

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MARYÂNÂ MARRÂŞ'IN MODERN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ VE
ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mariye SOYSAL

Danışman
Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK

ARALIK-2023
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır.

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK danışmanlığında Mariye SOYSAL tarafından hazırlanan “Maryânâ Marrâş'ın Modern Arap Edebiyatındaki Yeri Ve Önemi” adlı tez çalışması/...../2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

.....

.....

Üye

.....

.....

Üye

.....

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman Pakma

Enstitü Müdürü V.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış/akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez ve Seminer Yazım Kılavuzu kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules/ethical conduct and Batman University Institute of Social Sciences' Thesis and Seminar Writing Guide. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

Mariye SOYSAL

Tarih: 1 ARALIK 2023

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MARYÂNÂ MARRÂŞ'IN MODERN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ VE
ÖNEMİ

Mariye SOYSAL
BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK

2023, 93 Sayfa

Jüri

Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK

Doç. Dr. Yaşar ACAT

Dr. Öğr. Üyesi Ömer YILDIZ

Maryânâ Marrâş, modern dönemde Arap reformistlerinin öncülerindendir. Özellikle yaşadığı 1848/1919 tarihleri de ortak mirasımız Osmanlı Devleti açısından önemli olayların olduğu zamana denk gelmektedir. Maryânâ, Avrupa seyahatinde gördüğü edebiyat salonlarından etkilenip sonrasında Halep'e döndüğünde evinde bir edebiyat salonu kurarak, ortadoğuda edebi salon geleneğini yeniden canlandırmıştır. Böylece klasik dönemde var olan fakat zamanla kaybolan bir geleneği yeniden ortaya çıkarmıştır. Toplumun kültür, eğitim, bilim ve sanat alanlarında gelişmesini istemiştir. Gazete ve dergilerde yazılar yazan Maryânâ'nın yaptığı çalışmalarla Arap Edebiyatına olan katkısı önemlidir. Maryânâ'nın bir gazetede yazı yazan ilk Arap kadın olması onu özel kılmaktadır. Maryânâ'nın aile bireyleri de Halep aydınlanma hareketine katkıda bulunan kişilerdir. Babası yaptığı bir çalışmayla mezhep kavgalarını yatıştırmaya çalışmış, ağabeyi Fransis Marrâş ise yazdığı yazılarla aydınlanma hareketlerine destek olmuştur. Yaşadığı dönemde birçok kadının sahip olamadığı eğitim imkanına sahip olan Maryânâ, kaleme aldığı eserlerle kadınların haklarını savunmuş ve onların eğitim almaları gerektiğini söylemiştir. Batı kültürünü tanıması onun hayatını şekillendirmesi noktasında önemlidir. Maryânâ'nın *Bint Fikr* adıyla Beyrut'ta basılan, şiirlerinden oluşan bir divanı vardır. Şiirlerinde bazı devlet adamlarını öven Maryânâ'nın, Sultan II. Abdulhamit'e yazdığı şiir divanının basılma iznini kolaylaştırmıştır. Mersiye tarzındaki şiirlerinde Cahiliye şairi Hansâ'dan etkilendiğini görmekteyiz. En önemli mersiyesi kardeşi Fransis Marrâş için yazdığı ve türünün başyapıtlarından kabul edilen mersiye'dir. Maryânâ Marrâş, zamanının diğer Halep kadınları gibi, İbnu'l-Farid'in (ö.1181) ve gazel şairi Ömer b. Ebû Rebîa'nın (ö. 711-712) şiirlerini de ezberlemiş ve onlardan etkilenmiştir. Ayrıca Fransız romantik şiirine ilgisi vardır. Maryânâ'nın eserlerinde daha çok didaktik ve lirik bir üslûp görmekteyiz. Çalışmalarının ana temasını ise kadınlara yönelik çağrılarını oluşturmaktadır. Kendi döneminde gördüğü yanlışları eleştiren Maryânâ'nın fikirleri Halep şehrinin sınırlarını aşır, diğer Arap şehirlerinde yayılmıştır. Maryânâ Marrâş, Hristiyan kökenli bir aileden geldiği

ve kendisi de Hristiyan olduğu için çalışmamızın genelinde üzerinde durduğumuz hususlar daha çok o dönemde halkının büyük çoğunluğu müslüman olan Halep'teki Hristiyan azınlıkla alakalıdır.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Halep, Maryânâ Mârrâş, Edebiyat Salonları.

ABSTRACT

MS THESIS

THE PLACE AND IMPORTANCE OF MARYÂNÂ MARRÂŞ IN MODERN ARABIC LITERATURE

Mariye SOYSAL

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES OF BATMAN UNIVERSITY

THE DEGREE OF MASTER OF SOCIAL SCIENCE

Advisor: Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK

2023, 93 Sayfa

Jury

Assoc. Prof. Dr. Şahin ŞİMŞEK

Assoc. Prof. Dr. Yaşar ACAT

Asst. Prof. Dr. Ömer YILDIZ

Maryânâ Marrâş, is one of the pioneers of Arab reformists in the modern period. Especially, in particular, the years 1848/1919, when she lived, it coincided with essential events for our common heritage, the Ottoman Empire. Maryâna was influenced by the literary salons she saw during her travels in Europe, and when she returned to Aleppo, she established a literary salon in her home and revived the tradition of the literary salon in the Middle East. Thus, she revived a tradition that existed in the classical period but was lost in time. She wanted the society to develop in the domains of culture, education, science and art. Maryânâ, who wrote articles in newspapers and magazines, made an important contribution to Arabic literature with her works. Maryânâ's being the first Arab woman to write in a newspaper makes her special. Maryâna's family members are also people who contributed to the Aleppo enlightenment movement. Her father tried to pacify sect strife with his work, and her brother Fransîs Marrâş supported the enlightenment movements with his writings. Maryânâ, who had the opportunity of education, which many women in her time could not have, defended the rights of women with her works and said that they should receive education. Her acquaintance with Western culture was important in shaping her life. She was the first female poet in Aleppo and had a divan of poems published in Beirut under the name *Bint Fikr*. Maryânâ, who praised some statesmen in her poems, wrote a poem to Sultan II. Abdulhamit, which facilitated the permission to publish her divan. We see that she was influenced by the Jahiliyya poet Hansa in her elegy style poems. Her most important elegy is the elegy she wrote for her brother Fransîs Marrâş, which is considered one of the masterpieces of its genre. Maryânâ Marrâş, like other Aleppo women of her time, memorised and was influenced by the poetry of İbnü'l-Farid'in (ö.1181) (d.1181) and the ghazal poet Ömer b. Ebû Rebia (ö. 711-712). She was also interested in French romantic poetry. We see a didactic and lyrical style in Maryân's works. The main theme of her works is her calls for women. Maryânâ criticised the wrongs she saw in her own time and her ideas spread beyond the borders of Aleppo and spread to other Arab cities. Since Maryâna Marrs came from a family of Christian origin and was herself a Christian, the

issues we focus on in our study are mostly related to the Christian minority in Aleppo, the majority of whose people were Muslims at that time.

Keywords: Modern Arabic Literature, Aleppo, Maryânâ Mârrâş, Literature Halls.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca kitlesel değişimler, yenilikler, bunların yanında daha özel ve dar anlamıyla kadınların özgürlüğü konularını erkek yazarların yanı sıra kadın yazarların da ele aldığını görmekteyiz. Lakin kadın yazarların bu uğraşları ne kendi dönemlerinde ne de sonraki dönemlerde hak ettiği değeri görmemiştir. Arap dünyasında önem teşkil eden Nahda dönemini konu edinen eserlerde çoğunlukla erkek yazarların çalışmalarına ağırlık verilmiş ve kadın yazarların çalışmaları biraz daha geri planda kalmıştır. Halbuki fikir, siyaset, fen, edebiyat, sosyokültürel yapı ve eğitim alanında birçok kadın aydınının varlığı ve kendilerine özgü çalışmaları inkar edilemez bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda ise tam olarak bahsettiğimiz bu konuya ışık tutmaktayız.

Nahda hareketinin temelini oluşturan uzun yıllarda Arap dünyasında reformist duruşuyla ön plana çıkan kadınlardan Suriye'nin Halep şehrinde doğan Maryâna Marrâş, ailesinden alimler ve ediplerin yetiştiği bir kişidir. Babası Fethullâh Marrâş, ağabeyleri Fransîs ve Abdullah Marrâş, çağlarının öncü yazar ve edebiyatçılarından. Maryânâ, bir gazetede yazı yazan ilk Arap kadındır. Bununla beraber açtığı ve türünün ilk örneği sayılan edebiyat salonunda edebî ve ilmî söyleşilerde çağının öncü şahsiyetlerini bir araya getirip topyekûn bir şuurun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Osmanlı yetkililerine *Bint Fikr* divanının yayınlanmasını kabul ettirerek önemli bir çalışma bırakmıştır.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde Halep'te siyasi, sosyal ve kültürel hayattan bahsettik. İkinci bölümde ise Maryânâ'nın yaşadığı dönemin özelliklerinden, Marrâş ailesinin edebiyata katkılarından, Maryânâ'nın eserlerinden bahsettik. Üçüncü bölümde ise Maryânâ'nın edebî faaliyetlerinden, gazeteciliğinden, üslûp özelliklerinden, yaşadığı döneme dair siyasi bakışından, kadın haklarını savunmasından, hayatından ve Arap edebiyatına katkılarından bahsettik. Aynı zamanda bu kısımda kendisinin divanından da bazı bölümleri aktardık. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın bütününde ulaştığımız noktaların üstünde durduk ve önerilerimizi belirttik.

Modern Arap edebiyatında kendi döneminin öncü şahsiyetlerinden biri olan Maryânâ ile alakalı kapsamlı bir çalışma olmadığından ve kendisinin modern Arap edebiyatına olan katkısını daha iyi anlamak ve anlatmak üzere yapmış olduğumuz bu çalışmanın faydalı olmasını umuyoruz.

Bu bağlamda konulara ve kaynaklara ulaşmamda beni yönlendiren, tezimi hazırlamamda başından sonuna kadar sabırla bana yardım eden, tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK'e, ayrıca özellikle, tezde geçen şirleri gözden geçirip tashih eden Dr. Öğr. Üyesi Ömer YILDIZ'a, çalışmamın redaksiyonunu yapan ve bana manevi destek veren Mustafa Baran ERYİĞİT'e, kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan arkadaşım Zainab el-Zein'e ve her zaman yanımda olan aileme tüm kalbimle teşekkür ederim.

Mariye SOYSAL

BATMAN/2023

KISALTMALAR

Dr.	Doktor
Bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ö.	Ölüm Tarihi
Vb.	Ve benzeri
YY.	Yüzyıl
Vd.	Ve diğerleri
Ed.	Editör.
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	9
ABSTRACT.....	11
ÖNSÖZ	11
KISALTMALAR	15
1. GİRİŞ	
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	19
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	20
1.3. LİTERATÜR TARAMASI.....	20
2. MODERN ARAP EDEBİYATI, MARYÂNÂ MARRÂŞ'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HALEP'TE EDEBÎ, SİYASÎ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	
2.1. MODERN ARAP EDEBİYATI.....	23
2.1.1. HALEP'TE SİYASÎ HAYAT	26
2.1.2. HALEP'TE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT.....	28
3. YAŞADIĞI DÖNEM AİLESİ HAYATI VE ESERLERİ	
3.1. YAŞADIĞI DÖNEM (XIX. YY)	37
3.2. AİLESİ, HAYATI VE ESERLERİ	41
3.2.1. Marrâş Ailesi.....	41
3.2.2. Hayatı.....	46
3.2.3. Eserleri.....	48
4. MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKILARI	
4.1. EDEBÎ FAALİYETLERİ.....	52
4.1.1. Şairliği.....	52
4.1.1.1. Methiye	53
4.1.1.2. Mersiye.....	58
4.1.1.3. Tehniye.....	60
4.1.1.4. Taştîr	61
4.1.1.5. Takriz	62
4.1.1.6. Gazel.....	63
4.1.1.7. Hikmet Şiirleri.....	64
4.1.1.8. Öneri Üzerine Yazdıkları.....	65
4.1.2. Üslûp Özellikleri	65
4.1.2.1. Ebediliği İfade Eden Kullanımları	66

4.1.2.2. Sıkça Kullandığı Kavramlar	67
4.1.3. Edebiyat Salonu	67
4.1.4. Siyasal ve Sosyal Faaliyetleri	73
4.1.4.1. Kadın Haklarını Savunması	73
4.1.4.2. Gazeteciliği	75
4.1.4.3. Yaşadığı Döneme Siyasi Bakışı.....	78
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86
ÖZGEÇMİŞ	93

TABLolar VE ŐEKİLLER

1. Tablo 1.1. Medreseler.....	30
2. Tablo 1.2. Kütüphaneler	33
3. Tablo 1.3. Sıkça Kullandığı Kavramlar.....	66

1. GİRİŞ

Maryânâ bize devasa kitaplar bırakmamış olmasına ve mirasının büyük kısmı şiir koleksiyonu, bir dizi makale, ve küçük bir divân olmasına rağmen bu miras Doğu-Batı medeniyet bağlantısından kaynaklanan derin edebiyat ve felsefe içeriğine sahiptir. Maryânâ'nın fikirleri, Arap kadını özgürleştirme fikrini ortaya koyan ve onun karanlıktan devrime çıkarılmasını, hakkını ve kurtuluştaki rolünü ona verilmesini isteyen ilk ciddi atılımdır. Bu araştırma, modern Arap edebiyatı yazarlarından Maryânâ'nın hayatını, eserlerini ve onun modern Arap edebiyatına etkilerini ele almaktadır. O Arap edebiyatının modern olarak adlandırılan dönemine katkıları çok fazla olan bir yazardır.

Marrâş, pek çok kişi tarafından bilinmeyen bu kadın, modern çağda edebiyat salonunu açan ilk kişidir. Onun salonunda Halep şehrinin büyük düşünürleri ve siyaset adamları bulunmuştur. Marrâş, önemli makaleler ve bir şiir koleksiyonu meydana getirmiştir. Maryânâ Marrâş'ın edebî kişiliğini incelediğimizde onun, Arap Rönesansı¹ ve Aydınlanmasına katkıda bulunan tüm Arap kadın kuşağının bir öncüsü olduğunu gördük. Çalışmamızın Arap rönesansı hakkında araştırma yapan herkese verimli bir kaynak olacağını umuyoruz.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Çalışmanın temel konusu Maryânâ Marrâş'ın hayatı ve edebî kişiliğidir. İçeriği ise kendisinin kaleminden çıkan, eserleri ile modern Arap edebiyatına etkisidir. Tezimizde ele aldığımız şahıs Osmanlı Dönemi'nde yaşamış ve Suriye'de modern Arap şiirinin öncülerinden olmuştur.

Yazarımızın evinde bir edebiyat salonu açmış olması da dikkat çekicidir. Bu salonda şairleri, yazarları, edipleri ağırlamış çeşitli şiir dinletileri ve yarışmaları düzenlemiştir. Böylelikle hem yeni yetişen şairlere iyi bir rol model olmuş hem sanata kadınların da dahil olmasına destek olmuş hem de şairlerin aktif olarak hünelerini sunmalarını sağlamıştır. Maryânâ'nın, kapalı bir toplum yapısında yaşamasına rağmen bu şekilde çalışmalar yürütmesi de dikkatimizi çekmiştir.

¹ (XIX. yüzyılda Arap devletlerinin siyasi, sosyal ve kültürel değişimler yaşadığı dönemi ifade etmektedir. Araplar bu döneme uyanış anlamında "Nahda Dönemi" demektedirler. Bu dönemde Arap ülkelerinde genel bir hareketlilik ve yeni fikirlerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur.)

Maryânâ Marrâş'ın yazdığı şiirler, öncelikle modern Arap şiirine daha sonra da Osmanlı kültür tarihine katkıda bulunmaktadır. Bununla beraber geçmişten bugüne sosyokültürel yapının Arap şiirine nasıl etki ettiğini incelememiz açısından da önemlidir. Onun hayatını inceleyerek zengin mirasımızın sanata dair nüvelerinden birini de tanımış olacağız. Tüm bunlarla birlikte bu alandaki eksikliğe katkısı olacaktır. Yazdıkları, gerek jeopolitik konumumuz gerek ortak tarihimiz için önem arz etmektedir. Bununla beraber şiirin, edebiyatın böyle bir ortamda nasıl devam ettiğini, bu dönemdeki sosyokültürel yapıyı da daha iyi anlayacağız.

Bu çalışma ile Arap Rönesans'ında kadınların rolünü kavramak için ülkemizdeki çalışmalara katkı sunacağımızı düşünmekteyiz. Maryânâ'nın XIX. yüzyılda sunduğu fikirler ve tespit ettiği sorunlar bu yüzyılda hala geçerliğini ve güncelliğini korumaktadır. Tüm bu unsurlar bizi Maryânâ hakkında bütüncül bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma genel olarak kaynak taraması ve elde edilen verilerin tahliline dayanmaktadır. Önce konuları parça parça ele alıp süreç içerisinde araştırmalarımız doğrultusunda merak ettiğimiz hususlara dair verileri toplayıp inceledik. Çalışmamızı problem araştırma basamaklarına göre aşamalı şekilde gerçekleştirdik. Konunun genel çerçevesini belirledik. Kaynak taraması yaptık. Kaynaklara ilk elden ulaşmaya özen gösterdik. Bununla beraber çevirmemiz gereken kısımları her iki dilin kaidelerine göre düzenledik. Bunun dışında çalışmamızda yalın ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen gösterdik. Özellikle başka dinlerden olan kişilerden ve Osmanlı'ya bakışlarından bahsederken nesnellik ve tarafsızlık ilkesine riayet etmeye çalıştık.

1.3. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında Maryânâ Marrâş hakkında yazılan kitapları ve yapılan çalışmaları inceleyeceğiz. Suriye Dünya Basın Özgürlüğü Günü'nü her sene 3 Mayıs'ta kutlamaktadır. Maryânâ Arap basınında yazılı bir eser yayınlayan ilk kadındır. Dolayısıyla bu kutlamalarda o da anılmaktadır.

Maryânâ hakkında yazarlar onun hakkında genellikle hayatıyla ilgili benzer şeyleri yazmışlardır. Onun hayatını yazan ilk yazar Filip Di Terrâzî'dir. (ö.1956). *Târîhu's-Sahâfeti'l-Arabiyye* adlı kitabı yazmıştır. Bu kitap 1913'te Beyrut'ta yayınlanmıştır. Yazar bu kitapta, Maryânâ'nın Arap gazetelerinde yazan ilk kadın

olduğunu ve fikirlerini Arap dilinde yayınlayan Halep'teki ilk yazar olduğunu ifade etmiştir. XIX. yüzyılda bahsettiği kadın gazetecilerden en çok Maryânâ'ya değinmiştir.

Yusuf Esad Dâgır (ö.1981) en önemli eseri olan *Mesâdiru'l-Edebiyye ve'l-Lugaviyye* adlı kitabında Arap yazarlar hakkında bilgiler vermektedir. Cahiliyeden XX. yüzyıla kadar olan süreçten bahsetmektedir. Dâgır Marrâş'ı şöyle tanımlar: “Modern Edebi Rönesans'ın ünlü Arap şairlerinden biridir. XIX. yüzyılın başlarında erdemli ve kültürlü bir aileden gelmiştir. Maryânâ bir gazete veya dergide makale yazan ilk Suriyeli kadındır. Ailesi de edebiyat dünyasında tanınmış bir ailedir.”

Arap reforcularının önde gelenlerinden biri olan Kustâkî el-Himsî'nin² de *Udebâ'u Halep Zu'l-Eseri fi'l Karni't- Tâsi' Aşer* adını verdiği çok önemli bir kitabı vardır ve 1925 yılında yayınlanmıştır. Bu eserde çoğu XIX. yüzyılda yaşamış, bir kısmı da XX. yüzyıla kadar yaşamış Halep şehrinden birçok şair görmekteyiz. Maryânâ Marrâş'tan da bahsetmiştir.

Muhammed Râgıp Et-Tabbâh *Î'lâmu'n-Nubelâ' bi-Târîhi Halebi's-Şehbâ'* kitabını yazmıştır. Bu kitapta Halep şehrinin tarihi, bu şehrin ve dünyanın tarihine damgasını vurmuş yazarları hakkında yazıları vardır. Filip Di Terrâzî'nin *Târîhu's-Sahâfeti'l-Arabiyye* kitabını bazı kısaltmalarla tam anlamıyla tercüme etmiştir. Maryânâ hakkında, Arap kadınlarını özgürleştirme fikrinin başlatılmasında en büyük role sahip olduğunu söylemiştir.

Şarbil Dâgır, kadınlara ilişkin olarak bahsettiği derslerinde Maryânâ'nın kendini şiire adadığını ve şiir koleksiyonunun olduğundan bahsetmektedir. Onunla ilgili şunları söylemiştir: “Maryânâ'nın divanı kadın şairlerin oluşması için bir öncül niteliğindedir. Şiirleri 1874, 1876, 1877, 1881 ve 1889'a kadar uzanmaktadır. Maryânâ'nın şiiri para kazanmak için yazmadığı biliniyor. Şiirleri dostluk, hayranlık ve samimiyetle doluydu. Şiirlerinde hayatın komik yönlerine değinirdi. Hiç şüphe yok ki Maryânâ'nın yaşadığı dönem Osmanlı yönetimi altındaydı. Arap dilinin özgürce kullanılmasına izin verilen Osmanlı Devleti'nde şiirlerini Arapça yazdı”³

² Ahmed el- Aroud, “Kustâkî El-Himsî ve Modern Arap Eleştirisinde Tarihsel Yaklaşım Öncülük Etmek” *Ceraş Üniversitesi Araştırma ve Çalışma Dergisi* 9/1 (Kasım 2008), 19.

³ Joseph İlyas Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve's-Şi'ru ve'l-Vetr*, (Beyrut: Numan Kültür Yayınları, 2020), 74.

Türkiyede yayımlanan Ömer İshakoğlu'nun *XIX. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz* isimli makalesinde Maryânâ'nın hayatından kısaca bahsedilmiştir. Bülent Korkmaz'ın *Modern Arap edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu* adlı makalesinde de Maryânâ'nın gazeteciliğinden kısaca bahsedilmiştir. Sultan Duran Gürbüz'ün yüksek lisans tezinden üretilen *Zeyneb Fevvâz Hayatı, Çalışmaları ve Modern Arap Edebiyatına Etkileri*, adlı makalesinde de Maryânâ'nın, nahda dönemi şairlerinden olduğundan bahsedilmiştir. Maryânâ ile ilgili bilgiler muhtelif çalışmalarda kısım kısım yer alsa da bu konuda yapılan bütüncül bir akademik çalışmaya rastlamadık. Bazı Arap yazarlar Halep'teki şairlerden bahsederken ona da kısaca değinmişlerdir.

Hakkında yazılmış en kapsamlı çalışma ise çok yeni basılmış Joseph İlyas Kehhâle'nin *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve's-Şi'ru ve'l-Vetr* kitabıdır. Fakat bu kitap akademik bir kitap olmaktan ziyade edebi bir kitaptır. Bahsedilen muhtelif çalışmaları yeri geldiğinde kaynak olarak kullandık. Bu aşamada gördük ki konuyla alakalı ciddi bir çalışma ortaya koymak elzemdir. YÖK tez merkezi, İSAM kütüphanesi ve Dergipark'ta yapılan teferruatlı araştırmalar sonucunda Arap âleminde Maryânâ ile ilgili doğrudan bir çalışmayla da karşılaşmadık. Söz konusu durumdan dolayı bu çalışma, kendine has bir nitelik kazanmaktadır.

2. MODERN ARAP EDEBİYATI, MARYÂNÂ MARRÂŞ'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HALEP'TE EDEBÎ, SİYASÎ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

2.1. MODERN ARAP EDEBİYATI

Napolyon'un (ö. 1821) 1798'de Mısır'ı işgal etmesi, Modern Arap edebiyatına doğru atılan ilk adım olarak addedilir. Napolyon, Mısır'a sadece bir komutan olarak girmemiş bilakis işgal sonrası yurtdışına gönderilen heyetler vasıtasıyla Batı kültürü Mısır'a taşınmış ve etkileşim başlamıştır. Bununla beraber ülkeye seçkin bilimadamları, edebiyatçı vb. de getirilmiş, kültürel faaliyetlerde bulunulmuş, okul ve matbaa açılarak modernleşme hızlanmıştır.⁴ Batılı kaynakların Arapçaya çevrilmesiyle başlayan etkileşimler ve Mısırlıların Batı'ya giderek buralardaki kültürlerden etkilenmesiyle birlikte Arap edebiyatında canlanma ve değişiklikler meydana gelmiştir. Batıya gidip oradaki kültür ve edebiyattan etkilenen edebiyatçılar, cahiliyeden buyana devam eden edebi düşünceleri savunan kişilere; yeni edebi türlerle, yeni düşüncelerle, ekollerle gelmişlerdir. Batıda var olan ve yeni yeni yeşeren klasizm, romantizm, realizm, natüralizm, sembolizm ve gerçeküstücülük gibi akımlar Arap edebiyatçılarını etkilemiş ve bu akımlar Arap edebiyatında görülmeye başlanmıştır.⁵

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap edebiyatı çok hızlı bir şekilde gelişmiştir. Arap ülkelerinde meydana gelen siyasi değişiklikler, kültürel hayatın da değişmesini etkilemiştir. Böylelikle yeni fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda başlayan bu yeni döneme Araplar genellikle "Nahda/Kalkınma Dönemi/Uyanış Dönemi" demektedir. Osmanlı'nın son dönemine denk gelen bu kalkınma döneminde Batının tesiriyle ortaya çıkan yeni fikirler tüm Arap coğrafyasında bir hareketlilik oluşturmuştur.⁶

Napolyon'un Mısır'ı işgalinden XX. yüzyıla kadar olan dönemde Modern Arap edebiyatı Avrupa'da ortaya çıkan yeni ekollerinden etkilenmiş, bunun sonucunda edebî metinler Avrupa'daki gibi eleştirel tarzda incelenmeye başlanmış, bilimsel eleştiriye tabi

⁴ Sara Şeyma Can, *Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı Ve Abdurrahmân Münîf'in Şarku'l-Mutavassıf Adlı Eseri* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 12.

⁵ İsmail Ekinci, "Modern Arap Edebiyatı Ekolleri ve Şiir Toplulukları", ed. Nesrin Güllüdağ vd. (İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2021), 370.

⁶ Zeynep Teko, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Şiire Dair Arapça Yazma Eserler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 7.

tutulmuş, objektif ve psikolojik açıdan incelenerek büyük gelişme kaydetmiştir.⁷ Arap edebiyatının Avrupa edebiyat ekollerinden etkilenme aşamaları dörde ayrılmaktadır:

1. Uyanış Aşaması
2. Bilinçlenme Aşaması
3. İşgale Direnme Aşaması
4. Fikrî Çatışma Aşaması⁸

Uyanış aşaması Mısır'a Fransızların girmesiyle başlamaktadır. Fransızlar Mısır'da bilimsel araştırma merkezleri kurmuşlardır. Ortadoğu'da ilk matbaayı kurmuşlardır. Fransızların bu çalışmalarının sebebi ise Mısır'da olmalarının amacının istila değil de Mısır'ı kalkındırma olduğunu göstermektir. Bu dönemde şiir genellikle söz sanatlarına ve dilsel becerilere dayanan geleneksel yapı üzerine inşa edilmiştir. Örneğin bir şairin şiirini sağdan veya soldan okunduğunda aynı ibare ortaya çıkmakta veya bir şiirde bulunan beyitlerin ilk harfleri başka bir beyit oluşturmaktadır. Bu dönemde bazı şairler lafzî oyunlardan ve bedî sanatlarından sıyrılılar da düşünce bazında yüzeysel kalmışlardır. Bu dönemde şiirin ruhunu yakalayan çok az şair olmuştur. Tüm şairlerin bir anda geleneksel Arap şiir tarzını tamamıyla bıraktıklarını söylemek imkânsızdır. Bu nedenle şairler daha önce şiir nazmında takip ettikleri usulü devam ettirmişlerdir. Eskiden olduğu gibi maddi ihtiyaçlarını karşılamak için başkanları, valileri ve meclis üyelerini öven şiirler yazmışlardır. Yeni kültüre hâkim olan gelenekçi şairlerin bazılarının şiirleri aracılığıyla canlanma kendini göstermeye başlamıştır. Bilinçleme aşaması ise 1860 ile 1880 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde aydınlar kendi öz kültürlerine yönelip bu konularda çalışmalar yapmışlardır. Yazarlar eskiden Arap kültüründe olmayan mevzuları kaleme almaya başlamışlardır. Bu da Arap dil ve kültürünün ilerlemesini ve yenilenmesini sağlamıştır. İşgale direnme aşaması 1890 ile 1920 yıllarını kapsar. Bu dönemin olumlu yönleri olmuştur. Milli okullar kurulmuş, kültür korunmaya başlanmıştır. Bu dönemde şairler Osmanlı halifesine methiye yazmışlardır. Bu dönemde şiirlerde yenilikçi akımlar görülmeye başlanmıştır. Şiirlerin temasını ise duygusal öğeler ile vatan sevgisi oluşturmuştur. Fikri çatışma aşaması 1920 ile 1940 yıllarını kapsar. Arap ülkeleri çoğunlukla bağımsız olmaya çalışmışlardır. Edebî çalışmalarda batıya yönelim

⁷ Nıdal F. A. Alshorbajı, *Muhammed Mendûr Ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 87.

⁸ Alshorbajı, *Muhammed Mendûr Ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü*, 83.

görülmektedir. Yenilikçi akımlar ve gelenekçi akımlar arasında kutuplaşma artmıştır. Gelenekçi akımla yenilikçi akım arasındaki kutuplaşma Tâhâ Huseyin’i takip eden nesile kadar süregelmiştir. Bu yeni nesil Avrupa’dan aldığı edebiyat eleştirisi teorilerini ortaya koymuş ve değerlendirmiştir. Hatta bununla yetinmeyip Arap edebiyat kültürünü tekrar incelemiş ve modern Avrupa edebiyat kıstaslarıyla mukayese etmiştir.⁹

Özetle diyebiliriz ki; modern dönem Arap edebiyatı’nda görülen kalkınma, başlıca iki temele dayanarak gelişim göstermiştir. Birincisi, Arap edebiyatının köklü geçmişi ile kurduğu bağ, ikincisi ise Fransız işgali sonucunda modern Batı medeniyeti ile tanışmasıdır. Bu dönemde yenilikler olmuş, akımlardan etkilenilmiş ve daha önceden şiirde yer almayan sosyal, toplumsal konular konu edinmeye başlanmıştır. Geleneksel Arap kültürünün ihya edilmesi, matbaaların, kütüphanelerin, dil akademilerinin ve edebî cemiyetlerin açılıp yayılması yoluyla birinci temel ikincisini sürekli desteklemiştir. Bu etkileşim sonucunda, dil yenilenmiş, eski Arap kültür mirasının İslâmî, edebî ve fikrî eserlerinden yararlanılmış, el yazma eserler bir araya getirilip basımı yapılmış, devlet, okul ve halk kütüphaneleri inşa edilmiştir. Ayrıca gazetelerde, kitaplarda ve bazı edebî yayınlarda Arap kültürü ve İslâm dini ile ilgili konular ele alınmıştır. Böylece Arap dünyasında kalkınmanın temelleri atılmış ve Avrupa örnek alınarak modernleşme başlamıştır.¹⁰

⁹ Alshorbaji, *Muhammed Mendûr Ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü*, 88.

¹⁰ Salih Zor, *Dîvân Grubu’nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 4.

2.1.1. HALEP'TE SİYASİ HAYAT

Osmanlı devleti için Halep çok önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle devletin Irak, Suriye, Filistin, Arabistan ve Mısır ile ilişkilerinin, iktidar merkezine yakınlığı ve stratejik konumu nedeniyle Halep'ten yönetilmesi, bu şehrin önemini arttırmıştır. Bu yüzden merkezi yönetim her zaman Halep'in üzerine özellikle titremiş ve Halep'te bağımsız bir otoritenin hâkim olmasını engellemek için tüm tedbirleri her zaman almıştır.¹¹ XIX. yüzyılda Halep Osmanlı devleti ve batılı devletler için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletler ile yaptığı ticaret anlaşmalarının gereği olarak, ithalat vergilerini iyice düşürmüştür.¹² Bu durum Halep ticari hayatını doğrudan etkilemiştir. Böylelikle Halepliler ticaret amaçlı farklı coğrafyalara yönelmişlerdir. Buna bağlı olarak yeni yerleri tanımak, yeni kültürel etkileşimlere girmek siyasi düşünceleri de etkilemiştir. Buna en güzel örnek Halep kentindeki aydınlanma düşünürleridir. Aydınlanma düşünürlerinin çoğu aristokrat sınıfa mensup olduğu için maddi durumları Avrupa'ya özellikle de Fransa'ya yolculuk yapmalarına olanak sağlamıştır. Bu düşünürler, gittikleri ülkenin bilgi hazinelerinden yararlanmış, kendi ülkelerinde de eşitlik ve daha iyi bir sosyal yaşam olması düşüncesine kapılmışlardır.¹³ O dönemde batıda rönesans hareketi başlamıştır. Batılı devletlerde din işleri ile devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Bunları gören düşünürler, kendi devletlerinde demokratik değişimlerin gerçekleşmesi arzusunda olmuşlardır.¹⁴ XIX yüzyıl, Arap dünyasının modern tarihinin ve devlet oluşumunun, en dramatik ve biçimlendirici dönemini oluşturmaktadır.¹⁵ Sultan Abdulmecid (ö.1861), Osmanlı taşra teşkilatını Avrupa devletlerinde uygulanan mülkî idareyi örnek alarak değiştirmiştir. Eyalet valilerinin yanında mahalli meclisler kurmuş, bu meclislerde müslüman olmayanlar da temsil edilmeye başlanmıştır.¹⁶ Halep burjuvasının Avrupa'da ticaret olanağı bulması ise onların doğrudan Batı ile temas kurmasına yardımcı olmuştur. Halep burjuvasının hayatında önemli rol oynayan bir başka faktör ise Mısır'ın önemli hükümdarı Kavalalı

¹¹ Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013), 681-698.

¹² Akgöz, "XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", 257.

¹³ Joseph Elie Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 28.

¹⁴ Rahmi Er, "19. Yüzyıl Türk Ve Arap Edebiyatında Yenileşme", *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (Bahar 2001), 325.

¹⁵ Ecehan Somuncuoğlu, "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 3/1 (Mart 2015), 103-120.

¹⁶ Güller Karahüseyin, *Sultan Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayûnları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 14.

Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Kavalalı İbrahim Paşa dönemidir. Halep burjuvasına Avrupa'da ticaret olanağı sağlayan İbrahim Paşa onların doğrudan Batıyla temas kurmasına yardımcı olmuştur. Böylece medeniyet ve aydınlanma düşüncesi yakından tanınmıştır. Bu sınıfa mensup ailelerin çoğu Hristiyandır.¹⁷

Halep burjuvazisi bu noktadan hareketle maddi gelişimini dini değil, toplumsal ilişkilere ve sivil eşitliğe dayalı bir sivil toplum özlemine bağlamaya başlamıştır. Halep bu açıdan bakılınca Aydınlanmanın en önemli şehri olmaktadır. Bu dönemde Arap ulusçuluğu doğuş ve yükselme döneminde olduğundan dolayı henüz bağımsızlık isteyen sesler zayıftır. Hristiyan ya da müslüman Arap ulusçuları bu dönemde eşitlikçi bir özerklikten yana olmuşlardır.¹⁸

Osmanlıda ilk defa Arap ulusu ve Arapçılık bilinci XVIII. yüzyılda doğmuştur. Bu görüş Arap seçkinleri arasında gelişerek bir Arap milleti ve Arapçılık bilinci oluşturmuşsa da siyasal eyleme ve bağımsızlık idealine ulaşmadan Araplar Osmanlı İmparatorluğu dışında kalmıştır. Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasıyla (1918-1919) birlikte, Suriye'nin kuzeyindeki Türkmenler de yerel direniş grupları oluşturmuştur. Bunlar içinde Halep'teki Türklerin kurduğu cemiyet, oynadığı rol itibarıyla en önemlisidir ve Suriye'deki diğer cemiyetleri yönlendiren bir konumda bulunmaktadır.¹⁹ 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması uyarınca Hatay hariç Türkiye'nin güney sınırları tespit edilirken Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Halep ve çevresi ise Fransa işgali altındaki Suriye'ye bırakılmıştır.²⁰

Halep siyasi hayatında dönem dönem rejimin değişmesi çağrısı olsa da uzun yıllar padişahlıkla yönetilen Osmanlı idaresine bağlı kalmıştır. Suriye'ye bırakılmasına kadar olan süreçte ise halkın siyasi düşüncesi, yaşam tarzı, fikir yapısı, kültürü batıyı örnek alacak şekilde değişim göstermiştir.

¹⁷ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 28.

¹⁸ İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları IV* (1984), 108.

¹⁹ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, 1966), 21.

²⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 50-60.

2.1.2. HALEP’TE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Halep, dört yüz yıl boyunca Osmanlı’ya büyük bağlılık göstermiştir. Halep, Kuzey Suriye’nin en önemli şehri ve kendi adını taşıyan ilin merkezi olup Anadolu’dan Mezopotamya’ya ve Akdeniz’den İran’a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur.²¹ Bu dikkat çekici coğrafi konumu dolayısıyla kervanların uğrak yeri olmuş, bunun sonucunda ticaretle zenginleşip medeniyette yükselmiştir.²² Osmanlı hâkimiyet döneminin bütününde olduğu gibi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de ister müslim, ister gayrimüslim olsun tüm bölge halkının dilediği gibi dinini öğrendiği ve yaşadığında şüphe bulunmamaktadır. O dönemde Halep şehrinde mevcut olan dini ve sosyal yapıların bolluğu, değişik dini ve etnik yapılara mensup toplulukların kültürlerini koruduğunu gösterdiği gibi, şehirdeki kültür zenginliğini de yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Türkler kendi kültürel değerlerine önem vermekle birlikte, idareleri altında bulunan toplumların kültürlerine de değer vermişlerdir. Bu durum Halep şehrinde somut olarak görülmüş ve Halep bir kültür merkezi olarak tarihteki yerini almıştır.²³ Tarih boyunca Halep Anadolu’dan ayrı olarak düşünülmemiş, Osmanlı Devleti zamanında büyük bir ticaret merkezi olarak birlikteliğine devam etmiştir. Bu duruma siyasi, askeri ve dini faktörler de eklendiğinde Halep’in önemi daha da artmıştır.

Halep’te kültürel hayat ve sosyal durum, birçok milleti, dini ve farklı yaşam felsefelerini barındırması açısından çok çeşitli şekilde ele alınabilir. Şehrin Hz. Ömer zamanında Müslüman toprağı olmasından 1893 tarihine kadar oldukça fazla cami ve mescid inşa edilmiş ve dînî hayat canlı bir biçimde devam etmiştir. On dokuz kadar tekke ve zâviyenin olması yaygın bir tarikat yaşantısını göstermektedir.²⁴ Halep’te kültürel hayatı en iyi gösteren öğelerden mimari yapıya kısaca değinecek olursak; Halep mimarisinin en önemli gelişim ve ilerleme düzeyine ulaşması Osmanlı dönemine aittir. Zengin tarihinin tabîi sonucu olarak Halep şehrinde pek çok tarihi yapı bulunmaktadır.²⁵ Halep’te cami, kütüphane, kilise, han, hamam, medrese gibi dini ve sosyal içerikli yapılar kültürel öğelerin oluşmasında ve toplumun

²¹ Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001), 486.

²² Talip Yazıcı, “Halep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/247.

²³ Hakan Akgöz, *XX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halep Vilayeti’nin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 29.

²⁴ Hasan Karaköse, “Halep’te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 294.

²⁵ Adem Tutar, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 79-89.

ortak duygular etrafında çevrelenmesinde çok etkili olmuştur. Burada bu eserlerin özelliklerinin ve isimlerinin tamamının verilmesi mümkün olmadığından yeri geldiğinde kısmen zikredilecektir. Büyük ve gelişmiş bir şehir olması hasebiyle yıllar içerisinde bir çok türbe, cami, kışla, köprü gibi yapılar yıpranmış ve tamir olmaları hususu gündeme gelmiştir²⁶ Osmanlı'nın devraldığı mimari eserlerden bazıları şunlardır: Halep Kalesi, Halep Ulu Camii, Utruş Camii, Sefahiye Camii, Halaviye Medresesi, Sultaniye Medresesi, Sabun Han, Kurtbey Hanı, Argun el-Kâmili Maristanı, Halep Şehir Kapıları. Osmanlı'nın Halep'te inşa ettiği eserler ise şunlardır: Ebu Darayn Mescidi, Hüsreviyye Camii, Adiliye Camii, Karamaniye Camii, Behramiye Camii, Hamavi Camii, Kastel el-Müşî Camii, İpşir Paşa Camii, Şabaniye Camii, Çelebi Camii, Muvallak Camii, Osmaniye Camii, el-Farra Camii, Hacı Musa Camii, İsmailiye Camii, Hacı Zeliha Camii, Zeki Paşa Camii, Kâhtalı Camii, Kasvani Camii, Delivati Camii, Nureddin Mescidi, Mevlevi Tekkesi, Şeyh Ebu Bekir Vefai Tekkesi, Arslan Dede Tekkesi, İhlasiye Tekkesi, Hilaliye Zaviyesi, Sayadiye Zaviyesi, el-Bağac Zaviyesi, Valide Sultan (Gevher Melikşah) Türbesi.²⁷ Camilerin yönetimi, Emevi ve Abbasi dönemlerinden farklılık arz etmiştir. Özellikle camiler vali ve zengin Osmanlılar tarafından nasıl yönetileceği, gelir-gider planlaması önceden yapılarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla Halep'teki camilerin yönetiminde günümüzde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığına benzer bir kurumlaşma benimsenmemiştir. Yani bahsedilen camilerin, yönetimi ve denetimi merkezi bir yapı tarafından yürütülmemektedir.”²⁸ “Gayri Müslimlerden Yahûdî ve Hristiyanların havra ve kiliselerinin durumu şöyledir:

a) Yahûdîler: el-Bendere, el Meâbidü ve Hâratü'l-Yehûd mahallelerinde ibadet yerleri vardır.

b) Ermenilerin Turâbü'l-Gurebâ Mahallesi'ndeki kiliseden başka Kırklar, Kenîsetü's-Seyyide, Ümmü'l Maûnet kiliseleri vardır.

c) Hristiyanlar: Çukur Kastal, el-Haleviyye, Azîziye Mahallesi'ndeki Latin kilisesi gibi büyük katedralleri vardır. Süryânîlerin, Rumların, Mârûnîlerin, Keldânîlerin kiliseleri de bulunmaktadır.”²⁹

²⁶ M. Taner Koltuk (ed.) *Osmanlı Belgelerinde Halep (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, 2018), 25/62.*

²⁷ Kemal Hakan Tekin, *Halep'teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 93.

²⁸ Aljaad Anas-Mehmet, Ayas, “Halep'teki Osmanlı Camilerinin Önemi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Aralık 2018), 239-262.

²⁹ Karaköse, “Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum”, 294.

Müslümanlar dinî emir sonucu temizliğe büyük önem verdiklerinden şehir hayatında hamam kültürünün önem arz ettiğini görmekteyiz.³⁰ Halep kent dokusunun en ilgi çeken yanı geleneksel konut mimarisidir. Halep evlerinde eski doku incelendiğinde Anadolu’da benzer iklim ve sosyal yapıya sahip olduğu görülür. Organik sokak dokusu, sağır ve yüksek avlu duvarlarıyla çevrilidir. Ev mimarisini etkileyen iklim, malzeme, gelenek, çevre, kültür ve sosyal hayat faktörleri, fiziki plana da yansımıştır.³¹ Halep'teki geleneksel evlerin tasarımı, Kurân'daki cennet tasvirine dayanmaktadır. Evlerin sokağa bakan cephelerinde sadece basit duvarlar ve kapılar görülmektedir. Ancak, koridordan içeri girince, bitkiler, ağaçlar ve bir çeşmesi bulunan avluya ve avluya bakan bir eyvana ulaşmaktadır. Avluyu çevreleyen selamlık ve haremlik odalar bulunmakta ve bu odalar büyük pencereleriyle avluya açılmaktadır. Misafirperverliğin İslâm ve Arap kültüründeki önemi nedeniyle, mîafir ağırlama odaları daha dikkatli bir şekilde dekore edilmiştir. Bütün geleneksel yapılar, zaman geçtikçe renkleri açık griye dönüşen beyaz kalkerden inşa edilmiştir. Geleneksel Halep konutlarında, odaların iç dekorasyonunda bitki, geometrik süslemeler ve yazılar içeren çok sayıda dekoratif ahşap unsur kullanılmıştır.³²

XIX. yüzyılda kültürel hayat kapsamında Halep kentinde okulları inceleyecek olursak; 1869 tarihinde “Maarif Nizamnamesi” hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Nizamnamelerin amacı iptidailer, rüştiyeleri, idadileri ve sultanileri tüm devlet genelinde yaygınlaştırmaktır. Halep’te iptidaiye okulları 1882 tarihinde açılmıştır. Ortaokul derecesinde eğitim yapan okullar olup, ilk defa 1882 tarihinde açılmış, iptidaiyeler ile birlikte sayıları on üçe varmıştır. Rüştiyeler, “Mülki Rüştiyeler” ve “Askeri Rüştiyeler” olarak ikiye ayrılmıştır. Daha sonraları kız rüştiyeleri de açılmıştır.³³ Müslüman okulların sayısı altmış beş, Hristiyan okulların sayısı yirmi ve Yahudi okulların sayısı on civarındadır. Bu okullardaki toplam öğrenci sayısının 3500 daha fazladır. “Halep salnamelerinde, “Medâris-i İlmiye-i İslâmiyye” diye belirtilen medreseler, 1885 tarihinde sayıları 23, öğrenci mevcudu ise 196 olarak verilmektedir. 1909 yılı maarif salnamesinde ise mevcut medreselerin isimleri şöyledir.”³⁴

Tablo 1.1. Medreseler

³⁰ Karaköse, “Halep’te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum”, 291.

³¹ Mahmut Zeyn El Abidin-Suphi Saatçi, “Halep Geleneksel Evleri ve Özellikleri”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 237-250.

³² Büşra Acam, *Osmanlı Batılılaşma Döneminde Konut Mimarisinde Süsleme: Halep Ve Gaziantep Örnekleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 44.

³³ Tekin, *Halep’teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri*, 11.

³⁴ Tekin, *Halep’teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri*, 90.

Medresenin İsmi	Öğrenci Sayısı
Osmaniyye	172
Kurhaniyye	30
İsmailiyye	22
Sıyâfiyye	11
Şâbâniyye	83
Mansûriyye	---
Asrûniyye	13
Behâiyye	18
Cehar Tekye	6
Ahmediyye	20
Haleviyye	24
Cevriyye	8
Hacı Musa	15
Sa'îdiyye	8
Eşrefiyye	7
Ahmed Paşa	10
Cami-i Kebir	200
Cami-i Kebir'de Benî Aşair	10
Adliye	3
Husreviyye	2
Sultaniye	---

Halep kentinde okullarda sınıfsal ayrımlar söz konusudur ve birinci sınıf olarak kabul edilen bu okulların yanı sıra ikinci sınıf olarak kabul edilebilecek okullar da olmuştur. Maryânâ Hristiyan olduğu için burada daha çok Halep şehrinde bulunan en önemli Hristiyan okullarından bahsedeceğiz. Terra Sancta Enstitüsü olarak bilinen ve 1859'da Han Şeybani'deki Aziz Anthony Kilisesi'nin yanında kurulan Fransisken okulu, XIX. yüzyılda Halep şehrinin en ünlü okuludur. Terra Sancta Okulu, 2 Ekim 1859 tarihinde öğrenci kabulüne kapılarını açmıştır. Okulun ders müfredatında beş yıl süresince din ve ahlak ilkeleri, okuma, yazma, Arapça, Türkçe, İtalyanca, Fransızca, müzik, grafik ve aritmetik vardır. Altı yaşından büyük öğrencileri kabul etmektedir ve bu öğrenciler bulaşıcı hastalıktan ari olmalıdır. Yatılı bir öğrenci için yıllık ücret bin sikke, yatılı olarak kayıtlı olmayan öğrenciler için taksitlidir.

Halep'in hükümet adamları, büyük düşünürleri ve tüccarları olan ünlü kişilerin çoğu XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bu enstitüden mezun olmuştur. Örneğin: Partik Maksimis, Kardinal Akakios Koussa, Nazem el- Kudsi, Suriye Arap Cumhuriyeti Başkanı Ruşdi Kikhia. Aziz Joseph'in Doğuşu Cemaati, Halep şehrinde öğretimle ilgilenen en eski kadın manastırıdır. Rahibeleri bu şehre 1856 yılında gelmiş ve ilk merkezlerini açtıkları Şeybani semtindeki Fransisken manastırının yanında ikamet etmişlerdir. 2 Eylül 1876'da Mâverdi semtinde yeni bir okul açmışlar ve yine aynı yılın 26 Mayıs'ında Turab el-Gureba bölgesindeki Cizvit Babaları manastırından çok uzak olmayan Gori semtinde bir okul açmışlardır. 1907'de Aziz Joseph Rahibeleri, Aziziye mevkiinde yeni bir okul inşa etmeye başlamışlar ve adını 'Jeanne d'Are' koymuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında okul kapılarını kapatmış, Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilip hastaneye çevrilmiştir. Ancak savaş bittiğinde rahibeler oraya geri dönmüş ve okulu tekrar açmıştır. 1967'de devlet Hristiyan okullarını devraldığında adı değişmiş ve Özel Sevgi Enstitüsü olmuştur. 1885 yılında, Başpiskopos Kyrillos Juha, Melkite Roma Katolikleri üzerinde Halep şehrinin piskoposluk merkezi olmuş ve özellikle dikkatini tarikatın okullarının durumunu iyileştirmeye vermiştir. Bununla beraber Kyrillos Juha Saliba mevkiinde, Melkite Roma Katolik mezhebine ait olan arazide 'Aziz Nikolas Okulu' adını taşıyan yeni bir okul kurmuştur. Piskopos Juha, buranın her türlü dekorasyonu ve ihtiyaçları ile ilgilenip 1886 yılında eğitim için kapılarını açıp büyük bir piskoposluk okuluna dönüştürmüştür. Bu okul Roma Katolik Okulu'nun temelini oluşturmuştur. Papa XII. Leo'nun yıldönümünü kutlamak için seyahate çıkan Piskopos Juha, seyahat sırasında Fransa'ya gelmiş ve Piskoposluk okulu için müzik aletleri satın almıştır. Bu okulun iyi yönetiliyor olduğunun duyumları Beyrut'ta yankı yapmıştır. Açılışından kısa bir süre sonra, *Lisânu'l-Hâl* Gazetesi okul hakkında 1888 yılında şöyle bir yazı yayınlamıştır: "22 Temmuz Roma Katolik Piskoposluk okulundaki (Halep) öğrenciler için beş gün boyunca sınav yapıldı. 27 Temmuz'da ödüller verildi. Mehmed Ali Paşa; yedek tugay emiri Ari Paşa ve devlet memuru Berto Bey ile tercümanı Fethullâh Hayrat'ın huzurunda bir konuşma yaptı. Arapça öğretmeni Eyyüb Avni ve Fransızca öğretmeni Zeyn Zain ve Türkçe öğretmeni Hacı Eyüp tarafından birer konuşma yapıldı. Konuşmalar ve ödüllerin dağıtımı belediye müziği ezgileriyle renklendi." Bu Piskopos okuluna 1892 yılında Fransa'dan başarılı kişilere ödüller gönderilmiştir. 1895 yılında öğretmen sayısı dokuza öğrenci sayısı yüz kırk dörde, 1906 yılında öğrenci sayısı yüz yetmiş altıya ulaşmıştır.³⁵ Melkite Rum Katolik mezhebinin başka

³⁵ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 42.

bir okulu daha vardır; bu okul katedral kilisesinin yanında bulunmaktadır. Giriş katı erkek öğrencilere tahsis edilen bu bina iki katlıdır ve üst kat kızlara ayrılmıştır. XX. yüzyılın ilk yarısında bu okulun bir bölümü erkek yetimhanesine dönüştürülüp diğer bölümde ‘el-İhsan Matbaası’ kurulmuştur. Mârûnî cemaatinin erkekler için uzmanlaşmış eski bir okulu vardır. Söz konusu okul 1966 yılında Lübnanlı Estefan Duveyhi tarafından Mârûnîliği öğretme amacıyla kurulan bu okulda, Estefan Duveyhi Süryanice, Arapça, İtalyanca ve Latince dersleri içeren bir müfredat hazırlamış ve okulunu Roma’daki okulların bir örneği gibi yapmak istemiştir. Bunu büyük ölçüde başaran Duveyhi’ye Roma okullarından mezun olan rahipler yardım etmiştir. Çalışmalarında, zamanının en ünlü dilbilimcisi olan Mârûnî Şeyh Yakup Ebu’l Gays el Dibsi’den de yardım almıştır. Estefan Duveyhi, Halep şehrinden ayrıldıktan sonra Rahip Butros Tovayl’ın okul idaresi görevi vefat edene kadar devam etmiştir. Kızlara gelince Hasrum Mahallesi’ndeki bir okulları XIX. yüzyılın ikinci yarısında Darüsselâm’a taşınmıştır. Burası Saliba bölgesindeki eski bir başpiskoposluktur. Bu okullara ek olarak Süryani Katolik mezhebinin ve Katolik Ermenilerin de içinde çeşitli dersler barındıran kendi okulları vardır.

Halep’te kültürel hayatı oluşturan ve şekillendiren önemli unsurlardan biri de kütüphaneler olmuştur. XIX. yy’da Halep şehri çok sayıda kamu ve özel kütüphaneleriyle ünlenmiştir. Hatta kütüphane sayısı Şam bölgesinin zengin şehirleri arasında yer almaktadır. Halep’te bulunan önemli kütüphaneler ve bu kütüphanelerde bulunan kitap sayıları aşağıdaki gibidir:³⁶

Tablo 1.2. Kütüphaneler

Kütüphanenin İsmi	Cilt Sayısı
Ahmediyye Medresesi Kütüphanesi	1467
Osmaniye Camii Kütüphanesi	1242
Mevlevihane Kütüphanesi	1228
Cami-i Kebir Emeviye Kütüphanesi	807
Bahâiyye Medresesi Kütüphanesi	70
İsmailiyye Cami-i Kütüphanesi	51
Kurnâsiyye Medresesi Kütüphanesi	21

³⁶ Tekin, *Halep’teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri*, 91.

Kitap almayı ve onları evlerinde sergilemeyi bir kültür haline getiren Halepliler diğer insanlar tarafından okumaya olan tutkuları ve okuma sevgileriyle tanınmaktadır. Bu nedenle çoğunun evinde bile kişisel kütüphaneler mevcut olmuştur.³⁷ Halepte bulunan ve o kültürü yansıtan Mârûnî Başpiskoposluğu ve 1850’de Halep’te çıkan bir yangın sonucunda yıkılan Roma Katolik Başpiskoposluğu kütüphaneleri Hristiyanlar için önemlidir. Aynı şekilde kuruluşu XVI. yüzyıla kadar giden Süryani Kütüphanesi çok sayıda Süryanice, Arapça, Yunanca ve Latince kitap ve el yazması içermekteydi. Kütüphanesinde çoğu el yazması olan altı yüzden fazla cilt bulunan Rum Ortodoks mezhebine ait eserlerin çoğu yangınlar sebebiyle yitirilmiştir. En önemli Hristiyan kütüphanesi ise binden fazla yazma eseri bulunan Mârûnî kütüphanesidir. Özel kütüphanelere gelince bunlar; Öğretmen Naum Bakhaş Kütüphanesi, Öğretmen Abdulkadir el- Câbirî Kütüphanesi, Esad Antabî Kütüphanesi, Piskopos el-Khor kütüphaneleridir. Ancak en ünlü özel kütüphane beş yüzden fazla nadir el yazmaları ve cilt içeren Cebrâil Dalâl’ın kütüphanesidir.³⁸ Netice olarak, Haleplilerin kütüphanelere olan ilgileri ve özenleri Arap komşularına ışık tutan önemli bir entelektüel Rönesans’ın yaratıcıları olmalarını sağlamıştır diyebiliriz.

Halep’te sosyal ve kültürel yaşama dair öğelerin yayılmasında en etkili unsurlardan bir diğeri ise matbaa olmuştur. Tarih boyunca matbaa bir kültürün ülkeye ve dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Halep şehri 1706 yılında matbaa kullanan ilk Arap şehri olmanın gururunu yaşamıştır. Halep, bu matbaanın kurucusu Şemmas Abdullah Zahir’in 1724 yılında ölmesiyle bu yenilikten mahrum kalmıştır. 1841 yılına kadar bu halde kalmış, Belevanti’nin burada tekrar matbaayı inşa etmesine kadar bu şekilde devam etmiştir. Halep’te Arapça ve Türkçe yayın yapan biri devlete ait, diğer ikisi Marûni ve Davudiye matbaası olmak üzere üç adet matbaa bulunmaktadır.³⁹ Mârûnî matbaası 1857 yılında Piskopos Yusuf Matar tarafından kurulmuştur. *İbnu’l- Farid Divanı* burada basılmıştır. Bu tarihten sonra Halep şehrinde çeşitli matbaalar faaliyete geçmiştir. Bu süreç sonunda devlet matbaası kurulmuştur. Fakat bunun tam tarihine ulaşamadık. 1879 yılında Halep şehrinde bazı yazarlar Aziziye matbaasını kurmuşlardır. Daha sonra Abdulmesih el-Antâkî Matbaası kurulmuştur. Fakat Halep’te matbaanın asıl gelişmesini sağlayan Osmanlı Devleti’nin 1908 yılında izin vermiş olmasıdır. Arap matbaasının Halep şehrinde doğuşu, özellikle XIX. yüzyılda Halep aydınlanma hareketi

³⁷ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 48.

³⁸ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 49.

³⁹ Büşra Elçiçeği-Ali Yılmaz, “Maârif Sâlnamelerine Göre Halep İdadisinde Eğitim”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/1 (Mart 2021), 64.

için önemli bir role sahiptir. Arap dünyasında basılan kitapların sayısına bakılırsa en büyük payın Halep şehrine ait olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın başına kadar basılan kitapların sayısı elliye aşmıştır. Bunların yarısı edebiyat, şiir, hikaye, belagat ve Arap diliyle ilgiliyken diğer yarısı da din meseleleriyle ilgilidir. Yukarıda belirttiğimiz hususlardan hareketle diyebiliriz ki; matbaa Halep şehrinin Arap entelektüel hareketinin başlamasında önem taşımaktadır ve diğer Arap şehirlere kıyasen küresel medeniyete erkenden girdiğinin açık bir göstergesidir. Matbaa hem Arap kültürünün hem de uluslararası kültürün yayılmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur.⁴⁰

Şehrin kültürel yapısını göz önünde bulundururken şiir ve edebiyatı önemle vurgulamamız gerekmektedir. Şiir ve edebiyatın da merkezi olan Halep'teki fikir kaynağı ile insanlık beslenmiştir. Halep duvarları bir nevi şiir tarihini içerir. Bu şehir tarih boyunca farklı tecrübelerle sahip olmuştur. Şairler ve sanatçılar Halep'e çeşitli yolculuklar yapmışlar ve bunun tarihi o kadar eskidir ki ne zaman başladığı bile bilinmemektedir. Halepli şairlerin şiirleri bu şehrin kültürel dokusunu, edebi ruhunu oluşturmuş ve bu kentin her zerresine nakış nakış işlenmiştir. Halep şehrinin müzik mirası tükenmez bir repertuardır. Müzik tarihi uzun yıllara dayanmaktadır. Halep şehri müzisyenleri müzik ve şarkı söylemedeki özgünlük ve melodi ile öne çıkmıştır. Muhammed Kürd Ali (ö. 1953), "Halep eski zamanlardan beri ünlüdür ve Seyfu'd-Devle b. Hamza zamanından beri müziğe aşiktir." diyerek buna atıfta bulunmaktadır. Halepliler arasında ud, keman, kanun, ney gibi zor müzik aletlerini çalabilen seçkin müzisyenler vardır. Halepli müzisyenler Endülüs müziğini incelemiş ve tarzına çok fazla bağımlı olmadan şarkı söyleme yöntemini takip etmişlerdir. Halepliler etkilendikleri bu Endülüs müziğinden Halep müzik kültürüne "es-Samah" olarak bilinen bir dans türü eklemişlerdir.⁴¹

Özetle diyebiliriz ki; Halep kenti tarih boyunca birçok farklı kültürü barındırmış, müslüman ve gayrimüslim halklara ev sahipliği yapmış, farklı medeniyetlerin idaresi sonucunda ise çeşitli ve zengin bir sosyo-kültürel yapısı oluşmuştur. XIX. yy'da Halep şehri önemli bir entelektüel rönesans yaşamıştır. Bu Rönesans diğer Arap şehirlerine de yansımıştır. Halep şehri aynı zamanda modern çağda bilinen edebi salonlara ve edebi kulüplere sahip ilk Arap şehridir.⁴² Halep barındırdığı farklı dini ve etnik gruplar sayesinde benzersiz bir kültüre

⁴⁰ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 50.

⁴¹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 50.

⁴² Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 55.

sahip olmuş ve bu kültürel zenginliği ise tarih boyunca korumuştur. Farklı dinlere mensup insanların birlikte yaşaması sonucunda ortaya çıkan kültürel etkileşim ise Halep kentinde gelişmenin önünü açmıştır.

3. YAŞADIĞI DÖNEM AİLESİ HAYATI VE ESERLERİ

3.1. YAŞADIĞI DÖNEM (XIX. YY)

“Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyılın başlarında gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından dünyanın en büyük devletlerinden birisiydi. Ancak kurum ve kuruluşları bu büyüklüğü taşıyacak güçten yoksundu. Bu dönemde, Osmanlıların sosyal, iktisadi ve siyasi hayatında istisnai değişiklikler meydana geldi. “Hasta adam” artık eski uluslararası önemini yitirmişti. İmparatorluk hızla toprak kaybetmesine rağmen, ayakta durmasının sebebi ise Osmanlı ile Avrupa’nın uluslararası bürokraside siyasi-ekonomik bakımdan ortak çıkarlarının bulunmasıydı. Büyük devletler, iktisadi ve mali çıkarlarına dokunulmadığı sürece Osmanlı’nın ayakta kalıp direnmesine göz yumdular. Avrupa tüccarları ve iş adamları genellikle Osmanlı ekonomisine çeşitli yollarla iştirak edebiliyorlardı. Osmanlı Devletinde, modern kurumlara artık ihtiyaç duyuluyordu. Yönetmel, toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda “modernleşme” kaçınılmaz olarak eksikliğini göstermiştir. Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. XIX. yüzyılda, Osmanlıların sosyal, iktisadi ve siyasi hayatında istisnai değişimler meydana gelmiştir. Avrupa ülkelerinin gücünü ve etkisini arttıran değişikliklerin, Osmanlı kurumlarının kapsamlı bir şekilde yeniden gözden geçirilip organize edilmesinin yolunu açmış olduğu belirtilebilir. Amaç, hükümet yapısında batıyı model olarak seçmek, merkezi yönetimin daha da merkezileşip genişlemesini sağlamak ya da en azından mevcut yapıyı sürdürülebilir kılmaktır. Ancak şiddeti gittikçe artan savaşlar bunu bir hayli zorlaştırıyordu.”⁴³

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nde değişimin en sıkı olduğu dönemdir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet’in ilanı ile Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte büyük reformlar olmuştur. Bu reformların halka kabullendirilmesi amacıyla dönemin devlet adamları eğitime özen göstermişler ve bu alanda yenilikler yapmışlardır. XIX. yüzyılda Osmanlı, çareyi yüzünü Batı’ya çevirmekte bulmayı

⁴³ Nevin Memiş, *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ekonomik Yapı Ve Dış Ticaret* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 20.

hedeflemiştir. Tanzimat döneminin karakteristik özelliği olan çağdaşlaşma, sadece fikirde değil insan hayatının her safhasına hitap etmektedir.⁴⁴

Halep 24 Ağustos 1516 yılında meydana gelen Mercidâbık savaşından sonra Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. 1516'dan 1918 yılına kadar 400 yıl Osmanlı Hükümdarlığının yönetiminde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde geçen, özellikle XVI, XVII ve XVIII. asırlar, Halep'in en parlak dönemleridir.⁴⁵ 1831'den 1839'a kadar geçici olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa (ö. 1849) ve oğlu İbrahim Paşa (ö. 1848) Halep'i Türk idaresinden çıkarmış ve ağır vergiler ile halka zulüm etmişlerdir. Halep XIX. yüzyılın ikinci yarısında pek çok değişime ve gelişmeye sahne olmuştur. Sultan II. Abdülhamit (ö. 1918) zamanında yaşanan savaşların sonunda oluşan göçlerin önemli bir kısmı Halep ve Suriye'nin diğer şehirlerine olmuştur. II. Abdulhamit zamanında 1906 yılında Halep demiryolu ile Şam'a, 1912 yılında da İstanbul ve Bağdat'a bağlanmıştır.⁴⁶ Halep, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı için çok değişik etnik yapıları içinde barındırmaktadır.⁴⁷ Halkının büyük bir kısmı Müslüman olan Halep'te Hristiyan ve Yahudiler gibi gayri müslimler de yaşamıştır.⁴⁸ Kentin sunduğu kültürün yanı sıra hem sosyal hareketlilik, hem iktisadi önemi nedeniyle XIX. yüzyılda dış temsilciliklerin faaliyetleri oldukça üst düzeyde sürmüştür. Temsilcilerle her kademede Osmanlı yöneticilerinin ve yine temsilcilerle diğer devletlerin temsilcilerinin sürekli iletişim halinde bulunduğunu ve bu durumun kentteki günlük yaşama yansıdığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır.⁴⁹

XIX. yüzyılda Halep'te Arap aydınlanma hareketinin önemli bir aşaması yaşanmıştır. Ortaçağın kapanıp yeni bir dönemin başladığı bu döneme Araplar “en-Nahda” (Uyanış) adını vermişlerdir. Bu yüzyılda başlayan bu uyanış yavaş başlamış fakat sürekli olarak devam etmiştir. Arap ülkelerinden, Avrupa ile teması olan ilk ülkeler

⁴⁴ Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal Ve Kültürel Durum”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Kasım 2016), 49-65.

⁴⁵ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Şairinin Dilinden Halep”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12/12 (Haziran 2016), 78.

⁴⁶ Remzi Kılıç, “19. Yüzyılda Halep Vilayeti İdaresi”, *Yeni Türkiye* (2016), 673-678.

⁴⁷ Hakan Akgöz, “XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/1 (Nisan 2017), 256.

⁴⁸ Hasan Karaköse, “Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 290.

⁴⁹ Fulya Düvenci Karakoç, “XIX. Yüzyıl Sonunda Halep'te İngiliz Belgelerine Göre Toplum, Yönetim Ve Konsolosluk Arasındaki İlişkiler”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/24 (Ocak, 2013), 91.

Lübnan ve Suriye'dir.⁵⁰ Suriye'de nahda, Cebrâil Dalâl, Fransîs Marrâş, Abdurrahmân Kevâkibî (ö. 1902) ve diğer aydınlanma temsilcileri ile başlamıştır. Bu hareket, söz konusu dönemdeki birçok düşünürden etkilenen ve kökleri Fransız Aydınlanma söylemine dayanan bir harekettir. Voltaire (1778), Rousseau (ö. 1778) gibi XVIII. yüzyılda yaşamış Fransız devrimi düşünürlerinin söylemlerindeki aydınlatıcı terimler bu hareketin temasını oluşturmuştur. Halep Aydınlanma düşünürlerinin Fransız Aydınlanmasının ilkelerini benimsemeleri onların düşüncelerini de değiştirmiştir ve topluca bir reformu savunmuşlardır. Onlara göre yenilenmeye giden tek yol; yenilenme ruhundan yoksun Osmanlı'nın mevcut yapısındaki bozulmayı durdurmaktır. Benimsedikleri bu ilkeler doğrultusunda idari konularda zamanın ruhuna uygun düzenlemeler çağrısında bulunmuşlardır. Bu şahsiyetler, Sultan Abdülaziz (ö. 1876) döneminde başlayan Tanzimat fermanına kulak vermiş ve ona destek olmuşlardır. Çok uluslu devletin birliği ve ulusal bağımsızlığı ilkesinden hareketle, bu devlet çerçevesinde din, cinsiyet ve dil gözetmeksizin herkesin eşit olması gerektiğini savunmuşlardır. “Batılılaşma süreci” ile birlikte, Doğulu toplumlar kendilerinde mevcut kültürel değerlerle sonradan edinilen batılı değerler arasında bir gelgit/çelişki yaşamışlardır. Toplumların adeta sesi olan edebiyatçılar, bu çelişkiyi eserlerine taşımışlardır. Onlar Batılı değerlerin Doğu toplumlarındaki etkisini ve Doğulu toplumların buna karşı gösterdikleri direnci eserlerinde başarıyla işlemişlerdir.⁵¹

Maryânâ'nın yaşadığı dönemi daha iyi anlamak için doğumundan ölümüne kadar geçen sürede meydana gelen önemli olay ve gelişmeleri kronolojik olarak vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.⁵² Maryânâ Marrâş, Hristiyan kökenli bir aileden geldiği ve kendisi de Hristiyan olduğu için çalışmamızın genelinde olduğu gibi bu konuda da üzerinde durduğumuz hususlar daha çok o dönemde halkının büyük çoğunluğu müslüman olan Halep'teki Hristiyan azınlıkla alakalıdır. Halep'te Maryânâ'nın dünyaya geldiği tarihten hayatını kaybettiği tarihe kadar geçen süreçte meydana gelen bazı olayları aktaracağız:

⁵⁰ Hayati Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 267.

⁵¹ Ahmet Kazım Ürün, “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0/35 (Haziran 2016), 131-144.

⁵² Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 153.

1848 yılında Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa vefat etmiştir. Halep burjuvasının hayatında önemli rol oynamıştır. Halep burjuvasına Avrupa'da ticaret olanağı sağlayan İbrahim Paşa onların doğrudan Batı ile temas kurmasına yardımcı olmuştur. Böylece medeniyet ve aydınlanma düşüncesi yakından tanınmıştır. 1858 yılında ilim insanı Kustâkî el-Hımsî Halep'te dünyaya gelmiştir. 1858 yılında Halîl el-Hûrî Beyrut'ta ilk Arapça gazeteyi *Hadîkatü'l-Ahbâr* adıyla yayımlamış, bir süre sonra Keçecizâde Fuad Paşa'nın teklifiyle ismi *Sûriyye* olarak değiştirilen gazete yarı resmî hükümet gazetesi haline gelmiştir.⁵³ 1859 yılında Fransisken babaları Terra Santa Okulu'nu kurmuştur. Bu okulun hocaları arasında Fransîs Marrâş'da bulunmaktadır. 1870 yılında Halep'te Mârûnî Matbaasında Fransîs Marrâş tarafından *Kunûzu'l-Ganiyye fî'r-Rumûzu'l-Meymûniyye* kitabı basılmıştır. 1874 yılında şair Fransîs Marrâş da gençliğinin baharında hayatını kaybetmiştir. 1875 yılında Esed Muhlis Paşa Halep'e vali olarak atanmıştır. Maryânâ'nın kendisine yazdığı bir methiye bulunmaktadır. Sultan Abdülhamid nüfus sayımına önem vermiş ve Halep'te nüfus sayımı yaptırmıştır. Yeni doğanların altı ay içinde nüfus kayıtlarının yapılması esası getirilmiştir.⁵⁴ Bu nüfus sayımına göre; 708.39 Müslüman, 20.525 Hristiyan, 7825 Yahudi vardı. 1893 yılında Maryânâ Marrâş matbaada basılan *Bint Fikr* adlı şiir kitabını yayınlanmıştır. 1900 yılında Halepli yazar Abdullah Marrâş Fransa'nın Marsilya kentinde hayatını kaybetmiştir. 1919 yılında Arap dünyasının ilk edebiyat salonunun kurucusu olan Maryânâ Marrâş vefat etmiştir.⁵⁵

⁵³ Erol Ayyıldız, "Matbûât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/125-127.

⁵⁴ Karaköse, "Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum", 294.

⁵⁵ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 156.

3.2. AİLESİ, HAYATI VE ESERLERİ

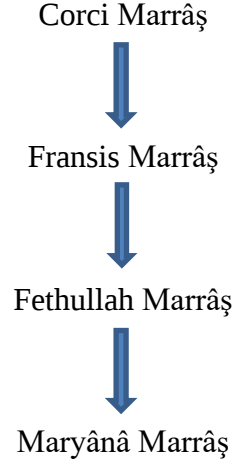
3.2.1. Marrâş Ailesi

Mâryânnâ Marrâş'ın aile geçmişine baktığımızda bu ailenin Halep'in dini ve kültürel hayatında etkin rol aldığını görmekteyiz. Marrâş ailesinde öne çıkan ilk isim, 1809 yılında Roma Katolik rahipleri arasında yer alan Rahip Cebrâil Marrâş'tır. 1816 yılında Halep Piskoposluğuna vekil olarak atanan Cebrâil Marrâş 1825 yılına kadar Lübnan dağlarındaki manastırlarda kalmıştır. Daha sonra vatanı Halep'e dönmüş, vebanın yayıldığı ve kilisede hizmet ettiği dönemde 1827 yılında vefat etmiştir.⁵⁶ 1818 yılında ise Muhterem Marrâş'ın torunlarından biri olan Nasrallah Marrâş vezir Hurşid Paşa'nın askerleri tarafından öldürülmüştür. Halep'teki Roma Katolik cemaatinin kaynaklarında Cercis Boulos Marrâş diye bir kişinin varlığından da bahsedilmektedir. Öğretmen Noam Bakhaş'ın yazılarında Marrâş ailesinden bahsedilmiş, Nasrallah Marrâş'ın 1840 yılında Meryem binti Şuha ile evlendiği ve 1842 yılında bir kızı olduğu kaydedilmiştir. Marrâş ailesinden düşünce dünyasına ilk giren kişi ise 27 Ağustos 1834'te Susanna Abdullah Antâkî ile evlenen Fethullâh Marrâş'tır. Bu çiftten Fransîs, Abdullah, Rızkullâh ve Maryânâ dünyaya gelmiştir.⁵⁷ Halep piskoposu tarafından eski Trablus Metropolit Başpiskoposu Asnasiyus Totenji başkanlığında daha sonra Avrupa'ya gidecek bir heyetin üyesi olarak görevlendirilmiştir. Tarihçiler Fethullâh'ın Avrupa'ya ticari amaçlarla gittiğini söylese de bu gerçeği yansıtmamaktadır. Fethullâh, Halep'te kendi mezhebine mensup olan insanlara yardım etmek için bağış toplamak amacıyla 1850 yılında Avrupa'ya gitmiştir. Arap dilinin kurallarına, ilimlerine ve edebiyatına vakıf olan Fethullâh Marrâş felsefi bilimler konusunda da bilgi sahibidir. 1849 yılında Tanrı ve Kutsal Ruh'un tecellisi hakkındaki felsefi görüşünü içeren ve onun yalnızca Baba'dan olduğunu iddia eden bir kitap yazmıştır. Kitabı, kilise inancına aykırıdır. Belli bir zaman sonra kitabında yanlış olduğunu anlamış, bunu itiraf etmiş ve Kilise'nin öğretilerine boyun eğmiştir. Fethullâh Marrâş yazdığı bir eserle mezhep kavgalarını yatıştırmaya çalışmıştır. Halep'te eski zamanlardan beri Marrâş ailesinden şairler, yazarlar, aydınlar, müzisyenler çıkmıştır. Söz konusu edebiyatçılar özgün ve kafiyeli şiirler yazmışlar böylelikle Arap edebiyatına katkıda bulunmuşlardır. Basında pay sahibi olan Marrâş ailesi Halep'te ilmin ruhunu uyandırmış, bilim ve edebiyata hizmet etmiştir. Marrâş ailesi Halep'in tüccarları

⁵⁶ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 151.

⁵⁷ (Tam doğum tarihine ulaşamadık.)

ve sanayicileri arasında da önemli bir role sahiptir ve ticaretleri Halep'ten İngiltere'ye kadar uzanmaktadır. Mâryânâ'nın soyağacına değindikten sonra özellikle edebiyata katkıda bulunmuş aile fertlerine kısaca değineceğiz. Maryânâ'nın ailesinin soyağacı şu şekildedir:⁵⁸

Fethullâh ve Susanna Antâkî (27 Ağustos 1834'te evlendi. Bu evlilikten Fransîs Abdullâh, Rızkullâh ve Maryânâ doğdu).

Fransîs (24 Haziran 1835'te doğdu ve 1874'te öldü).

Abdullâh (4 Haziran 1839'da doğdu ve 1900'de öldü).

Rızkullâh 10 Eylül 1843'te doğdu).

Maryânâ (1846'da doğdu, 1919'da öldü).⁵⁹

Maryânâ Marrâş'ın evi el-Husran mahallesinde Gassani Caddesi'ndedir. Çeşitli konularda pek çok basılmamış eseri olan babası Fethullâh, kendini kitap okumaya ve kütüphane kurmaya adanmış bir adamdır. Annesi Antakyalı'dır. Hem babasının ailesi hem annesinin ailesi toplumda tanınan ailelerdir. Maryânâ'nın iki erkek kardeşi vardır ve her ikisi de edebiyat dünyasında iyi tanınan kişilerdir. Fransîs Marrâş, 1860'ların en etkili aydınlarından biri sayılmaktadır.⁶⁰ 1835 yılında Halep'te doğan Fransîs, Fethullâh Marrâş'ın oğullarının en büyüğüdür. Edebiyat, dil bilgisi ve morfoloji okumuştur. Babasının kütüphanesinde bulunan birçok edebi kitap okumuş ve Halep'te ikamet eden bir İngiliz doktorun yanında tıp okumaya kendini adanmıştır. Tıp diploması için dört yıl eğitim

⁵⁸ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 174.

⁵⁹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 29.

⁶⁰ Abdullah Taha Farhat Saade, "Ususu'l-Medînetü'l Fâzıla Leda Fransîs Fethullâh Marrâş", *Mecelletü'l Kânûn ve 'd-Dirâsâtü'l-İctimâiyye*, 4/2, (Ekim, 2023), 10.

almış daha sonra mesleğini öğrenebilmek için 1866'da Halep'ten Paris'e, İskenderiye, Trablus, Beyrut, Yafa ve Kahire'den geçen bir yolculuk yapmıştır. Ancak şartlar onun vazgeçmesine sebep olmuş, onu Halep'e dönmeye zorlamıştır. Dolayısıyla Fransîs Marrâş bu meslekten vazgeçmiştir. Fransîs şiirlerini kendine has bir üslupla yazmış ve kurallara uymadan daha serbest bir şiir stili edinmiştir. Belki de bu, çağın ruhuna yönelik bir eğilim gibi düşünülebilir. Bu şekilde yazarlıkta yeni bir rönesansın habercisi olmuştur. Arap dilinde izlenen kurallara uymamadaki bu eğilim, onun döneminin Avrupalı yazarları hakkındaki geniş bilgisinin bir sonucudur. Bu tarzı onu XIX. yüzyılda modern Arap düşüncesinde yenilenmenin en önemli öncüllerinden biri yapmıştır.⁶¹ Fransîs sadece bir yazar ve şair değil, aynı zamanda bir filozof ve sosyal eleştirmendir. Kısa ömrü boyunca pek çok kitap yazmış bilim ve bilgi arayışında olmuş, okulların açılması ve kanun önünde eşitlik çağrısında bulunmuştur. Yaşadığı asırdaki şairlerden ve ele aldıkları konulardan etkilenen Fransîs Marrâş, eski Arap şairlerinden de etkilenerek onların üslubunda şiirler kalemlenmiştir.

Fransîs'in *Gabet'ul Hak* adlı eseri sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu kitabın beşinci bölümü olan et-Temeddun bölümünde doğru modernleşmeden bahsetmektedir.⁶² Bazıları tarafından, modern çağın ilk Arap romanı olarak kabul edilen bu kitabında felsefi ve edebi fikirlerini yenilikçi bir şekilde sunmuştur. Bu kitabında erdemli bir şehrin nasıl olması gerektiğini açıklamış, Osmanlı İmparatorluğundaki yönetim sorunlarına ve Arap ülkelerinin gerçekliğine değinmiştir.⁶³ Yine bu kitabında uyumlu bir toplum oluşturmak için sosyal reform çağrısı yapmış, özgürlük ve kölelik konusunu yeni bir edebi ve felsefi yaklaşımla ele almış, bu sayede adalet ve sosyal reform fikrini Osmanlı kontrolündeki ülkesinde yaymaya çalışmıştır. O adaleti ve reformu, her insanın doğal özgürlük hakkını desteklemek için gerekli bir sosyal koşul olarak görmektedir. Köleliğe gelince; onu hem zihinsel hem de doğal olarak kınanması gereken bir fikir olarak görmektedir. Bilakis, ona göre hürriyet isteyen herkes için kölelik uzak durulması gereken bir meseledir. Çünkü özgürlük insan doğasının özelliklerinden biridir ve insan köleliği kabul etmemeli, boyunduruğu altına girenleri özgürleştirmelidir. Kısacası, Fransîs geniş bir hayal gücüne sahip yaratıcı bir yazardır. Belli ilkeleri ve derin bir düşünme biçimi vardır. Sözleri açık

⁶¹ Fattah İsa, "19. Yüzyılda Özgürlük ve Demokrasinin Öncüsü Fransîs Marrâş", *Ürdün Kültür Dergisi*, 61, (2004), 98.

⁶² Fransîs Fethullâh Marraş, *Gabetu'l Hak* (Kahire: Hindavi Eğitim ve Kültür Vakfı, 2012), 47.

⁶³ Saade, *Ususu'l-Medînetü'l Fâzıla* Leda Fransîs Fethullâh Marrâş", 10.

ve anlaşılırdır.⁶⁴ Fransîs Marrâş'ın 1872 yılında yayınlanan Durru's-Sade fî-Garâ'ibi's-Sudef adlı çalışması ilk hikâyedir.⁶⁵ Kitapları kısa bir süre içinde Halep'te ve Beyrut'ta basılmıştır. Halep matbaasında basılan kitapları şunlardır:⁶⁶

Delîlu 'l-Hürriyyeti 'l-İnsâniyye (1861)

el-Mer'etu'l-Safîyye fî'l Mebâdi 't-Tabîiyye (1861)

Ta 'lîmu 'l-Mesihîyyî (1862)

Terâtîl Rûhiyye (1862)

Kitâbu 'l- Aparksis Eyyu A 'malu 'r- Rusûl (1862)

Hutbetu fî Ta 'ziyeti 'l-Mekrûb ve Râheti 'l- Met 'ûb (1864)

Gabetu 'l-Hak (1865)

Er-Rivâyetu 'l-Celiyye (1866)

Kunûzu 'l-Ğaniyye fî 'r-Rumûzu 'l-Meymûniyye (1870)

Durru's-Sade fî-Garâ'ibi's-Sudef (1872)

Beyrut matbaasında basılan eserleri ise şunlardır:

Rihletu-Paris (1867)

Kitâbu 'l-Meşhedu 'l-Ahvâl (1883)

Şehâdetu 'l-Tabîiyye fî Vucûdillah ve 'ş-Şer'iyi (1892)

Mirâtu 'l- Hasnâ (1872)

Fransîs Marrâş, manzume olarak yazdığı *Mirâtu 'l-Hasnâ* eserini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. (Kâfiyetu Elif, Kâfiyetu Be...).⁶⁷

Fransîs Marrâş, bir beytinde şöyle demektedir:⁶⁸

الحسنُ في الوجه سريع الزوال فلتعلم الحسناء ذات الدلا

⁶⁴ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 98.

⁶⁵ Mevlüt Kula, "Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış", *Doğu Araştırmaları* 7 (Ocak 2011), 17-48.

⁶⁶ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 108.

⁶⁷ Fransîs Fethullâh Marrâş, *Mirâtu 'l-Hasnâ* (Birleşik Arap Emirlikleri: Hindavi Eitim ve Kültür Vakfı, 2017), 5-6.

⁶⁸ Fransîs Fethullâh Marrâş, *Meşhedu 'l-Ahvâl* (Birleşik Arap Emirlikleri: Hindavi Eitim ve Kültür Vakfı, 2021), 19.

“Yüzdeki güzellik geçicidir, bu yüzden kadına şımartıldığını bildirin.”

زال ذاك عرش يزل فإن الصبا على يسود سلطان الحسن

“Güzellik gençlik tahtında hüküm süren bir padişahtır.

O kaybolursa padişahlıkta kaybolacak.”

Maryânâ, kardeşi Fransîs’in *Mirâtu’l- Hasnâ* kitabına bir beyit yazmış ve bunu Muhlis Paşa’ya takdim etmiştir:

يا مخلص الفضل اني قد اتيتك في ازهار فكرٍ عليها حلية الثمر

“Ey fazileti samimi olan kişi! Şüphesiz ben meyve tutmuş fikir gülleriyle yanına geldim.”

لقد روت عنك في علمٍ وفي حكم هل عادة الدران يهدى إلى البحر

“O çiçekler, ilim ve hikmetini senden aktarmıştır. İncinin adeti midir tekrar denize hediye edilmesi?”⁶⁹

Şair burada fikir çiçeklerini Paşa’ya getirdiğini fakay zaten bu güzelliklerin kökeninin Paşa’ya ait olduğunu ifade edip onu methetmektedir.

Maryânâ’nın diğer kardeşi Abdullah Marrâş 14 Mayıs 1839’da Halep şehrinde dünyaya gelmiştir. Abdullah Marrâş İngiltere ve Fransa’da yaşayan pragmatik üsluba sahip bir yazardır. *el-Beyân* dergisinde yayınlanmış olan eğitim üzerine son derece önemli bir yazısı vardır. Babası, hat sanatını da öğrenen Abdullah’ı daha sonra Fransız Okulu’na göndermiştir. Burada İtalyanca ve ticaret yapma amacıyla aritmetik öğrenmiştir. Çok geçmeden de işe başlayan Abdullâh, İngiltere’de bir mağaza kurmuş, sonra Paris’e taşınmış, Paris’ten sonra Manchester’a dönmüş ve daha sonra çalışmak için Marsilya’ya taşınmıştır. 17 Ocak 1900’de Marsilya’da ölmüştür. Fikirlerine değinecek olursak; Abdullah Marrâş’ın ticaretle uğraşması bilgi ve literatürünü genişletmek için çalışmasına engel olmamıştır. Marrâş, anatomi, etik bilimi, edebiyat gibi çeşitli konularda kendini geliştirmiştir. Ticari görevlerinde Londra’da Rızkullâh Hasan’a ait *Mirat el-Ahvâl* ve *Kevkâbu’l-Meşrik* gazetelerinde editörlük yapmıştır. Abdullah, Arap dili ve edebiyatı hakkında çok şey öğrenmiş ve bu konuda çok değerli kitaplar yazmıştır. Halep’in en önde gelen hattatları gibi onun da güzel ve çok parlak bir şekilde kopyaladığı eski eserler ve kitaplar vardır. Marrâş’ın Londra Paris ve Mısır’da çoğu Arap gazetelerinde yayınlanmış

⁶⁹ Marrâş, *Bint Fikr*, 15.

siyaset, tarih, felsefe, dinler ve çeşitli kanunlar hakkında birkaç makalesi bulunmaktadır. Abdullah Marrâş iyi derecede Arapça, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir. Mektup ve yazılarının çoğu kaybolmuştur. Bahsettiğimiz gibi Avrupa ve Arap ülkelerindeki gazetelerde birçok makalesi yayınlanmıştır. Mektup ve yazıların yanı sıra bunların da çoğu kaybolmuştur. Bunlardan üç kısım kalmıştır:⁷⁰

1. Anatomi ve arazi planlaması üzerine bir çalışma. Bu çalışmada Arap terimlerinin yeniden canlandığı görülmektedir.

2. Etik ve ahlak üzerine bir risale. Bu mektubun içeriği Fransızca yazılmış edebi düşüncelerdir.

3. Eğitim üzerine bir makale. Kahire’de yayınlanmıştır. Bir giriş ve dokuz bölümden oluşur. Makalede çocuk yetiştirmekten bahsetmekte, önsözde şöyle söylemektedir: “Ve bilin ki eğitim sanatı, kıyası zengin olan bir deniz gibidir. Bu nedenle bu gibi kısa bir makalede bu durumu ayrıntılı olarak incelememiz beklenmiyor. Bunun yerine bazı derinliklere dalmak ve genel olarak seçkin eserlerde evrensel kabullerden farklılaşan şeylere ışık tutmak yetiyor. Alimler, hükümlerin bir kısmını, zamanın şartlarına, kaderine göre kendisinin ve ona sığınanların şartlarına uygulamalıdır.”⁷¹

“Öğretmen aslında çocuğun ikinci ebeveynidir, dilerseniz babanın onun fiziksel babası olduğu gibi ona da manevi babası diyebilirsiniz. Bu dünyada hiç kimse iki ebeveynden daha fazla çocuğunu sevemez. Fakat öğretmen çocuğu yetiştirirken saygıyı hakketmektedir. Öğretmenin çocuğun ikinci babası olduğu doğrudur. İşte bu yüzden İskender şöyle demiştir: Makedon fiziksel olarak Filip’in oğludur fakat manevi olarak Aristoteles’in oğludur. Çünkü Filip yaşam sebebiyse, ona onurlu yaşamayı öğreten Aristoteles’tir.”⁷²

3.2.2. Hayatı

Maryânâ Marrâş 1846’da Suriye’nin baş kenti Şam’dan 300 km uzakta Halep’te, âlim ve edebiyatçılarıyla tanınan Hristiyan, tüccar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.⁷³ Fransîs, Abdullah, ve Rızkullâh Marrâş’ın kızkardeşi, Fethullâh Marrâş’ın ve

⁷⁰ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 120.

⁷¹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 121.

⁷² Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 112.

⁷³ El-Kabas, “Maryânâ Marrâş: Sahibetu’l -Evvelu’s- Sâlûnu’l-Edebiyyi’l- Arabiyye” (Erişim 20 Kasım 2023).

Susanna Antâkî'nin kızıdır. Arap kadınlarının eğitim haklarından mahrum bırakıldıkları için yeterince eğitim alamadıkları bir dönemde Maryânâ Aziz Joseph okulunda ilköğretimini almış ve beş yaşında Mârûnî okuluna girmiştir. Ayrıca Arapça ve Fransızca okuma, yazma ve konuşma konusunda uzmanlaşmıştır. Morfoloji ve dilbilgisini babasından ve kardeşi Fransîs'ten öğrenmiştir. Müzik sanatını da kendi kendine öğrenen ve bunda çok başarılı olan Maryânâ, piyano ve kanun çalmayı da öğrenmiştir. Sesi çok güzel olduğu için şarkılar söyleyen Maryânâ Marrâş Halep'in müzikal atmosferini yaşamış ve ona hayran kalmıştır. Yaşamayı ve enstitülerinde öğrenim görmeyi hayal ettiği Beyrut'a gitmiş, gider gitmez kökeni nedeniyle evanjelik okuluna katılmıştır. Burada da Arap dilinin temellerini öğrenmiştir. Beyrutta kısa bir süre kalan Maryânâ Marrâş, kardeşi Fransîs ile birlikte Paris'e gitmiş, orada Avrupa'nın sosyal yaşamını ve Avrupalıların ahlak ve geleneklerine tanık olmuştur. Avrupalıların yaşam tarzlarını deneyimlemiş ve Avrupa'ya yaptığı yolculuk sayesinde toplumlarındaki ilerleme ve modernleşmeye tanık olması onda derin bir etki yaratmıştır. Bu etki Maryânâ'da devrimci bir ruhun oluşmasını sağlamış ve Halep'e döndükten sonra kendi memleketindeki kızlara, öğrendiği çağdaş medeniyet ruhunu anlatmaya başlamıştır. Kadınların, geri kalmışlığın boyunduruğundan kurtulması çağrısını her fırsatta dile getirmiş ve aile hayatının meslek edinmeye engel olmadığını ifade etmiştir. Maryânâ yirmili yaşlarından itibaren Arap kadınlarına yönelik liberal fikirleriyle ön plana çıkmıştır. XIX. yüzyılda Arap rönesansının öncülerinden olmuştur. Hayatı boyunca fikirlerini yazdığı eserlerde dile getirmiştir. Gazetelerde ve dergilerde yazı yazmıştır. Onun fikirleri Halep'in dışına yayılmıştır. Maryânâ, Halep'e döndüğünde Halepli birçok genç onunla evlenmek istemiştir. Ailesi, annesinin ölümünden sonra onu evliliğe ikna etmeye çalışsa da Maryânâ bekar kalmaya niyetli olduğu için evlenmeyi reddetmiş fakat daha sonra Habip Gadban ile evlenmiştir. Ondandır üç çocuğu olmuştur; Cebrail, Veliyye ve Esmâ. Maryânâ, sanat, edebiyat ve şiirle dolu bir hayatın ardından müziğin yanı sıra piyano ve kanun çalmada güzel ve özenli bir şekilde şarkı söylemede ustalaştığı bir hayattan sonra, hastalık Maryânâ'nın vücudunu ele geçirmiş, gücünü azaltmıştır. Hayatının son yıllarını evinde geçirmiştir. Hayatının son yıllarında sinir hastalığından muzdarip olan ve her saati ölümü dileyerek geçen Maryânâ 13 Nisan 1919'da vefat etmiştir. Halep'teki Melkite Roma Katolik Cemaatinin ölüm kayıtlarında şöyle yazmaktadır: "Habip Gadban'ın eşi Maryânâ Fethullâh Marrâş'ın ölüm tarihi 13 Nisan 1919'dur." Eşi Gadban Halep şehrinde 1873 yılında doğmuş, 1946 yılında Kahire'de ölmüştür. Habip ilk derslerini Halep okullarında

almış, daha sonra Beyrut'a ardından Kahire'ye geçerek eğitimine devam etmiştir. Hayatının geri kalanını Kahire'de geçirmiştir. Önce Halep şehrinde ticaret alanında çalışmış, sonra Paris'e taşınmıştır. Ticarete çalışmak için daha sonrasında Kahire'ye dönmüştür. Şiirleri hala el yazması halinde bulunmaktadır. Maryânâ'nın kızı Esma bir tütün şirketinde müfettiş olmuştur. 1897 yılında bir oğlu olmuş ve adını Fethullâh koymuştur. Fethullâh Kahire'de hukuk okumuş ve Halep'te hukuk alanında çalışmıştır. 1928'de ülkenin anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis'te milletvekili seçilmiştir. Fethullâh başkan yardımcısı olmuştur. Daha sonra bayındırlık ve diğer bakanlıklarda da görev yapmış, Fırat Nehrinin sularının Halep şehrine getirilmesi projesini başlatan kişi olmuştur. 1950'de baro başkanlığına seçilmiş, Roma papası tarafından Suriye Üstün Sınır Liyakat Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁷⁴

3.2.3. Eserleri

Arap basın tarihinde önemli bir iz bırakan Maryânâ Marrâş'ın yazıları kendi zamanı için kıymetlidir. Maryânâ modern çağda Arap gazete ve dergilerinde makaleler ve şiirler yazan ilk Arap kadınıdır.⁷⁵ Makaleleri büyük gazete ve dergilerde yayınlanmış ve bir kısmı basılı bir kısmı da el yazması olan birçok eser geride bırakmıştır. Maryânâ Marrâş, Butrûs el-Bustânî'nin *Cinân* adlı dergisi ile Halîl Serkîs'in *Lisânu'l-Hâl* adlı gazetesinde yazılar yazmıştır. Kendi logosu bulunan ve ilk Arap dergisi olan *Cinân adlı* dergi ise o dönemin Reformcuları için bir fırsat niteliğindedir. Maryânâ'nın bu dergide yayınlanmış üç yazısı vardır: *Er-Rebi'*, *Cunûnu'l Kalem* ve *Şâmetu'l Cinân*.⁷⁶ *Cinân* dergisinde dünya meseleleriyle alakalı konular yer almaktadır. Örneğin Osmanlı hükümeti ile Mısır Hükümeti arasındaki gergin ilişkilerin haberlerini ve Fransız dayanışma konseyinin o dönemde dünyada hakîm olan şehirleşme ruhu için çağrıda bulunduğu gibi haberleri yayınlamıştır. Roma döneminden Arap egemenliği boyunca XIX. yüzyıla kadar İspanya tarihi üzerine bir bölüm ayırmıştır. Derginin sayfalarca ayırdığı önemli bölümlerden biri de medeni olduğunu iddia eden kişinin sahip olması gereken güzel ahlaktır. Maryânâ Marrâş'ın zamanının kadınlarına hitap ettiği *er-Rebi'* makalesi bu bölümde yer almakta ve makalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “Çağın bize bilgi ve irfanla sunduğu modernleşme ağacına elimizi uzatalım ve onu kucaklayalım,

⁷⁴ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 194.

⁷⁵ Et-Tarihu's-Sûriyyi'l-Muâsiri (SYRMH), “Maryânâ Marrâş” (Erişim 20/11/2023).

⁷⁶ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 285.

meyvelerini, çiçeklerini toplayalım. Günlerin değıştirmediği, yılların bozmadığı tek gerçek budur.” Bu makalesinde kadınlara seslenen Maryânâ, hanımlara gençlik çağlarının fırsatlarını değerdendirmeleri gerektiğini, kendilerini yetiştirmelerinin ülkelerindeki insanlara faydalı olacağını ve düşüncenin, inceliğin, mükemmelliğin, ilim ve irfanın Batı’dan değil de Doğu’dan çıktığını söylemektedir. Yine bu makalesinde insanın daima eylem halinde olmasının ve zamanın kıymetini bilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. O, dünyada insan ırkını eğitmekten daha önemli bir endişesinin olmadığını dile getirirken, insanları birleştirici ve pekiştirici bir dil kullanmaktadır. Kıskançlık, cimrilik, tembellik, gurur ve intikam duygularının kötü olduğundan bahsederken, güzel ahlaka önem vermemiz gerektiğini söylemektedir. Yine bu makalesinde insanların zevklerine saygı duyulması gerektiğini, ahlak ile terbiye edilmiş, mizaçların yumuşatılmış olmasının edebiyatın önünü açtığını ifade etmektedir. Hanımlara çocukluktan beri insan varoluşunun zihinlerini geliştirmeleri gerektiğini tavsiye eden Maryânâ, zorluk ve sıkıntıları azaltıp, erdemli olmalarını öğütlemektedir.⁷⁷ Maryânâ, *Cinân* dergisinde *Cunnu’l Kalem* adlı bir makale daha yazmıştır. Bu makale, onun yaşadığı dönemin durumu hakkında yazdığı en önemli çalışması olarak kabul edilmektedir. Bu makalede yazı sanatının bozulduğunu ifade etmiş ve bu sanatın iyileştirilmesi gerektiği konusunda ilerlemenin zorunluluğundan bahsetmiştir. Yazıların geliştirilmesi, konuların çeşitlendirilmesi ve yazı sanatında yozlaşma olmaması gerektiğini savunmuştur. Alanında uzman kişilerin yazdığı yazıların alınmasına ve bunların başka yazılarda, başka alanlarda kullanılmasına karşı çıkmıştır. Bu yazısında insanların faydalı ğtleri dikkate alması gerektiğinden bahseden Marrâş’a göre göre insanlar hayatlarını hikmet ve anlayışla idare etmelidir. Cehalet ve kibrin kötülüğünden, aydınlık bir düşüncenin öneminden, Allah’ın iradesine ulaşmak için çalışma ve gayretle dosdoğru yolun tutulması gerektiğinden bahsetmektedir. Maryânâ, *Cinân* dergisinde yayınlanan *şâmetu’l Cinân adlı* yazısında bilim ve edebiyatta erkeklerle kadınların yarışmasını istediğini dile getirmiştir. Bu yazısında erkek ve kadınların özelliklerinden bahsetmiştir. Kadınların parayı israf etmemesi gerektiği gibi bazı ahlaki öğütlerde bulunmuştur. Güzelliğin geçici olduğunu, edebin bak olduğunu söylemiştir. Diğer çağdaşları olan kadın yazarlar gibi, ağırlıklı olarak kadının toplumsal problemlerine

⁷⁷ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ’ř-şi’ru ve ’l-Vetr*, 287.

dikkat çekmiş ve çözüm yolları aramıştır.⁷⁸ Kadınların otoriteye ortak olmaları için kapıların ardına kadar açılmasını savunmuştur. Zamanının kadınlarını kendilerini eğitmeye ve edebi cesaret göstermeye, edebiyat ve fikir alanlarında söz ve eylemle katkıda bulunmaya çağırmıştır.⁷⁹ Bu cesur çağrılar o dönemin diğer kadınlarının yazılarını etkilemiştir.⁸⁰

Makalelerinde genellikle Avrupa’da kaldığı süre boyunca kentleşme ve modernite deneyimleri hakkında bilgilendirme yaptığını görmekteyiz. Yazarların yöntemlerini eleştirmiş ve onları kompozisyonlarını geliştirmeye, daha kibar bir üsluba ve konuları çeşitlendirmeye çağırmıştır. Rönesans düşüncesinin başladığı bu önemli dönemde gazetecilik Rönesansı’na işaret eden, dönemin sorunlarına kayıtsız kalmayan Maryânâ Marrâş’ın dergilerde yazdığı makalelerde kadınların özgürleşmesini amaçladığını görmekteyiz.

Maryânâ’nın en önemli eseri ise *Bint Fikr* isimli divanıdır. Bu kitap 1893 yılında Beyrut’ta Nezâretü’l-Meârifî’l-Celîle resmi lisansı ile el-Edebiyye Matbaası’nda basılmıştır. Giriş kısmında neden bu ismin kullanıldığı şöyle anlatılmıştır: “Bu divan tüm fikirleri toplayan temiz bir fikirdir. Bu kitabı akıllı olan herkes okumamalı sadece edebi kişiliği olanlar okumalıdır. Bu kitap derin manalar içerdiği için avama göre değildir.” Maryânâ, kitabını birçok dalları olan ama tek bir kaynaktan beslenen faydalı bir ağaca benzetmiştir. Birçok dalının olması birçok fikri barındırdığı anlamına gelmektedir. Maryânâ, kızların ev işleri dışında da her şeyi yapabileceğini savunmaktadır. Kitabının girişinde şöyle bir açıklaması vardır: “Bazen bir kadının önemli bir fikri olabilir ve bu fikir insanlar için faydalı da olabilir, bunu ifade etmesi için o insana fırsat verilmelidir. Fakat cahiller kadınlara izin vermez.” Bu nedenle bu kitabın adını *Bint Fikr* koymuştur. *Bint Fikr* divanında, muhtelif maksatlı şiir ve eserler olmak üzere toplam seksen üç yazı bulunmaktadır. Şiir sayısı yetmiş bir olup, mısraları iki ile yirmi yedi arasında değişmektedir. Şiirlerini dört vezinde yazmıştır: Otuz beş şiirle el-Kâmil, on beş şiirle et-Tavil, on beş şiirle el-Basît ve altı şiirle el-Vafir. Temaları arasında methiye, aşk, mersiye

⁷⁸ İshakoğlu, “19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü Ve Zeynep Fevvâz”, 43-51.

⁷⁹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘Ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr*, 306.

⁸⁰ (Örneğin: Bayan Vestin Massara’nın Maryânâ’nın fikirlerinden nasıl etkilendiğini *el-Cinân* dergisinin 1871 yılında ikinci sayısında sayfa 54-56’da yayınlanan *et-Terbiye* başlıklı makalesinde görmekteyiz. Çocuk yetiştirmede en iyi yöntemi ele aldığı makalesini yazmak için Maryânâ’nın fikirlerini benimsemiştir. Ayrıca Maryânâ’nın fikirleri daha sonra *Doğu Gezegeni* dergisinde yayınlanan birçok makalenin temelini oluşturmuştur.)

ve toplumsal olaylar vardır. Bunların yanı sıra ilahi konulara da rastlanmaktadır. Maryânâ, divanında melodik şarkı sözlerine de yer vermiştir. Yine, divanında kendisine önerilen bir roman hakkında düşüncelerini de dile getirmiştir. Maryânâ'nın divanında söylediği birçok şiir vardır. Bu şiirler kendisine anlatılan tema ve hikayelerden oluşmaktadır. Onun, hikâyeyi yaşadığını, o durumla etkileşime girdiğini derin felsefi anlayışıyla desteklediğini görüyoruz. Bu nadir görülen bir yetenektir. Çevresindeki olayları kavraması ve analiz etmesi iyi bir zekaya sahip olduğunu göstermektedir. Şiirinde kafiye özen göstermiştir. Bu koleksiyonu yaklaşık otuz sayfalık küçük bir kitaptır ancak Maryânâ'nın kapsamlı edebi ve felsefi kültürünü edebi güzellik üzerine felsefesini yansıtmaktadır. O, kadın yazarların yayılmasındaki rolünü şiirleriyle erkek egemen bir dünyada ifade eder. Dinden uzaklaşmaya neden olduğu için aydınlanma çağrıları yapan gazete ve kitapların çıkarılmasına izin vermeyen Osmanlı padişahının kanunlarına eleştiri olarak şiir kitabında şöyle demektedir: “Amacım resmi geleneklerden sapmak değil, kadınların kendilerini ifade etme ve düşünme cesaretine sahip olmalarıdır. Benim zamanımdaki kadınların çocuk yetiştirme yöntemlerini değiştirmektir. Milletimdeki kızları cesur ve ahlaklı olmaya teşvik ettim, çağın kadınlarını eleştirdim ve doğru modernleşmeye yönlendirdim.” Maryânâ başarılarıyla Suriye'nin modern tarihinde yeni bir sayfa yazmıştır. Fakat bazılarının söylediği gibi Suriye'nin modern tarihi üzerine bir kitap yazmamıştır.⁸¹

⁸¹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 277.

4. MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKILARI

4.1. EDEBİ FAALİYETLERİ

4.1.1. Şairliği

Arap kadın edebiyatı, çağdaş Arap edebiyatının bir parçasıymış gibi ortaya çıkmış ve çok geçmeden geleneksel şiir kasideleri, gazete sayfalarında yayınlanan edebî konuşmalar ve kadın yazarların çıkardığı aylık dergilerle alanını genişletmiştir.⁸² Maryânâ, Arap basınında yazılı bir eser yayınlayan ilk kadındır. *Bint Fikr* adlı yayınlanmış bir şiir koleksiyonu vardır. Sultan II. Abdulhamit için yazdığı şiir, bu koleksiyonunun basılmasına vesile olmuştur. Hayatı boyunca hiç tanışmadan hayran kaldığı Halil Cibran ile güzel mektupları vardır. Fakat bu mektuplara ulaşamadık. Maryânâ Marrâş, zamanının diğer Halep kadınları gibi, İbnu'l-Farid'in birçok şiirini ezberlemiştir. Gazel şairi Ömer b. Ebû Rebîa'nın şiirlerini de ezberlemiş ve onlardan etkilenmiştir. Buna bir örnek verecek olursak:

أَسْرَتِ فَوَادِي فِي عَوَالِكِ بَاسِرِهِ وَقَدْ رَمَتِ إِذْ لَالِي وَقَلْبِي مَوْلُغُ

“Gönlümü aşkında esir ettin, beni küçük düşürmeyi kastettin, kalbim sana karşı tutkun bir haldedir.

رَمِيتِ بَقْلِي اسْهَمًا فَوْقَ اسْهَمٍ فَهِيَ مَقْلَتِي سَهْرِي وَ كِيدِي تَقْطَعُ

“Kalbime durmaksızın oklar attın. Gözlerim uykusuzdur ve ciğerim paramparçadır.”⁸³

Maryânâ'nın aşk, övgü ve ağıt üzerine pek çok şiiri vardır. Onun şiirlerinde şair Hansâ'dan etkilendiğini de görmekteyiz.⁸⁴ Nitekim Hansâ'nın mersiyeleleri, daha ziyade, İslâm öncesinde yitirmiş olduğu kardeşleri için nazmettiği kasidelerinden oluşmaktadır.⁸⁵

خَنَسَاءُ صَخْرَ بَكَتْهُ حِينَ مَا نَظَرْتُ إِلَيْهِ مَلَقَى بَلَا سَمْعٍ وَ لَا بَصَرٍ

“Sahr'ın Hansa'sı onu iştme ve görme yetisini kaybetmiş halde görünce ağladı.”⁸⁶

Risâu Şabbe, Risau Tıfl, Risau Racul onun ağıtlarındandır. Belki de en önemli mersiyesi ağabeyi Fransîs için yazdığıdır. Bu şiirde psikolojik durumunu en gerçek

⁸² Hayati Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm*, 269.

⁸³ Marrâş, *Bint Fikr*, 21.

⁸⁴ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 278.

⁸⁵ Esat Ayyıldız, “El-Hansâ' Bint 'Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım”, *Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2020), 207.

⁸⁶ Marrâş, *Bint Fikr*, 16.

ifadelerle ortaya koymuş ve gençliğinin baharında kaybettiği Fransîs’e olan sevgisini dile getirmiştir. Bu şiir edebi ağıtın başyapıtlarından biridir. Böylece kardeşinin yasında, ağıtlarında güzellik ve çiçeklerle alakalı tezahürleri paylaştığını görmekteyiz. Aynı zamanda kardeşinden bir ilim mirası aldığını da açıkça söylemiştir.⁸⁷

4.1.1.1. Methiye

Övülme ve beğenilme arzusu insanın fitratında bulunduğundan övgü şiirleri insanlık tarihi kadar eskidir. Bu sebeple medih Arap şiirinde en çok işlenen konuların başında yer alır.⁸⁸ Maryânâ Marrâş’ın da devlet adamlarına, Hz. Meryem’e ve bazı önemli şahsiyetler için yazdığı methiyeleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışı vesilesiyle, “Menâkıb’ı Âliyye” adını verdiği methiyedir.⁸⁹

Menâkıb’ı Aliyye

الله أكبر انت الحي والصمد مقصود كل البرايا واحداً احداً

“Allâh en büyüktür, Ey yüce Allah!”

Sen yaşayan ve ebedi olansın. Bütün mahlûkatın maksûdusun, bir olansın.”

لا ينعم المرء في الدنيا بلا أمل فالوعد منك وانت الغوث والمدد

“Ümitsiz insan dünyadan haz almaz, vaad sendendir ve sen imdada ulaşansın”

ان قل رزق فانت الغضل اوسعه او حل بؤس فانت الرفق والعضد

“Eğer rızık az ise senin faziletin onu arttırır.

Dert bir yere vaki olursa sen şefkat gösterensin.”

وكل من رام شيئاً من سواك غوى ولا يقر له حال ولا سند

“Senin dışında bir şeyi kast eden her bir kişi şeyi yoldan çıkar.

Hiçbir halde kararlı duramaz ve onu destekleyecek bir şey de yoktur.”

اذا مددت يداً في يوم معركة فتخمد النار والابطال ترتعد

“Savaş gününde sen yardım elini uzatırsan, ateş söner ve kahramanlar da titrer.”

يا مبدع الكون يا مهدي الانام الى صراط حقك ان ضلوا فيرتشدوا

“Ey kâinatı yoktan var eden Bedî! Ey insanlara hidayet veren!”

⁸⁷ Kehhâle, Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve ‘ş-Şi’ru ve ‘l-Vetr, 218.

⁸⁸ İsmail Durmuş, “Methiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406-408.

⁸⁹ Marrâş, Bint Fikr, 3.

يا من يجيب نداء المستغيث به يا من عليه جميع الناس تعتمد

“Ey o Allah ki; kendisinden yardım dileyenin çağrısına cevap veriyor. Ey o Allah ki, ona tüm insanlar güvenir.”

حمدًا وشكرًا فقد اوليتنا ملكًا ذا حكمة لم ينلها قبله أحد

“Sana hamd ediyorum ve şükrediyorum; bize kendisinden önce hiç kimsenin ulaşmadığı hikmeti verdiği bir padişah gönderdin.”

Maryânâ’ methiyesinde bu beyte kadar Allah’a hamd ediyor ve buraran itibaren ise sultanı övmeye başlıyor.

سمت مناقبهُ فوق السهى وغدت مثل الغزالة في العلياء تتقد

“O padişahın hünerleri süha yıldızını bile gölgelemiştir ve gökyüzünde yanıp tutuşan doğmakta olan güneş gibi olmuştur.”

حارت عقول الورى في وصفه بشرا فقلت ذا ملك بالجمم متحد

“İnsanların akıllıları onu bir beşer olarak nitelemede ikilemde kalmıştır. Ben de dedim ki; bu insan şeklinde bir melektir.”

لما ارتقى عرشه خرت لهيبته كل الشعوب واجلالاً له سجدوا

“Ne zaman ki sultanlık tahtına çıktığında onun heybetinden dolayı tüm halklar yere kapandı ve onu yüceltmek için secdeye kapandılar.”

فالعذل ديدنه والحام مذهبه لذاك كل الورى بالأمن قد رقدوا

“Adalet onun esası, tuttuğu yol müsamahadır. Bundan dolayı tüm mahlukat güven içinde (Onun adalet ve hilmine güvenip) uyudular.”

حزوم رأي رفيع الشأن ذو همم يتيمه الدهر بالوصاف منفرد

“Onun görüşleri kararlı ve o saygın biridir. Zamanının biricigidir, vasıfları şahsına münhasırdır.”

الله من بحر علم جامع درراً عذب ومورده صاف لمن يرد

“Allah’a yemin ederim ki; O, ona ulaşmak isteyenler için berrak olan, tatlı incileri barındıran ilim denizidir.”

ترى السياسة قد عزت بحكمته فانه ربحا والساسة اعتقدوا

“Onun hikmeti sayesinde siyaset saygın ve şerefli olmuştur zira O, siyaseti terbiye etmiştir.”

لما تشرت على رأس الملا علماً للسلم لم يبق عدوان ولا حقد

“Toplumun başı üzerine barış bayrağı dalgaladığı zaman toplum içinde bir kin kalmadı.”

اثنت عليك ملوك الارض قاطبةً وعظمتك شعوبٌ ما لها عددُ

“Yeryüzü kralları seni methetmiştir ve seni sayısız halk yüceltmıştır.”

اهدأك للعالمين الحقُّ مرحمةً سجانهُ من كريمٍ حينَ يفتقدُ

“Kendisinden istenildiğinde en cömert olan Allah, seni tüm alemlere rahmet için hediye etmiştir.”

Maryânâ’nın mübalağa yaptığını görmekteyiz. Nitekim bu ifade Kur’an-ı Kerim’de peygamber için kullanılır ve şu şekildedir:

لِلْعَالَمِينَ رَحْمَةً إِلَّا أَرْسَلْنَاكَ وَمَا

“(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁹⁰

Maryânâ, mersiyesinin bu kısmından itibaren hitabını tekrar Allah’a yöneltmektedir:

يا ربُّ ابقِ لنا سلطاننا ابداً يا من تقول لنا ان تطلبوا تجدوا

“Ey bize isterseniz bulursunuz diyen Rabbim! Sultanımızı ebedi olarak bize baki kıl.”

يا ربُّ شيد لنا اركان دولته يا من رفعت سماء ما لها عمدُ

“Ya Rab! Onun devletinin sütunlarını bizim için güçlendir, bu senin için zor değil zira sen göğü temelsiz yükseltensin.”

ايد لنا ملكه بالمجد مقترناً ما شاق أمّا على بعد الحمى ولدُ

“Onun saltanatını bizim için şerefli bir şekilde kuvvetlendir, sıtmadan kurtulan çocuğun annesini sevindirdiği gibi.”

ان الخلافة لما انست ملكاً ملجأ العدالة في ارائه السدُّ

“Hilafet, adaletin yurdu ve görüşlerinde isabetli bir krala alışığında”

قالت وقد سطرت تاريخه ملكي عبد الحميد بعرش المجد منفردُ

١٠٠ ٧٦ ٩٣ ٥٧٢ ٧٨ ٣٧٤

“Şöyle dedi: Sultanım Abdulhamit zafer tahtında yalnızdır.”

“100-76-93-572-78-374”

سنة ١٢٩٣

⁹⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Enbiyâ 21/107.

“1293 Yılı”

Maryânâ, şiirini ebced hesabı ile Sultan II. Abdulamit’in tahta çıkışını hicri takvime göre göstererek bitirmektedir. Bir tarihi olayın mısra veya beyit içinde ebced hesabıyla gösterilme sanatına bir örnektir. Şair bu şekilde vezne hakimiyetini okuyuculara göstermiştir. Maryâna, Sultan II. Abdulhamit’in cülusundan hemen sonra bir şiir daha yazmıştır:

بشراك يا دهرُها فوزٌ وها وطُرُ قد نلتَ للفخرِ امرًا كنتَ تنتظرُ

“Ey zaman sana müjdelere olsun! İşte bu başarıdır. Şüphesiz sen gururla beklediğin bir duruma ulaştın.”

قرت عيون الملا بالأمن اجمعها لما علت رايةً بالحام تشتهرُ

“Hilm ile müsamaha olan bir sancak yükseldiğinde,
Tüm toplumun gözleri emniyetle aydınlandı.”

فالعُدلُ مهدها والعقلُ ايدها والمجدُ شيدها والعزُّ والظفرُ

“Adalet o bayrağı düzeltmiş, akılla güçlendirmiş, şeref de onu yükseltmiş, izzet ve zafer onu yüceltmıştır.”

لله سلطاننا خير الملوك ويا لله همته يا ايها البشرُ

“Allah’a yemin ederim ki; bizim sultanımız sultanların en hayırlısıdır.
Ey insanlar onun himmetini alın.”

دلت معانيه عن احكام حكمته تأملوا وروت عن لفظه الدررُ

“O sultanın sözlerinden inciler döküldü, sözlerinin anlamları da hikmetinin mükemmelliğini ifade etti.”

البيكم تفصح ان تسمع بلاغته والعمي ان نظرتُه جاءها النظرُ

“Sağırlar akıcı konuşur, eğer sultanın belagatını bir kez işitirlerse,
Körlerin gözleri açılır, eğer sultanı bir kez görürlerse.”

كانت نفوسُ الورى بالأمس في ظمأٍ فكيف تظما وانت الغوثُ والمطرُ

“İnsanların nefisleri düne kadar susuzlukta idi.
Sen yağmur gibi yağdığında susuzluk nasıl kalsın?”

Şiirin genel bağlamına baktığımız zaman, Maryânâ bu beyitte; susuzluğu insanların adaletine olan özlemine, sultanın yağmur gibi yağmasını da insanların adalet ihtiyacını karşılamasına benzetmiştir. Daha önceden söylediğimiz gibi Maryânâ, toplumda sosyal eşitsizlik olduğunu ifade etmiştir. Şiirin bu kısmı da zihniyetine işaret etmektedir.

هلا ثملنا بخمر السلم واطربا لما شربنا بكأس صاغها القدرُ

“Kaderin doldurduğu bir kadehten içtiğimizde,

Bariş içkisiyle yeterince sarhoş olmadık mı?

بشرى لوالدة نال الغخار بها مقصوده وبذاك العرش يفتخر

“Müjdeler olsun o anneye! Doğurduğu bu çocukla övgüye ulaştı.

Öyle ki yeryüzü onunla övünüyor.”

فعش عظيمًا سعيدًا مالكا أبدًا ما دارت الارض والافلاك والعصر

“Hükümrân, yüce, mutlu, ebedi olarak yaşa!

Yeryüzü, gökyüzü ve asırlar var olduğu sürece!”⁹¹

Maryânâ, Sultan II. Abdulhamit’in annesine de bir methiye yazmıştır:

اطلعت نور الهدى للناس في الظام فاصبح العدل يجلو ظلمة النقم

“İntikâm karanlığında yaşayan insanlar için adalet timsali, hidayet nurunu ortaya çıkarttın.”

اوليتنا بملك الارض كل يد شكرًا فانك حقًا مصدر النعم

“Yeryüzü kralını bize hediye olarak verdin,

O yüzden tüm eller sana teşekkür için duaya kalkmış.”

علمته الرفق من عهد الفطام لذا غدا به علمًا لله من علم

“Sütten kesilme çağından itibaren ona yumuşak huylu olmayı öğrettin, Böylece o yumuşak huyluluğun temsili oldu.”

كما رعيت صباه خوف نائية قد صار يرعى زمام الملك للامم

“Musibet korkusuyla onun çocukluğunu gözettiğin gibi,

O da toplumlar için saltanat dizginini gözetiyordu.”

لولاك ما نثرت اهل النهى دررًا كلا ولا صيغ مدح خط بالقلم

“Eğer sen olmasaydın akıl sahipleri incileri yaymazdılar.

Kalemle yazılmış hiçbir methiye de olmazdı.”

تعطفي واقبلي بالرفق تهنئة من بنت فكر عليها صبغة بدم

“Bint Fikr’den bir tebriği nezaketle kabul edin.”⁹²

Yine bir başka methiyesinde şöyle demiştir:

يا كامل الاوصاف يا سامي النهى في مدح مثلك تفخر الشعراء

“Ey nitelikleri bakımından kusursuz olan, akli yüce olan! Senin gibi birini

methedebilmek bir şair için övünçtür.”

الفضل منك وعنك ياخذ مصدرًا قد اعربت صفاتك الغراء

“Erdem kaynağını senden alır, senin parlak sıfatların o erdemi açığa vurmuştur.”

⁹¹ Marrâş, Bint Fikr, 5.

⁹² Marrâş, Bint Fikr, 5.

احرزت من حسن الخصال اجلها فبلغت شأواً دونهُ العلياء

“Sen güzel hasletlerden en üstün olanları almışsın ve gökyüzünün üstünde bir zirveye ulaşmışsın.”⁹³

Maryânâ, Bakire Meryem’in resminin üstüne örtülen örtünün üzerine bir şiir yazmıştır:

لما سموت على الملائك والبشر وافيك جبريل يبشر بالظفر

“Sen melekler ve insanlardan daha yüce olduğunda Cibril seni karşıladı, sana zaferi müjdeliyordu.”

وبك الخلاص عدا وإبليس انقهر انت الشفيع للخطاة ذوي الوزر

“Yarın kurtuluş seninledir, İblis senin karşında mağlup olmuştur. Sen günahkârlar için şefaatchisin.”⁹⁴

4.1.1.2. Mersiye

Maryânâ, 1877’de vefat eden Ni’metullah Gazzale için bir mersiye yazmıştır:

رجل الكرامة والوداعة والنهى مذ مات احيا الذكر بالابناء

“Ni’metullah saygın, yumuşak huylu ve akıllı bir adamdır. Öldükten sonra çocukları hatırasını yaşattı.”

وغزالة الافق العظيم تحجبت حزناً لفقد غزالة الشهباء

“Halep’in güneşi yitirildi diye büyük ufukun güneşi de örtüye büründü.”⁹⁵

Şairin burada güneşin örtüye bürünmesi tasviriyle ifade ettiği hüznün aslında o gün havanın bulutlu (kapalı) olmasına dalalet etmektedir.

Maryânâ, gaz sebebiyle ölen bir kız çocuğu için mersiye yazmıştır:

رأيت العذارى بالبكاء والنحب تنوح على بدر تغيب بالترب

“Bakire kızları ağlarken gördüm, toprağa defnedilen bir dolunay için ağlıyordular.”

مصائب أليم يفطر القلب والحشى ويجلب دمعا لا يقاس على السحب

“Bu kalbi parçalayan, bulutlarla kıyaslanamayacak bir gözyaşına sebep olan acı verici bir musibettir.”⁹⁶

Maryânâ, ölen bir adamın mezar taşı için şöyle bir beyit yazmıştır:

يا بين كيف قصفت غصن شبابه وتركت اطفالاً بغير مساعد

⁹³ Marrâş, *Bint Fikr*, 10.

⁹⁴ Marrâş, *Bint Fikr*, 15.

⁹⁵ Marrâş, *Bint Fikr*, 10.

⁹⁶ Marrâş, *Bint Fikr*, 12.

“Ey ayrılık nasıl parçaladın, onun gençliğinin dallarını? Geride onlara kimsenin yardımcı olamayacağı çocuklar bıraktın.”

فالأم تبكيه وادمعها دم وتصيح عزَّ الصبر بعد شدائدي

“Annenin gözleri artıkkan ağlıyor, haykırıp sabrının kalmadığını söylüyor.”⁹⁷
Maryânâ’nın en önemli mersiyesi kardeşi Fransîs için yazdığıdır:

مالي ارى اعين الازهار قد ذبلت ومال غصن صباها من ذرى الشجر

“Ne oluyor ki çiçeklerin gözlerini solmuş görüyorum! Ağacın tepesinden gençlik dallarının eğildiğini görüyorum.”

مالي ارى الروض مكمودًا وفي كرب والماء في انة والجو في كدر

“Ne oluyor ki ben bahçeyi hüznü görüyorum! Suyu da inilti halinde havayı da kasvetli görüyorum!”

مالي ارى الورق تنعي وهي نادبة فراق خل وتشكو لوعة الغير

“Ne oluyor ki yaprakları bir dostun ayrılığı üzerine ağıt yakar halde görüyorum? Bu değişimden şikayet ediyor.”

نعم لقد سابق الاحياء اجمعها وبات ذا اليوم مطروحًا على العفر

“Bir çukura atılan, geceyi de çukurda geçiren bu kişi kimdir?

من فقه الناس في علم وفي أدب وتؤر الكل في شمس من الفكر

“İlim ve edep anlamında insanların en derin anlayışlı olan ve güneşe benzer fikirleriyle bütün herkesi aydınlatan kişi bugün çukura atılmıştır.”

ابدى من الفضل ضوًا لا خبؤ له والشمس شمس وان غابت عن النظر

“Faziletten, kapanmayan bir ışık ortaya çıkardı. Güneş her ne kadar gözden kaybolsa da güneştir.”

وانه بحر علم لاقرار له وقد حوى كل منظوم من الدرر

“Ve o, bütün inci nazımlarını kendinde barındıran derin bir ilim denizidir.”

هذا الذي جابت الاقطار شهرته قد صار مُطروحًا في اضيق الحفر

“Bu o kişi ki şöhreti bütün memleketlere yayılmıştır. Bugün ise çukurların en dar olanına atılmıştır.”

خنساء ضخر بكته حينما نظرت اليه ملقى بلا سمع ولا بصير

“Sahr’ın Hansa’sı onu işitme ve görme yetisini kaybetmiş halde görünce ağladı.”

اقلائم اهل النهى ترثيه واسفي هل عاد من عودة يامفرد البشر

“Akıl sahiplerinin kalemleri ona ağıt yakıyorlar. Ey insanların biriciği, giden kimse geri dönmüş müdür?”

⁹⁷ Marrâş, Bint Fikr, 12.

مد غاب شخصك هذا اليوم عن نظري جادت عيوني بدمع سأل كالمطر

“Cismin bugün benim bakışından kaybolduğundan beri yağmur gibi akan gözlerim gözyaşlarına cömert davranmıştır.”

في الدهر خؤون لاذمام له ارش سهماً اصاب الفضل بالقدر

“Zaman çok haindir, onun ahdi yoktur. Fırlattığı ok kaderle onun faziletine isabet etti.”

فحزن يعقوب لا يكفي لندبك يا ندباً تفرد بالاجيال والعصر

“Yakub’un hüznü senin matem için yeterli değildir. Ey o matem ki kuşaklara ve çağlara münferittir.”

ويلاه من حزن قلبي نال غايته مذ واصل القلب في غم مدى العمر

“Eyyah olsun bir kalbin hüznüne ki ömür boyunca dert ve tasa ileen nihayetine ulaşmış!”

في لجة الحزن نفسي ضاق مسكنها من ذا يسلي فؤادي قل مصطبري

“Hüzün girdabında meskenim daralmıştır. Benim yüreğimi teselli edecek kimdir? Benim sabrım azaldı.”⁹⁸

Maryânâ, ölen bir çocuk için ağıt yakmıştır:

ولدي عزيزي قد فقدت على صغر من اين لي صبر لاحكام القدر

“Oğlum, azizim! Küçükken sen kaybedildin. Bana sabır nereden gelecek?”

الدهر حكم اسهماً في مهجتي فمصائبي فاقت على كل البشر

“Zaman, hayatıma bazıoklar saplamıştır. Benim musibetim bütün insanların musibetlerinden üstündür.”⁹⁹

4.1.1.3. Tehniye

Maryânâ Marrâş’ın tehniye içerikli şiirleri de vardır. Bunlardan birkaç örnek aktarmak istiyoruz. Maryânâ evli çiftleri tebrik etmek için şu beyitleri yazmıştır:

زهت الحيوية بهجة الايام وسطا الضياء على الدجى بحسام

“Günlerin neşesinden dolayı hayat ışıktı saçı.

Nur karanlığa kılıçla saldırdı, galip geldi.”

“Talihi yüksek olanın elçisi bereket, mutluluk ve nimetler müjdeleyerek döndü.”

ورسول سامي الحظ عاد مبشراً باليمن والاسعاد والانعام

“Mutluluk ruhların cisimlere karışması gibi onların arasına yerleşti.”¹⁰⁰

Maryânâ, bir düğün tebriği için bir şiir yazmıştır:

⁹⁸ Marrâş, *Bint Fikr*, 16.

⁹⁹ Marrâş, *Bint Fikr*, 17.

¹⁰⁰ Marrâş, *Bint Fikr*, 7.

بفردوس رأيتُ زفاف بدر على شمس تجلت للأنام

“Cennette gördüm, dolunayın güneşle evliliğini. Bütün insanlar için görünür haldeydiler.”

فشمسٌ ليسَ يعرفوها كسوفٌ ويدرُّ ثابتٌ سامي المقام

“Gelin, kendisinde bir tutulma olmayan güneştir, damat ise sabit bir dolunaydır.”¹⁰¹

4.1.1.4. Taştîr

Maryânâ'nın taştîr¹⁰² tarzında yazdığı bazı şiirleri vardır. Bu şiirlerin bazılarını öneri üzerine yazmıştır. Maryânâ bir şiirinde şair Şâbbî'z-Zarîf'in beyitlerine taştîr yapmıştır:

للعاشقين باحكام الغرام رضا يمسون صرعى به لم يؤنفوا المرضا

“Aşklar aşkın hükümlerine itiraz etmezler.¹⁰³ Aşk ile mağlup bir şekilde gecelerler, hastalığı da küçümsemezler.”¹⁰⁴

لا يسمعون لعذل العاذلين لهم فلا تكن يا فتى للجهل معترضا

“Kendilerini kınayanların kınamasına kulak vermezler.

Ey genç! Bir cahil seni kınarsa ona karşılık verme.”

روحي الفداء لاحبابي وان نقضوا ذاك الذمام وقد ظنوا الهوى عرضا

“Benim nefsim dostlarıma fedadır, her ne kadar o değeri yıksalar da. Onlar aşkı araz sandılar.”

جاروا وما عدلوا في الحب اذ تركوا عهد الوفي الذي للعهد ما نقضا

“Zulmettiler ve aşkıta adil davranmadılar. Onlara verdiği sözü hiç yıkmayan dosta verdikleri sözü terketttiler.”

قف واسمع سيرة الصب الذي قتلوا وكان يزعم ان الموت قد فرضا

“Dur! Kulak ver! Onların öldürdüğü aşkın yaşantısına kulak ver. Ölüm artık gerekli olmuştur.”

أصابه سهم لحظ لم يبال به فمات في حبه لم يبلغ الغرضا

“Dikkate almadığı bir bakışın oku ona isabet etti. O genç amacına ulaşmadan aşkından öldü.”

رأى فحبَّ فرامَّ الوصل فامتنعوا فما ابتغى بدلاً منهم ولا عوضا

¹⁰¹ Marrâş, *Bint Fikr*, 13.

¹⁰² Geniş bilgi için bk. İskender Pala-Filiz Kılıç, “Musammat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/233-235.

¹⁰³ Şemsuddîn Muhammed b. Afifiddîn Süleyman et-Tilimsânî, *Divânu 'ş-Şâbbî'z-Zarîf*, thk. Şakir Hadî Şükr (Beyrut: Matbaatu'n-Necef, 1967), 158.

¹⁰⁴ Marrâş, *Bint Fikr*, 11.

“Her ne kadar onlar bu aşka engel olsalar dahi ona bedel olacak birini istemedi.”

تقطع القلب منه بانتظار عسى فسام صبراً فاعيا نيله فقضى

“Geri dönmelerini bekledi ve bu beklenti onun kalbini paramparça etti. Sabretti fakat hayatını kaybetti.”

Maryânâ, Abbasi şairi el-Mutenebbî'nin şiirine de taştîr yapmış ve bir kavmin ölen asil liderine şiir yazmıştır:

هذا هو الرجل الرفيع مقامه وصفاته الغراء عنه تشير

“Bu makamı yüce olan adamdır. Onun parlak sıfatları onu zaten işaret ediyor.”¹⁰⁵

هيئات ياتينا الزمان بمتله فرد فما لعلاءه قط نظير

Heyhat! Zaman onun gibisini bize nasıl getirecek? O biriciktir, yüceliğinin eşi benzeri yoktur.”¹⁰⁶

4.1.1.5. Takriz

Maryânâ'nın bazı edebi eserlere ve romanlara¹⁰⁷ yazdığı takriz¹⁰⁸ şiirleri vardır. Örneğin:

هذي الرواية قد اتت بنفائس سرت بها الافهام والافكار

“Bu roman güzel şeyler getirmiş, zihinler ve fikirler onunla sevinçli haldedir.”

اتقان تشخيص وحسن بلاغة فتنت بها الاسماع والابصار

“Bu romanda kişiselleştirme yerindedir, belagatı da güzeldir. Kulaklar ve gözler onunla meftun olmuştur.”

تهدى الى سبل الهدى اهل النهى ويضل فيها الجاهل المهذار

“Hidayet yollarına akıl sahiplerini yönlendirir. Cahil olanlar ise ondan bir şey elde edemez.”

نشرب من الاداب كل لطيفة للناس حين ازجت الاستار

“Örtüleri kaldırıldığı (anlaşıldığı) vakit, edebiyattan her güzel olan şeyi insanlar için yaymıştır.”

وزعت بدوحتها رياض العلم اذ قد كللت اغصانها الاثمار

“İlminin bahçesi parlamıştır çünkü meyveler onun dallarını taçlandırmıştır.”

لازال منشئها الأدب بنعمة ما دارت الافلاك والاعصار

“Onun edip yazarı daima nimet içinde olsun, felekler ve çağlar devam ettiği sürece.”¹⁰⁹

¹⁰⁵ Marrâş, *Bint Fikr*, 21.

¹⁰⁶ Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn el-Mutenebbî, *Divânu'l-Mutenebbî*, (Beyrut: Dâru Beyrut, 1983), s. 345.

¹⁰⁷ Burada roman ile kastedilen bugün kullandığımız mana değil, oyun anlamına gelmektedir.

¹⁰⁸ Geniş bilgi için bk. Mustafa İsmet Uzun – Ahmet Turan Arslan, “Takriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/472-474.

¹⁰⁹ Marrâş, *Bint Fikr*, 18.

4.1.1.6. Gazel

Maryânâ bir halk şiirinin veznini kullanarak şöyle bir gazel yazmıştır:

طول البعاد مزق صبري يا غائبين يوم النوى قصر عمري هل من معين
“Uzaklığın uzaması benim sabrımı parçaladı ey uzaklaşanlar! Ayrılık günü
benim kalbimi parçaladı.”
والدمع قد قرح جفني يا عاشقين وذبت من فرط الحزن يا راحلين
“Gözyaşı göz kapaklarımı yaraladı, aşırı hüzünden dolayı eridim ey göç
edenler!”
واللحظ قد حلل سلمي يا فاتين فصاب بالنبل قلبي يا قاتلين
“O bakış beni mahvetti, ok ile kalbime isabet etti. Ey katiller!”
والشوق قد انحل جسمي يا ظالمين والصدر من عظم السقم يشكو الانين
“Özlem bedenimi zayıflattı, göğsüm ise hastalığın büyüklüğünden inliyor.”
فجدودوا بوصل للصب يا منصفين علّ اللقاء يجلو كربى يا زائرین
“Yanıma gelerek cömert davranın, ey insaf ehli olanlar! Umulur ki o
karşılaşma benim hüznümü giderir, ey ziyaretçiler!”
فلو كانت الايام تنصف اهلها لما كان بين شتت الشمل بالبعد
“Eğer zaman ehline insafli davransaydı, sevenleri birbirinden uzaklaştıran
ayrılık olmazdı.”¹¹⁰

Maryânâ, kendisine önerilen bir konu üzerine şöyle bir gazel yazmıştır:

انا ذلك الصب المقيم على العهد صبرت على البلوى وما حلت عن ودي
“Ben verdiği sözü tutan kişiye aşığım. Belalara sabrettim ama sevgimden
vazgeçmedim.”
ولا غرو ان كان العذول يلومني وهل يسلم الانسان يومًا من الضد
“Kınayan kişi beni kınarsa buna aldırış etmem. Her konuda size zıt olan kişiler
çıkacaktır.”¹¹¹

Şair burada aşkın güzelliğini ayrılığın olmasına bağlamaktadır.

Maryânâ’nın bir başka gazeli şu şekildedir:

من كان من اهل الفضائل والنهى وغدا اسير شمائل وعيون
“Erdem ve akıl sahibi olan kişi, bazı gözler ve karakterlerin esiri olursa,”

¹¹⁰ Marrâş, Bînt Fîkr, 12.

¹¹¹ Marrâş, Bînt Fîkr, 12.

يهوى الجفاء من الحبيب فان جفا يزدد به كلفا وفرط شجون

“Sevgiliden gelen cefaya aşık olur, sevgilinin eziyeti de bağlılığını arttırır.”

يشكو له ويظل يشكر فعله ان التعفف شيمه المفتون

“Acı çektiği halde sevgilinin ona verdiği eziyete teşekkür eder. Şüphesiz iffetli olmak aşık olan kişinin özelliğidir.”¹¹²

4.1.1.7. Hikmet Şiirleri

Maryânâ’nın, hikmek, öğüt tarzında sözleri bulunmaktadır. Bunlara birkaç örnek verecek olursak:

ولرب سهم عاد بعد نفوذ في صدر مرسله وطاش الرامي

“Nice ok var ki, atıldıktan sonra atıcının göğsüne döner.”

Yine bir başka Hikmet şiiri şu şekildedir:

شرف الفتى عقل له يسمو على كل الورى فينال غايات المنى

“Gencin şerefi, aklıdır. O akılla herkesten üstün olur ve arzuların en temeline ulaşır.”

وكذاك حسن الخلق فخر مُسَوّد متسريل بالطف نعم المقتنى

“Aynı şekilde güzel ahlak da üstün olan bir övgüdür, ne güzel kazanılan şeydir.”

والمرء ان شهدت له افعاله بالفضل والآداب يكتسب الثنا

“Eğer ki kişinin eylemleri erdem ve edep ile kişiye eşlik ederse, o kişi insanlardan övgü kazanır.”

ما كل من طلب الكرامة نالها من رام صيد الظبي حل به العنا

“Asaleti isteyen herkes ona ulaşamaz. Ceylanı avlamak kolay değildir.”

ذو المال يذهب ذكره مع ماله لكن ذكر الفاضلين بلا فنا

“Mal sahibinin hatırası onunla birlikte gider. Erdemli insanların hatırası ise ölümsüzdür.”¹¹³

Şairin bir diğer Hikmet şiiri şu şekildedir:

لا يغلب الدهر الا عاقل فطن يرضي باحواله بالعسر واليسر

¹¹² Marrâş, *Bint Fikr*, 13.

¹¹³ Marrâş, *Bint Fikr*, 15.

“Ancak akıllı ve zeki, zamanın kolaylık ve zorluğuna razı olan insan zamana galip gelir.”¹¹⁴

4.1.1.8. Öneri Üzerine Yazdıkları

Maryânâ’nın bir Rus derneğinin önerisi üzerine Rus konsolosu İvanov için yazdığı bir şiiri bulunmaktadır:

بزغت شمس السعد بالشهباء فجلت ليايها من الظلماء

“Halep’te mutluluk güneşleri yükseldi, Şehba’nın geceleri karanlıkta parladı.”

قشعت غيوم الضيم عنها فانجلت كعروسة تزري ببدر سماء

“O güneş, Şehba’da bulutları(zulümleri) dağıttı. Halep, gökyüzündeki aya kusur ararcasına bir gelin gibi parladı.”

وغدت بها السكان ترح بالهنا وتجر ذيل مسرة وصفاء

“Halepliler neşeyle seviniyorlar ve mutluluk eteğini peşlerinde sürüklüyorlardı.”¹¹⁵

Kız arkadaşlarından birinin kendi kızına duyduğu özleminden dolayı, Maryânâ’dan ricası üzerine yazdığı bir gazel şiiri vardır, bir kısmı şöyledir:

مذ غبت عني اخذت الروح مني اذ تركت جسمًا نحيلًا فاقد الجلد

“Benden uzaklaştığından beri ruhumu benden aldın, geride zayıf bir beden bıraktın.”

احرقت قلبي بنار الشوق جائرة وما رحمت فيا قلبي ويا كبدي

“Kalbimi özlem ateşiyle yaktın, acımadın, ah kalbim!”¹¹⁶

4.1.2. Üslûp Özellikleri

Maryânâ, Arap dilinin Arap ulusunun bayrağı ve aynası olduğuna, uygarlaşmasının bir resmi ve kültürel koşullarının bir sembolü olduğuna inanmıştır. Ona göre Arap dilinin en iyi dillere ayak uydurabilmesi, fiil türetmesinde barındırdığı ayırmadan dolayı mümkündür. Arap dilinin öğrenilmesine çok önem vermiştir. Maryânâ, Arapların klasik şiir üslubu yerine serbest kafiyeyle şiirler yazmıştır. Maryânâ’nın *Bint Fikr* adlı divanında, Ebû Rebîa’nın yazdığı gibi tavîl bahirlerini sıklıkla görmekteyiz. Ebû Rebîa’nın halkın diline yakın bir dille yazması da Maryânâ’yı etkilemiştir. Maryânâ’nın Fransız romantik şiirine ilgisi vardır. Eski Arap şiiriyle Fransız şiirini birleştirdiği bir sentez oluşturmuş ve şairlerin ifadelerinde duygularının daha görünür olması gerektiğini

¹¹⁴ Marrâş, *Bint Fikr*, 15.

¹¹⁵ Marrâş, *Bint Fikr*, 8.

¹¹⁶ Marrâş, *Bint Fikr*, 12.

söylemiştir.¹¹⁷ Marrâş'ın şiir ve yazıları üslup ve yapı açısından akıcı bir stile sahiptir, ayrıca o, edebi ifadelerini ve anlamlarını seçmekte de mahirdir. Metinlerin belagatına çok önem vermiştir. Kustâkî el-Hımsî onun hakkında şöyle demiştir: “O karakteri yumuşak, mantığı tatlı, esprili, şakaya meyilli, iyi huylu birisiydi.”¹¹⁸ Maryânâ şiirlerini para kazanma amacıyla yazmamıştır. Bilakis şiirleri sevgi, dostluk ve samimiyetle doludur. Onun bu şiir koleksiyonu şiirde saflığa yeniden dönüşü temsil etmektedir. Şiirlerinde sözleri dokunaklıdır. Hayattaki kaygılarını daha nüktedan bir üslup ile dile getirmektedir. Şiirlerinde Batı kültürünün izlerini görmekle beraber, eski Arap şiirinin de saflığını görmekteyiz.¹¹⁹

4.1.2.1. Ebediliği İfade Eden Kullanımları

Maryânâ, şiirlerinde ebediliği ifade ederken çeşitli kavramlar kullanmıştır. Örneğin:

ايد لنا ملكه بالمجدِ مقترناً ما شاقَّ أمّا على بعد الحمى ولدُ

“Onun saltanatını bizim için şerefli bir şekilde kuvvetlendir, sıtmadan kurtulan çocuğun annesini sevindirdiği gibi.”¹²⁰

Bu mısırda ebediliği ifade ederken, saltanatın şerefli bir şekilde kuvvetlendirilmesini, bir annenin sıtmadan kurtulan çocuğunun sevinci ile ilişkilendirmiştir. Yine bir başka beytinde şöyle söylemiştir:

فعش عظيمًا سعيدًا مالكا أبدًا ما دارت الارضُ والافلاك والعصرُ

*“Hükümran, yüce, mutlu, ebedi olarak yaşa!
Yeryüzü, gökyüzü ve asırlar var olduğu sürece!”¹²¹*

Yine bir başka şiirinde ebediliği şu şekilde ifade etmektedir:

لازال منشئها الأدب بنعمةٍ ما دارت الافلاك والاعصارُ

“Onun edib yazarı daima nimet içinde olsun, felekler ve çağlar devam ettiği sürece.”¹²²

¹¹⁷ Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm*, 267.

¹¹⁸ El-Binaa (Al-Bina), “Maryânâ Marrâş...”, (5/11/2023).

¹¹⁹ Kehhâle, Maryânâ Marrâş: *el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 74.

¹²⁰ Marrâş, *Bint Fikr*, 3.

¹²¹ Marrâş, *Bint Fikr*, 5.

¹²² Marrâş, *Bint Fikr*, 18.

4.1.2.2. Sıkça Kullandığı Kavramlar

Maryânâ bazı kelimeleri çok sık kullanmıştır. Bu kelimelerin birbiriyle bağlam olarak alakalı olmasının sebebi, şairin şiirlerinde benzer temalardan bahsetmesidir. Ayrıca şiirlerinde البدر عين gibi metaforlar da kullanmıştır. Özellikle semavi terimlere sıkça rastlamaktayız.

Tablo 1.3. Sıkça Kullandığı Kavramlar

سهى	ثريا	ظلماء	غزالة	علم
النهى	سعد	شمس	ليل	جهل
الايام	البدر	الماء	ازهار	الجو
العرش	حكم	سماء	نفس	الفضائل

4.1.3. Edebiyat Salonu

Maryânâ Marrâş'ın edebiyat salonuna değinmeden önce edebiyat salonlarının temelinden XIX. yüzyıla kadar olan serüvenine dönemsel olarak değinmekte fayda görüyoruz. Bu başlıkta İslâmiyet'ten önce ortaya çıkmış ve kendinden sonraki Arap edebiyatına yön vermiş salonların oluşumundan ve gelişiminden bahsetmeye çalışacağız. Bu salonları, şairlerin, yazarların, aydınların, müzisyenlerin, siyaset erbabının veya fikir insanlarının bir araya geldiği buluşma mekânı olarak tanımlayabiliriz. Buraları daha çok, katılanların her birinin kendi fikirlerini sunabileceği, başkalarının fikirlerini dinleyebileceği, ortak konularda tartışabileceği, biraz kulüp tarzında sosyal ortamlar olarak tanımlayabiliriz. Edebi salonlar (meclisler) İslâm öncesi dönemde ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in nazil olmasına kadar geçen tarihi ifade eden Cahiliye Dönemi, adından da anlaşılacağı üzere her ne kadar bilgisizliği ifade ediyor olsa da Arap edebiyat mirası açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemin böyle bir adla müsemma olmasının nedeni, Cahiliye Dönemi'ndeki inanç ve tutumların İslâmî Dönem inanç ve tutumlarından ayırt edilmesi içindir.¹²³ Cahiliye Araplarının şiir söylemeyi, şiir okumaktan ayrı bir yetenek olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Cahiliye Dönemi'nde Araplarda güçlü bir

¹²³ Encümen Bayram, "Arap Edebiyatındaki İlk Edebî Mahfiller", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö13 (Ekim 2023), 1112.

hitabet vardı ve yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı.¹²⁴ Onlara göre şiir okumak bir yetenektir. Şiir bilmek kişiye kendi kabilesi arasında yüksek statü kazandırılmaktaydı.¹²⁵ Şiirler daha çok kabileyi övme ve nesebini yüceltme amacıyla ezberlenmiştir. Çünkü şiiri aktarmak daha kolaydı. Eğer bir kişi söylevleriyle bir toplumu coşturuyorsa “ki Cahiliye döneminde Arap toplumunun durumu böyleydi” o toplumda tutku derecesinde o şahıslara karşı bir hayranlık, bağlılık oluşurdu.¹²⁶ Bu dönemde şairler kendilerini kralları ve şehzadeleri övmeye adanmışlardır.

Muallaklar, gelenek haline gelmiş tören alanlarında okunmaktaydı. Bu alanlardan en meşhuru Ukaz panayırır. Edebiyat açısından büyük önem taşıyan faaliyetler kapsamında, içerisinde kırmızı deriden inşa edilen çadırlarda oturan şairler, şiirlerini takdim etmişlerdir. Şairlerin övgü dolu mısralar kurması adını bu panayıra vermiştir.¹²⁷ Ukaz panayırında şiirlerin okunması için oluşturulan meclislerden en ünlüsü Kays b. Asım’ın meclisidir. Edebiyat salon ruhunun aslında buralardan doğduğunu söylememiz abes olmayacaktır zira bu durum belli bir kültürel birikim ile mümkündür. İslâmi döneme gelince Arap-İslâm tarihinde edebiyat meclisi kuran ilk kadın Peygamber efendimizin torunu Sükeyne binti Hüseyin’dir. Onun meclisinde şairler ve müzisyenler buluşmuştur. Sukeyne, onları dinler ve görüşünü söylerdi. İnsanlar ona saygılarından ve hayranlığından dolayı onu zamanının ilk eleştirmeni olarak kabul etmişlerdir. İslâmi dönem şairleri için söyledikleri bugün hâlâ edebiyatla ilgilenenler için bir referans niteliğindedir. Râşid halifeler döneminde de şiir okuma bu şekilde devam etmiştir.¹²⁸ Bu dönemde, kabile asabiyetini ve kabileler arasındaki eski savaşları zikrederek kin ve nefreti işleyen şiirlerin yerine İslâm kardeşliği, cihad, fetih, din ve yüce ahlâk temalarını işleyen şiirler tercih edilmiştir.¹²⁹

Emevîler, Hulefâ-yi Râşidîn’den sonra h. 40-132 yılları arasında hüküm süren ilk İslâm hanedanıdır. Suriye’nin Şam şehri Emevî devletinin merkeziydi. Emevîler

¹²⁴ Nesim Sönmez, *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 57.

¹²⁵ Mahmut Abdullah, *Cahiliye Döneminden Modern Döneme Arap Şiirinde İntihâl* (Mardin: Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 22.

¹²⁶ İbrahim Şanlı, *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Nesir* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 105.

¹²⁷ Encümen Bayram, “Arap Edebiyatındaki İlk Edebî Mahfiller”, 1113.

¹²⁸ Murat Özcan, “Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı”, *Eskiye* 5, (Mayıs/2007), 110.

¹²⁹ Hamza Elyasino, *Abbâsî Döneminde Öne Çıkan İsyan Hareketlerinin Arap Şiirine Yansıması* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslâmi İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 22.

döneminde edebiyat, Arap edebiyatı tarihi yönünden büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemde klasik kaside formu iç düzeni, bölümleri ve kadim unsurlarıyla kendini korumuş ancak temeli Hassân b. Sâbit’le atılan siyasî şiir türü ile hiciv ve gazel temalarında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Hz. Osman ile Hz. Ali zamanında çıkan fitneler sırasında hilâfet meselesinden doğan siyasî hizipler Emevî devrinde iyice taraftarlarını arttırmıştır.¹³⁰ Emevî döneminde vuku bulan siyasi, sosyal ve dînî karışıklıklar halkın yaşam tarzını etkilemekle beraber dönemin edebi anlayışına yansiyarak şiir türlerinde de etkisini göstermiştir.¹³¹ Emeviler döneminde Abdulmelik b. Mervan salonları kurmuştur. Daha sonra halifeler, şehzadeler birçok edebî meclis toplamışlardır. Emevîler döneminde Haccâc bin Yusuf (ö. 714) ve Hasan el Basrî’nin (ö. 728) meclisleri meşhur olmuştur. Devlet adamları şairlere karşı ılımlı yaklaşmış ve kendilerini öven şairlere teşvik edici ödüller vermeleri medih türünün gelişmesinde ve şiirin bir gelir kaynağı haline gelmesinde etkili olmuştur.¹³²

Abbâsîler döneminde devlet, halife ve zenginler tarafından şairler, bilginler ve sanatçılar desteklenmiştir. Şairler, zengin efendilerini ve halifeleri öven şiirler yazarak toplumda mal ve itibar sahibi olmaya başlamışlardır. Şiir, bu zamanda bir geçim kaynağı olarak görülmüştür. Zaman zaman şairlerin bir araya toplanarak yarışmalar düzenlemeleri şiirin gelişmesine epey katkıda bulunmuştur.¹³³ Abbasi döneminde Seyfûddeve el-Hamdânî (ö. 967) en ünlü edebiyat meclisini kurmuştur. El-Mütenebbî (ö. 965), Ebû Temmâm (ö. 846), el Hamdânî gibi çok önemli şairlerin yer aldığı meclislerden biri de el-Me’mun Konseyi’dir.¹³⁴

Avrupa’da XVI. yüzyılda oluşmaya başlayan edebiyat salon geleneği Arap kültüründe çok daha eskiye dayanmaktadır. Arap kültüründe batıdakilerden çok daha güzelleri VIII. yüzyılda oluşmuştur. Bazı araştırmacılar edebiyat salonlarının ilk olarak Endülüs Emevî devleti ile ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Endülüs devletinde özellikle halifeler ve şehzadelerin sarayları toplantı ve şiir meclislerine dönmüştür. İlk başta sadece

¹³⁰ Elyasino, *Abbâsî Döneminde Öne Çıkan İsyân Hareketlerinin Arap Şiirine Yansıması*, 22.

¹³¹ Merve Küçükzoroğlu, “Emevî Dönemi Arap Şiiri Türlerine Ve Şairlerine Genel Bir Bakış”, *Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Temmuz 2023), 7.

¹³² İsmail Yiğit, “Emevîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/87.

¹³³ Elyasino, *Abbâsî Döneminde Öne Çıkan İsyân Hareketlerinin Arap Şiirine Yansıması*, 24.

¹³⁴ Salim Mevlüd Ebu Kubbe, “er-Riyâdetu’t-Tenvîrâtî’l-Fransîs Marrâş”, *Mecelletu’l-Cesretu’s-Sekâfiyye* (Erişim 23 Ekim 2023).

siyaset, ekonomi, toplumsal konuları içeren bu mekanların yanında zamanla edebiyat surları da kurulmuştur. Beğenilen şairlere hediyeler takdim edilmiştir. El-Müstekfi'nin (ö. 949) meclisi, aralarında edebiyatçıların ve şairlerin de bulunduğu o dönemin en ünlü meclistir. Şiir okumaları yapılmakla beraber bu şiirlerin tenkidi de yapılmış ve şiir yarışmaları düzenlenmiştir. Endülüs Arapları XII. yüzyılda Fransa'yı kadınlar tarafından kurulan edebiyat salonları konusunda etkilemişlerdir.¹³⁵ Fransız kadınları sadece konukseverlik görevini yerine getirmekle kalmamış, aynı zamanda otumlarda tartışılacak konuları da önermiştir. Ayrıca edebi eleştirmenlik de yapmışlardır. Muhatıplar arasında harareti tartışmalar yoğunlaştığında konuşmayı kontrol altına almak ve diyalog süreci için bir nevi moderatörlük yapmışlardır. Bu salonlardaki tartışmalar aydınlar ve halk arasında köprü niteliğindedir. Aydınlar fikirlerini sunmaları ve dönemin yayınevlerine ulaştırmaları için uygun bir fırsat yakalamışlardır. Fransız edebiyat salonları, bilim adamları ve tarihçiler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak en önemli faktör erkek ve kadın arasında bir eşitlik ortamının oluşmasıdır. Bu eşitlik, ilkelerini edebiyat toplulukları, fikir kulüpleri ve edebiyat salonları üstüne inşa eden Fransız Devrimi'nin bileşenlerinden biridir. Fransız kadınlarının edebi salonları yönetme rolü zamanla artmış ve bu Fransız kültürel yaşamının diğer alanlarına da yansımıştır. Burada dikkat çekici olan, ünlü Fransız edebiyat salonlarının çoğunluğunun bilim konusunda eğitilmiş kadınlar tarafından kurulmuş olmasıdır. Örneğin: Voltaire'nin uğrak yeri olan Madame De Chatelet Salonu'dur. XIX. yüzyılda İmparator III. Napolyon, bir arkadaşı olan Delphine Guy'ın salonuna gitmiştir. Bu dönemden önce Avrupalı kadınların toplumsal rolleri daha zayıftır ve edebiyat salonlarıyla birlikte kadınların daha ön plana çıkmıştır. Böylelikle Avrupa toplumunun kadınlara ve bu edebiyat salonlarına bakış açısında gelişme olmuştur. Fransa'daki edebi salonlarda "Salon" terimi orada iyi hatiplerin ve politikacıların çeşitli alanlarda diyaloga girmesini ifade eden bir terim olarak tekrar tekrar kullanılmıştır. Her türlü sanat işleri, edebiyatla alakalı konular, hatta Krallıktaki siyasi meseleler, Fransa'daki edebiyat salonlarında konuşulmuştur. Fransız edebiyat salonları, bilim adamları ve tarihçiler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu salonların öncüleri ise tıpkı Arap edebiyatındaki salonları kuran kişiler gibi kadınlardan oluşmaktadır.¹³⁶ XX. yüzyılın başlarında bu gelenek yeniden ortaya çıkmış

¹³⁵ Ebu Kubbe, "er-Riyâdetu't-Tenvîrâtî'l-Fransîs Marrâş".

¹³⁶ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş*, 337.

ve edebiyat salonu adını almıştır. Avrupa ülkelerinde özellikle Fransa’da yeniden kurulmaya başlanmıştır. Bu edebiyat salonları özellikle Arap- İslâm tarihinde ortaya çıkan edebi meclislerin uzantısıdır. Ancak modern dönemde tersi bir durum yaşanmış ve Fransız edebiyat salonlarının etkisi Arap ülkelerine ulaşmıştır.¹³⁷

Halep’te edebiyat salonunu ilk tanıtan Marrâş ailesidir. Bununla beraber Dalâl ailesi de bu salonlara destek vermiştir. Cebraîl Dalâl el-Halebi Fransa’da kaldığı süre boyunca edebiyat salonlarına uğramıştır. “Salon” terimi orada konuşma sanatındaki uzmanların ve politikacıların çeşitli alanlarda diyaloga girmesini ifade eden bir terim olarak tekrar tekrar kullanılmıştır. Maryânâ Marrâş, Fransa’ya gitmiş, orada edebiyat salonlarını görmüş ve çok etkilenmiştir. Fransa’dan döndükten sonra açtığı, Ortadoğu’nun en önemli ve ilk edebiyat salonlarından biri olan salon Maryânâ Marrâş Edebiyat Salonu’dur. O Halep’te ilk edebiyat salonunu kurarak yok olmuş bir geleneği yeniden canlandırmıştır. Halep’in büyük yazarlarını ve şairlerini bu salonda bir araya getirdiği için öncü kabul edilmektedir. Yeteneği ortaya çıktıkça evi de yazarların bir araya geldiği, okuduğu, araştırdığı, şiir tartıştığı, güzel sesini dinlediği ve şarkı söylemesinin güzelliğinden yararlandığı bir merkez haline gelmiştir. Müzik konusunda Âdem el-Cundi, Maryânâ’yı şöyle tanımlamıştır: “Tanrı ona güzel bir ses verdi. O şarkı söylemesinin güzelliği ile ünlüdür. Kanun tellerine vurur, ezgileri çok iyi bilirdi. Bir avize gibi toplumun içinde parlardı. Ezgilerinin farklı melodilerde lirik parçaları vardı.” Evi modern anlamda Arap alemindeki ilk “Edebi Salon” olmuştur. Maryânâ, edebiyat salonuna sık sık gelen bazı Osmanlı devlet adamlarını övmüştür. Ama edebiyat salonuna katılanların çoğunluğunu eğitilmiş Halepli aileler oluşturmuştur. Aralarında şairler, düşünürler, filozoflar, tüccarlar ve çağın aydınları vardır. Buralarda el-Mütenebbi’nin şiirleri, Ebû Temmam’ın şiirleri, Atfî’nin ve Antare’nin şiirleri okunmuştur. Buralarda başka konulardan da bahsedilmiştir. Örneğin Avrupa’dan dönen Fransîs Marrâş, Avrupa tecrübelerinden bahsetmiştir. Astana’dan dönen Cebraîl Dalâl orada neler olup bittiğine dair haberleri de getirmiştir. Abdurrahmân el-Kevâkibî ise Mısır’ın o dönemdeki durumuna dair bilgiler getirmiş ve Kahire’ye dönünce yeni fikirlerle dönmüştür. Böylece herkes fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu salonlarda, Halep lehçesinde “Kanjafa” ve “Şadda” olarak bilinen oyunların yanı sıra mantıksal zekaya hitap eden dama ve satranç

¹³⁷ Ebu Kubbe, “er-Riyâdetu’t-Tenvîrâtî’l-Fransîs Marrâş”.

oyunları oynanmıştır. Bu salonlarda çeşitli tatlılar ve içecekler ikram edilmiştir. Edebiyat salonlarının düzenli bir yeri ve belirli bir organizasyonu yoktur. Fakat bazı evler biliniyor ki buralarda zaman zaman edebi buluşmalar gerçekleşmiştir.¹³⁸ Maryânâ'nın salonunda, katılımcılar eski Arap şiirinin dizelerini okumuşlar ve yarışmışlardır. Maryânâ Marrâş ise Hamdânî şairi Ebû Firâs el-Hamdânî'ye çok düşküdü bununla beraber şair Antare'yi çok severdi. Maryânâ Marrâş evini entelektüellerin, aydınların, yazarların politikacıların, şairlerin; edebiyat, sanat ve müzik konularını ayrıca bunların siyasi ve sosyal meselelerle ilişkilerini tartışmak için buluşacakları kalıcı bir yer haline getirmiştir. Böylece özelde Halep kentinde, genelde ise Arap dünyasında edebi salon geleneğini yeniden canlandırmıştır. XVII. yüzyılın başında Avrupa'da kabul edilmesinden çok daha önce Arap aleminde var olan edebiyat salonları geleneği Maryânâ Marrâş tarafından tekrardan başlatılmıştır. Maryânâ Marrâş edebiyat salonunun modern Suriye tarihinde önemli ve benzersiz bir iz bıraktığı belirtilmelidir. Araplar modern çağda bir Arap kadınının ilk edebi salona ev sahipliği yaptığını ve bunun Maryânâ Marrâş Edebiyat Salonu olduğunu söylemişlerdir. Maryânâ Marrâş Edebiyat Salonu'nun başlangıç tarihiyle ilgili net bir gün söyleyememekle beraber bunun başlangıcının kardeşi Fransîs'in ölümünden önce olduğunu düşünüyoruz. Bu da yaklaşık olarak 1870-1874 yılları arasına denk gelmektedir. Maryânâ Marrâş'tan sonra ikinci Arap kadın Mey Ziyâde Kahire'deki evinde edebiyat salonu açmıştır.¹³⁹ Mey Ziyâde'nin evi, salı günleri zamanın Mısır, Suriye ve Lübnanlı edip, şair, ilim ve siyaset adamlarının devam ettiği bir edebiyat mahfili haline dönüşmüştür. Bu toplantılara katılan kişiler arasında Melek bint Hifnî Nâsîf, Mustafa Sâdık er-Râfî, Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd, Selâme Mûsâ, Ya'kûb Sarrûf, Lutfî es-Seyyid, Ahmed Şevkî, Hâfız İbrâhim gibi meşhur kişiler bulunmaktadır.¹⁴⁰ Bu salon edebiyat, siyaset, düşünce ve sanat adamlarının katıldığı Salı Sempozyumu olarak adlandırılmaktadır. Bazı tarihçiler, Arap gazetecilerin imamı Rızkullâh Hasan'ın edebiyat salonlarının öncüsü olduğunu belirtse de bu tespit doğru görülmemektedir. Çünkü o 1860 yılında Halep'ten İstanbul'a gitmiş ve oradan da Avrupa'ya gitmiştir. Halep şehrine ise bir daha dönmemiştir. 1880'de Londra'da, ailesinden uzakta trendeyken vefat etmiştir.¹⁴¹

¹³⁸ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 335.

¹³⁹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 336.

¹⁴⁰ Erol Ayyıldız, "Mey Ziyâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/498-499.

¹⁴¹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 123.

4.1.4. Siyasal ve Sosyal Faaliyetleri

4.1.4.1. Kadın Haklarını Savunması

Osmanlı'da kadınların eğitimi konusunda Tanzimat döneminde girişimler olmuştur. Tanzimat'tan önce kadınlar sadece ilkokula gidebilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde kadınların konumu İslâm hukuku çerçevesinde belirlenmiştir.¹⁴² Genelde toplumsal reformlar, özelde ise kadının özgürlüğü konusu sadece erkek yazarlar tarafından değil, aynı zamanda -sayıları az da olsa- çeşitli kadın yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Ancak ne yazık ki kadın yazarların bu çabası, hem yaşadıkları dönemde hem de daha sonraki dönemlerde hak ettiği karşılığı bulamamıştır. Nahda dönemini ele alan eserlerde genellikle erkek yazarların çalışmalarına yer verilmiş ve kadın yazarların çalışmaları görmezden gelinmiştir. Oysa dil, edebiyat, düşünce, toplumsal yapı ve politika alanında birçok kadın aydının varlığı ve ortaya koydukları çalışmalar yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadın aydınlar arasında Mısır'dan Aîşe Teymûriyye ve Melek Hifnî Nâsîf, Suriye'den Mariyânâ Marrâş ve Mârî 'Acîmî, Lübnan'dan ise Lebîbe Hâşim ve Zeynep Fevvâz ilk akla gelenlerdir.¹⁴³

Uyanış içinde olan kadın, XIX. yüzyılın dünyasına giriş için yol aramaya çalışmış; erkeğin ve Batı kadınının yanında nasıl yer alabileceği ile ilgili düşüncesi sayesinde çalışmalar yapmış ve davranışlar sergilemiştir.¹⁴⁴ Arap dünyasında kadın yayıncılığı, genel anlamda gazeteciliğin gelişmesinden bir süre sonra olmuştur. Bu yayınların konusu, başlangıçta kadının aleyhindeki bazı sosyal gelenekler ile mücadele ve kadının isteklerinden ibarettir. Kadınlar adına başlatılan yayıncılığın hedefi ise ister kadının haklarını elde edebileceği İslâmi öğretilere dönmek olsun, ister Doğulu kadının Batılı kadına benzemesi için çalışılan Batılılaştırma projesi olsun, kadını kalkındırma ve yükseltme planı idi. Kadın yayıncılığı, kadını kalkındırmada ve problemlerini müdafaada ilk öncülerin çabalarını gündeme taşımaktaydı. Kadın, yayıncılık alanında genellikle ilk öncülerin Şamlı özellikle de Lübnanlı Hristiyan kadınların olduğu göze çarpmaktadır. Kadın yayıncılığı, ortaya çıkışından ve özellikle Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını elde edişlerinden kısa bir süre sonra genel manada kadın problemini ele almak yerine moda,

¹⁴² Nihal Cihan Temizer, "19.Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2022), 56.

¹⁴³ Ömer İshakoğlu, "19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü Ve Zeynep Fevvâz", *Şarkiyat Mecmuası* 21 (Mayıs 2012), 43-51.

¹⁴⁴ Hayati Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm*, 268.

makyaj, çocuk gibi kadının günlük yaşam özellikleriyle ilgilenmeye başlamıştır.¹⁴⁵ Maryânâ Marrâş, kadınların gelecek nesilleri faydalı bir şekilde topluma hazırlamaları için etkin bir role sahip olduklarını düşünmüş, kadınlara çağın ilim ve bilgilerinin öğretilmesini önemli görmüştür. Ona göre kadınlar toplumun yetiştirilmesinde çok etkilidir çünkü kadınlar toplumda anne rolüne sahiptir. Maryânâ, toplumdaki kadınların yaşadığı kötü durumları ve kendi kuşağındaki kızların durumlarını eleştirmiştir. Onları bilimi takip edip haklarını öğrenmeye ve hurafelerden uzak durmaya davet etmiştir. Zamanını kızların sorunlarını çözmeye ve onları yazı yazmaya davet ederek harcamıştır. Maryânâ Arap kadınlarına dair endişelerini taşıyan tamamen gazetecilikle özdeşleşmiş makaleler yazmıştır. O dönemde çağdaşlarının aksine korkaklığı yenerek entelektüel ve edebi cesaret gösterip çağının kadınlarından farklı davranmıştır. Maryânâ fikirlerini haklı bir gerçeklik içinde, yeteneğini ve liderliğini ortaya koyacak şekilde sunmuştur. 1880 yılında bir grup kadın “İlk Suriye” olarak bilinen bir kadın derneği kurmuştur. Bu dernek temel fikirlerini Maryânâ Marrâş’tan almıştır. Bu derneğin amacı kadınların sosyal durumlarının nasıl iyileştirileceğini araştırmak; bilim ve edebiyatta olduğu gibi bir yandan da aile yaşamını iyileştirmeye çalışmaktır. Çünkü onlara göre aile, toplumun en önemli birimidir. Bu fikirler kadınların zihinlerinin açılmasına ve sosyal statülerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Maryânâ’nın fikirleri ve talep edilmesi gereken kadın hakları konusunda üstlendiği rol önemlidir. Maryânâ, *Cinân* dergisindeki yazılarında halkını cesaretle değişime ve kadınları kendisi gibi yazı yazmaya davet etmiştir. *Lisânu’l-Hâl Gazetesi’nde* ve *Cinân* dergisinde yaşadığı dönemin kızlarının alışkanlıklarını eleştiren ve onları ilme teşvik eden yazılar yazmıştır. Avrupa’ya giderek Avrupa’nın örf ve adetlerini yakından öğrenmiş ve onlardan faydalanmıştır. Memleketine dönünce kızlara modern nezaket ve doğru ahlak ruhunu aşılamıştır. Belki de Avrupa’da kaldığı süre boyunca yaşadığı bu deneyimler ona devrimci ruhu aşılamıştır.¹⁴⁶

Maryânâ’nın *Cinân* dergisindeki *Şametu’l-Cinân* adlı yazısında kadınların edebi dünyaya girmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yazısında şöyle bir beyit geçiyor: “Bana hava karardıktan sonra karnını doyuracağını söylemesi olmasaydı Ebu Hafs Müslümandır derdim.” Burada demek istediği erkeklere her zaman iyi niyet göstermemiz gerekmez

¹⁴⁵ Hayati Öncel, “Arap Kadın Gazeteciliği ve Dergiciliği”, *Doğu Esintileri*, 12 (Şubat 2020), 4.

¹⁴⁶ Ahmed İsmail İbrahim el-Tal, *Es-Sehâfetu’l-İnsanâniyye fi’l-Vatani’l-Arabiyye* (Kahire: Uluslar Arası Yayıncılık ve Dağıtım Evi, 12 Mayıs 2008), 316.

bilakis erkeklerin de kötü özellikleri vardır. Araplar arasında meşhur olan cesaret ve cömertlik gibi övülen en özel vasıflar sadece erkeklere ait değildir. Bu yazısında erkeklerin kadınlara şiddetinden bahsede ve kadınların zayıf yapıları olduğunu söyler. Kadınların sağduyulu olması gerektiğini, şehirleşmeye uyum sağlamaları gerektiğini, sanata dahil olmaları gerektiğini vurgular. Her cinsiyetin onu diğerinden ayıran özellikleri olduğundan, bunun ötesine geçtiğinizde birindeki iyi, diğerindeki kötüye döneceğinden bahseder. Maryânâ buna bir misal verir ve şöyle der: “Bazı kadınların asli fitratlarında farklı bir şekilde erkek özellikleri görülür.”¹⁴⁷ O, cahiliye dönemini eleştirmiş, kadınların doğasından gelen ve yaratılışlarında olan edebi yetenek sebebiyle edebiyata katkılarının çok olacağını düşünmüştür. Özellikle de *Bint Fikr* adlı eserinde kadınların sadece ev işi yapmak ve çocuk büyütmek için yaşamaması gerektiğini ve onların fikir dünyasında da olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda en önemli dayanağını ise kadınların toplum için çok faydalı fikirler üretebileceği ve verimli olabileceği bu nedenle baskı altına alınmaması gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Maryânâ’nın divanı kadınların uygun şiirsel ortam bulabilmeleri için bir öncül niteliğindedir. Luvîs Şeyho, *Arap Edebiyatı Tarihi* kitabında Maryânâ Marrâş ile ilgili şunu söylemektedir: “Memleketinde kızlar arasında edebiyatın yayılmasını sağlamış ve edebi makaleler yazmıştır.”¹⁴⁸ Maryânâ, cahil insanlara kadınların özgür olması gerektiğini söylemekte daha doğrusu bunu göstermek istemektedir. Bu nedenle kadınlara fırsat verilmesi gerektiğini ve onların önüne engel çıkarılmaması gerektiğini savunur. Kendisi de suriyeli ilk kadın gazeteci, yazar, şair ve edebiyat salonlarını yeniden canlandıran kişi olması sebebiyle bu görüşünün en güzel örneğidir. Zira Maryânâ’nın yaşadığı dönemde gazete ve dergilerde şiir yazmak bir kadın için önemli bir olaydır.¹⁴⁹

4.1.4.2. Gazeteciliği

İslâm ülkelerinde gazetecilik çalışmaları, siyasî, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı Avrupa’dan çok sonraları başlamıştır.¹⁵⁰ Osmanlı’da basın gerileme ve yıkılma döneminde yaygınlaşmıştır.¹⁵¹ Halep basını, Arapların modern tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Özgürlükçü fikirlerin yeni nesil arasında yayılması, gazete ve dergilerin

¹⁴⁷ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve’s-Şi’ru ve’l-Vetr*, 278.

¹⁴⁸ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve’s-Şi’ru ve’l-Vetr*, 335.

¹⁴⁹ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve’s-Şi’ru ve’l-Vetr*, 276.

¹⁵⁰ Hayati Öncel, “Arap Kadın Gazeteciliği ve Dergiciliği”, 195.

¹⁵¹ Nurettin Güz, “Osmanlı Basını”, *Selçuk İletişim* 2000/3, (Mayıs, 2014), 41.

doğuşuna yol açmıştır. Aydınlanma savunucuları bu yayınlara katkıda bulunmuştur. Bu yayınların bir kısmı Osmanlı idaresindeki denetleme mekanizmalarından geçmeden illegal bir şekilde sürdürülmüştür. Osmanlı devlet adamlarından liberal düşünceleri ile bilinen Midhat Paşa'nın (ö.1951) illegal yayınlara katkısı olmuştur. Gayri müslim ahalinin güvenliğinin sağlanması, sosyoekonomik bakımdan durumlarının iyileştirilmesi ve yönetimde söz sahibi olmaları halinde karma bir genel eğitim sisteminin de yardımıyla Osmanlı vatan severliği fikrinin hâkim kılınabileceği ve milliyetçilik akımlarının böylece önlenebileceği kanaatini taşımıştır.¹⁵² XIX. yüzyılın ortalarına doğru Halep'te 1867'de ilk neşrini gerçekleştiren *Gadîru'l-Furât* ve 1869'da Ahmed Cevdet Paşa'nın kurduğu *Furât* resmî gazeteleri gibi burada 1928'e kadar elli üç gazete yayımlanmıştır.¹⁵³ Bu gazete Halep vilayetinin ilk Resmî gazetesidir. Bu gazete 1867 yılında Arapça ve Türkçe olarak basılmış ve ardından Ermenice'de basılmış ve hükümet duyuruları, devlet haberleri, ülkenin iç ve dış olayları ve Osmanlı hükümetinin emirleri yayınlanmıştır. *Furat* gazetesinin yayını 1918 yılında tamamen durdurulup Halep Resmî gazetesine dönüştürülmüştür. 10 Mayıs 1877'de tüm materyalleri Arapça olan *eş-Şehba* adında yeni bir gazete yayınlanmıştır. Halep valisi bu gazeteden hoşlanmamış bu yüzden yayınının durdurulmasını emretmiştir.¹⁵⁴ Bu tarihten iki yıl sonra Abdurrahmân Kevâkibî, 25 Temmuz 1879'da *Denge* adıyla bilinen haftalık gazeteyi yayınlamıştır. Fakat bu da uzun sürmemiş ve el-Kevâkibî'nin, işçi sınıfının eşitliğini ortaya koymak, ülkenin ihtiyaçlarını sunmak ve bilgi çemberini genişletmek için yola çıktığı bu gazeteye valilik tarafından kapatma emri verilmiştir. Abdurrahmân el-Kevâkibî tarafından çıkarılan *eş-Şehba* ve *el-İtidal* adlı iki gazetenin Osmanlı hükümdarlarına muhalif olan ulusal gazetelerin en üst örneği olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki gazete, hürriyet çağrısında bulundukları ve hükümdarların halka yönelik davranışlarını benimsemedikleri için XX. yüzyılın gelişile ve Osmanlı İmparatorluğunda meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Halep şehrinde ve Arap ülkelerinde yayınları çoğaltılmıştır. Fethullâh Kastun, 2 Temmuz 1910'da haftalık olarak yayınlanan, teknik, spor, endüstriyel yayınlar yapan Arapça bir gazete çıkarmıştır. Aydınların, hürriyet çağrısında bulunmaları ve hükümdarların halka yönelik davranışlarını benimsememeleri yayınları arttırmış ve XX. yüzyılın gelişile Osmanlı

¹⁵² Gökhan Çetinkaya, "Midhat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 7/11.

¹⁵³ Ayyıldız, "Matbûât", 28/125-127.

¹⁵⁴ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve's-Şi'ru ve'l-Vetr*, 63.

İmparatorluğunda meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Halep şehrinde ve Arap ülkelerinde gazete yayınları çoğalmıştır. 1908 yılında Necib Kneider, bu dönemin en önemli ulusal gazetesi olarak kabul edilen *el-Takaddüm* gazetesini çıkartmıştır. 1912 yılında basımı durdurulan gazete 1920 yılında tekrardan yayın hayatına dönmüştür. Fethullâh Kastoun, 2 Temmuz 1910'da Arapça yayınlanan haftalık teknik, zirai, spor ve endüstriyel yayınlar yapan başka bir gazete çıkarmıştır. 27 Haziran 1910'da Halil Serkîs'in *Lisânu'l-Hâl* gazetesi çıkarılmıştır. Pazartesi ve perşembe günleri yayınlanan, siyasi, sosyal ve iktisadî yayın yapan bir gazetedir. Her pazartesi ve perşembe günleri yayınlanmıştır. İlk dönemde *el-Ahali* adıyla çıkarılmış ve 166 sayı yayınlanmıştır. Kasım 1910'da *el-Varga* adlı yeni bir dergi çıkarılmıştır. Kurucusu ve yöneticisi Başpiskopos Cercis Şallat'tır. Dergideki yazılardan anlaşılan, derginin felsefeye ve mantıksal argümana daha yakın olan entelektüel konulara ağırlık vermiştir. Ayrıca kadın haklarına da yer vermiştir. Dipnotlarında kaynaklara atıfta bulunduğu için bilimsel araştırmayı kendi tarzında kullanan ilk dergidir. Bu, Arapça makale yazmak için kabul edilen yeni bir dergi şeklindedir. Bu dergi I. Dünya savaşında durdurulmuş, Ermenice ve süreli olmayan bir dergidir. Dergi, 1918'de yayın hayatına son vermiştir. Fadıl Şükrü Esved, 1919 yılında özgür, ulusal, siyasi, ekonomik ve eleştirel bir gazete olan *Suriye Postası* gazetesini kurmuştur. 1928'de Fransız versiyonunu yayınlamaya başlamış ancak 1953'te basımı durdurulmuştur. Bunlar gibi çok sayıda gazete Halep şehrinde yayınlanmış ve bazıları Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır. 1919'da Yeprad gazetesi yayınlanmıştır. Fransız versiyonun sahibi olan Mardiros Hakimyan gazeteyi haftada üç kez Arapça ve Ermenice dört sayfa olarak yayınlamış, sekiz sayı çıktıktan sonra yayını durdurmuştur. Ancak 1927'de yeni bir biçimde yayın hayatına geri dönmüştür. 1920 yılında Fethullâh Kaston, kardeşi Vadih Kaston'un katılımıyla edebi, sanatsal ve ekonomik bir dergi olan *eş-Şu'la*'yı ayda bir yayınlamak suretiyle çıkarmıştır. Dergi iki yıl yayın hayatına devam etmiş, sonra 1922'de yayın hayatına son vermiştir. 1921 yılında mottosu hakikat ve özgürlük olan edebi, siyasi, eleştirel ve resmi bir gazete olan *Kuzey Suriye Gazetesi* sadece iki kez yayınlanmıştır.¹⁵⁵

Lisânu'l-Hâl gazetesinin ilk sayısı 18 Ekim 1877'de Lübnan'ın Beyrut kentinde yayınlanmıştır. Bilimsel, siyasi, edebi, endüstriyel, ticari ve zirai konular içeren bir gazetedir. Kurucusu Halil Sarkis'tir. Halil Serkis bu gazetede Lübnan ve Ortadoğu'da

¹⁵⁵ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 183.

reformlar isteğiyle birçok makaleler neşretmiştir.¹⁵⁶ Gazete ilk video reklamın ortaya çıkmasında başı çekmiştir. Osmanlı yetkililerinin Arap basını en parlak dönemindeyken buna uyguladığı kısıtlama Halepli aydınların ve gazetecilerin çoğunun entelektüel özgürlük anlayışıyla Mısır ve Avrupa'ya göç etmesine yol açmıştır. Halep şehrinde ikamet eden ancak yazılarını *Cinân* ve *Nahla* gibi dergilerin minberlerine koyan başka bir düşünür grubu daha vardır. Toplu olarak bu dergiler kendi zamanlarında aydınlatıcı entelektüel platformlar haline gelmiştir. Reformcuları kast ettiğimiz neo-Osmanlılar dönemin fikri mücadelelerinde *Cinân* dergisini desteklemişlerdir. Yirminci yüzyılın gelişi ve Osmanlı İmparatorluğunda anayasanın ilan edilmesiyle birlikte reformcuların işleri zorlaşmıştır. Bir grup yazar ve şair makale ve şiirleriyle onları desteklemişlerdir. Bu sürecin ardından Türk hükümetinin çıkardığı yayın yasası bu gazetelerin büyük çoğunluğunu ortadan kaldırmıştır. *Tekaddüm* Halep gazetelerinin uzun ömürlü olanıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla o da gizlenilmiştir.¹⁵⁷ Tüm bu yayınları dikkate aldığımızda yazarımız Halep'te canlı bir basın hayatının olduğunu söyleyebiliriz.

Halep şehrinde çıkan gazete ve dergilerin çoğu Osmanlı İmparatorluğun'da yeni anayasanın yayınlanmasından sonradır. Bu yayınların sayısı 1908'den 1920'ye kadar kırk birdir. Yılda ortalama üç yayın çıkmaktadır. Çoğunlukla bu yayınlar uzun sürmemişlerdir. Haleplilerin Halep şehri dışında 1854 yılından 1920 yılın kadar kurdukları gazete ve dergilere gelince, on iki gazete vardır ve uzun yaşamamışlardır.¹⁵⁸

Maryânâ Marrâş, Suriye'li ilk kadın gazeteci olarak, Halep'te yayınlanan *Cinân* adlı dergide yazmaya başlamıştır.¹⁵⁹ Tespit ettiğimiz kadarıyla Lübnan ve Arap topraklarında yapılması gereken reformlar üzerine yazılar yayınlayan *Lisânu'l-Hâl* gazetesinde birtakım yazılar yazmıştır ancak onlara ulaşmanın bir yolunu bulamadık.¹⁶⁰

4.1.4.3. Yaşadığı Döneme Siyasi Bakışı

XIX. yüzyıl, Avrupa ile Arap Orta Doğu'su arasındaki ilişkilerin, biçim değişikliğine uğradığı bir tarihsel dönemdir. Avrupa ile Arap ekonomileri ve toplumları arasındaki ilişkilerin yerini, Avrupa'nın Arap topraklarını işgal etmesine ve ekonomik

¹⁵⁶ Selçuk Günay, "II. Abdulhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17/28 (Mayıs 1995), 85-108.

¹⁵⁷ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 185.

¹⁵⁸ Kehhâle, *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 167.

¹⁵⁹ Bülent Korkmaz, "Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54/1 (2014), 61-80.

¹⁶⁰ Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/0 (Ekim2016), 105-150.

açından sömürgeleştirmesine bıraktığı bir dönemdir.¹⁶¹ XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyıl başlarındaki düşünürlerin çoğu, rasyonel bir bilimsel eğilime sahiptir. Bazıları bunları küfür ve itaatsizlik olarak adlandırmıştır. İçeriklerindeki fikir dine aykırıdır. Doğu'nun ve toplumun gerilemesinin ve yıkımının nedeninin bu olduğu düşünülmüştür. Osmanlı yetkililerinin Arap basınına uyguladığı kısıtlama Halepli aydınların ve gazetecilerin çoğunun entelektüel özgürlük anlayışıyla Mısır ve Avrupa'ya göç etmesine yol açmıştır. XIX. yüzyıl ile birlikte ve Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasanın ilan edilmesiyle birlikte reformcuların işleri zorlaşmıştır. Uyanış asrı, kadın için geleneklerden kurtulma, bilinçlenme, kişiliğini elde etmeye çalışma, kültürel hareketlere katılma, eğitim ve okul açmak suretiyle kültürel mecrada ilerleme, gazete ve dergiler çıkarıp bunlar için yazılar yazma asrı olmuştur.¹⁶²

Osmanlı anayasasının ilanını yarıda kesen edebi Rönesans, fikirlerden kısıtlamaların kaldırıldığı günü hatırlatan bir durumdur. Bir grup yazar ve şair makale ve şiirleriyle bunu desteklemişlerdir. Bu sürecin ardından Türk hükümetinin çıkardığı yayın yasası bu gazetelerin büyük çoğunluğunu ortadan kaldırmıştır.¹⁶³ XIX. yüzyılda modern Arap edebiyatında edebi eleştiri gözle görülür bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Nahda (uyanış) döneminde edebi eleştiri, Arap yazarları edebi eser yazmaktan daha fazla meşgul etmiştir.¹⁶⁴ Maryânâ'da kendi döneminde gördüğü yanlışları eleştirmiştir. Maryânâ Marrâş sayesinde kadınların edebiyata girmesinin ilk temsiliyeti ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Maryânâ'nın *el-Rabeh* makalesinde “Ben en zor zamanları yaşayan bir kadını ve ülkemi daha iyi bir yer haline getirmek için bir hedefim vardı.” ifadeleri bulunur. Babası Rönesansı araştırması için onu Avrupa'ya göndermiştir. Bu yüzden batı medeniyetine açılmıştır. Bu konuda şöyle bir ifadesi bulunmaktadır: “Ben müzik öğrenen ve enstrüman çalmada ustalaşan bir kadını. Batının piyanosunu ve doğunun telli kanununu, yani her ikisini de entelektüel yetişmenin yasak olduğu bir zamanda buldum, her türlü sanat yasaktı.” Siyasi çevresinde Osmanlının aydınlanmacı reformistleri var

¹⁶¹ Ecehan Somuncuoğlu, “On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları”, 104.

¹⁶² Hayati Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm*, 267.

¹⁶³ Kehhâle, Maryânâ Marrâş: *el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*, 184.

¹⁶⁴ Mehmet Ali Kılavuz Araz, “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Eleştirmenler” *Eskiye* 26 (Mayıs 2013), 181.

¹⁶⁵ Öncel, *Arap Edebiyatında Feminizm*, 267.

olmuştur.¹⁶⁶ Maryânâ, reformist ve özgürleştirici fikirleriyle çağının ilerisindeydi bundan dolayı XIX. yüzyılda Arap Rönesans hareketinin öncülerindendi diyebiliriz. Edebiyat salonuna uğrayan zamanının büyük adamlarını da övmüştür. Osmanlı Padişahı'nın annesine övgü şiiri vardır. O, zamanın siyasetçilerine şiirler yazmıştır.¹⁶⁷ 1881 yılında Hidiv Tefvik Paşa'yı öven bir şiiri vardır. Bu şiirinde Tefvik Paşa'nın halkın isteklerini yerine getirdiğini, okullar ve binalar inşa ettiğini, şerefli, zeki ve bilge bir insan olduğunu anlatmıştır. Halep'i düzenli ve bakımlı bir bahçeye benzetmiştir. Bu güzel bahçeyi kuran kişiyi yani Tefvik Paşa'yı övmüştür.

زهوُ الرّوضِ تبسُّمٌ عن ثغورٍ زهت فحكت عقودًا من جمَانِ

“Bahçenin çiçekleri ağız dolusu gülüyorlar.

O çiçekler incilerden bir gerdanlığı andırdı.”

نداها ييهجُ الارواحَ رشعًا به ماء الحيوّة لكل دانِ

“O çiçeklerin üzerindeki şebnem, ruhları sevindiriyor.

O bahçeye yaklaşan her kişi için hayat suyu var.”

اذا هبَّ النسيمُ على رباها تعطرت المعاهد والمغاني

“Meltem bahçenin tepelerine estiğinde,

Eğitim kurumlarına ve binalara o güzel kokuyu götürürdü.”

رعاهُ الله من روض ارانا من الاغصان قاماتِ الحسانِ

“O bahçeyi Allah muhafaza etsin.

O bahçe ki; ağaç dalları güzel kadınların boyunlarını andırıyordu.”

وحوّرًا ان سفرنَ وملنَ عجبًا سلبنَ عقول ارباب المعاني

“O bahçe Tefvik ile bütün saygınlığını kazandı.

Oraya güven içinde giriniz.”

وقد قامت طيور الانس تشدو بالخان ارق من المثاني

“Seni Sultanımız vali kıldı.

Mısır'ın Nil'i nasıl akıyorsa, ümitlerin Nil'i de öyle aktı.”

نشرت بيارقًا للعلم تزهو وشيدت المدارس والمباني

“İlim için bazı parıldayan bayraklar yaydın, okullar ve binalar inşa ettin.”

وبات الجهل في ثغر عميقٍ وخولت العلوم اعترّ شانِ

¹⁶⁶ Ahmed Abdulvahhab El Şerkavi–Nihad Ammar, 19. Yüzyılın Etkili Halepli Yazarları (Ürdün: El Varrak Yayıncılık ve Dağıtım Vakfı, 2016), 18.

¹⁶⁷ Kehhâle, Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr, 184.

“Cehalet artık gün yüzüne çıkmaya korktu,
Sen ilimlere en aziz durumu kazandırdın.”

ظلامُ الظلم حين بدوت ولى وشمسُ العدل لاحت للعيانِ

“Zulmün karanlığı sen belirdeğinde sırtını döndü,
Adalet güneşi de görünür hale geldi.”

وقد مزقت ثوبَ الزور لما كسوت الحق ثوبَ الارجوانِ

“Haksızlık giysisini yırttın,
Hakikate gri elbiseyi giydirdiğinde.”

سموت الى العلى شرفاً فاضحت تشيرُ لك الثريا بالبنانِ

“Sen şerefte o kadar yüceldin ki, Süreyya yıldızı sana işaret ediyor.”

ليبت فاضلُ فطنٍ حكيمٍ فصيحُ عاقلٍ عذبُ اللسانِ

“Sen zeki, erdemli, bilge, fasih sözlü dili tatlı olan birisin.”

لقد تاهت بكِ الاقطارُ عجباً واحجم عن سناك النيرانِ

“Seninle bütün memleketler hayranlıkla gurur duymuştur,

Senin ışıltın ateşlerde kaybolmuştur.”¹⁶⁸

Bir diğer şiiri ise Medine Valiliğine terfi etmesi sebebiyle Cemil Paşa’ya övgüdür. Burada onun adaletli olduğundan, cömert olduğundan ve güzel ahlakı olduğundan bahsetmektedir.

نادت له الشهباءُ ترحاباً به اهلاً بمن حاز العلى اكليلاً

“Şehba, Cemil Paşa’ya merhaba diyerek çağrıda bulundu,
Yüceliği kendine taş edinen kişiye merhabalar olsun dedi.”

قد بات كل راتعاً بجواره الا الحسود فقد غدا ضليلاً

“Herkes mutlu bir şekilde onun yakınında geceledi,
Kıskanç hariç, o sapkın olarak kaldı.”

واذا مددت يداً بكل ملمةٍ ظفرت وعاد لها الزمان دليلاً

“Sen elini herhangi bir sıkıntıya uzattığında zafere ulaşırsın.”

¹⁶⁸ Marrâş, *Bint Fikr*, 5.

1875'te Halep valisi Esad Muhlis Paşa'ya övgü dolu bir şiir yazmıştır. Burada kendisinin bakanlarının liyakatli olduğundan bahsetmektedir. Maryânâ, Esad Muhlis Paşa'ya olan methiyesi doğaçlamadır. Bu onun şiire olan kabiliyetini göstermektedir, zira herhangi bir ön hazırlığı bulunmamaktadır. Şu şekilde söylemiştir:

سألت السعد انصافاً فنأدى عليك باسعد الوزراء اسعد

“Mutluluğa sordum, bana insafli davranmasını sordum, o bana şöyle seslendi: Senin için vezirlerin en mes’udu olan Esad Efendi’yi görmem gerekir.”

فرددت الدعاء وقلتُ ربّي انله العزّ والمجد المشيد

“Ben de mutluluğun söylemiş olduğu bu cümleyi tekrarlayarak dua ettim ve dedim ki; Ey Rabbim izzeti de yüceltilmiş şerefi de ona ulaştır.”¹⁶⁹

Maryânâ, 1876'da Halep valisi Emin Paşa'ya da bir şiir yazmıştır:

السعدُ وافى معلناً بهناء لما امينٌ حلّ في الشهباء

“Emin, Halep’e geldiği zaman mutluluk aniden bir sürpriz yaptı.”

والدهر سطرٌ في جبين العصر ها رجلٌ النباهة افضل الفضلاء

“Zaman onu tarihe asaletin adamı diye yazdı.”

العدل فيه تشيدت اركانه لما قضى حكماً بلا استثناء

“Ayrıcalıklı davranmaksızın hüküm verdiği için adaletin sütunları güçlendi.”

عينُ التيقظ لم تذق منه الكرى في حالة السراء والضراء

“Bu görüşleriyle hikmet sahibi olan bir hakemdir, davranışıyla da her övgüye layıktır.”¹⁷⁰

Maryânâ yaşadığı dönemdeki bazı siyasetçilere yazdığı belki de en önemli şiiri olan ve daha önce methiye bölümünde değindiğimiz Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkması vesilesiyle yazdığı şiirdir. Maryânâ bu şiirini Sultan Abdulhamit’e herhangi bir öneri üzerine yazmamıştır, bu nedenle övgülerinde samimi olmadığına dair herhangi bir gerekçe olmadığından ifadelerinde samimi olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim öneri üzerine yazdığı methiyeleri de daha önce zikretmiştik Bu dönem her ne kadar “İstibdat Dönemi” olarak bilinse de Halifeye kişisel sadakatin belirleyici olduğu, merkezinde Sultan Abdulhamit’in otokrasisinin olduğu bir iktidardır.¹⁷¹ Dolayısıyla Maryânâ bu

¹⁶⁹ Marrâş, *Bint Fikr*, 8.

¹⁷⁰ Marrâş, *Bint Fikr*, 9.

¹⁷¹ Çağdaş Sümer, “İstibdat Rejimi Ve Osmanlı İktidar Bloğunda Restorasyon”, *Memleket Siyaset Yönetim* 17/37 (Haziran 2022), 62.

noktada akılcıca davranmış ve Sultan Abdulhamit'in otoritesine duyduğu saygıyı ve hayranlığı dile getirmiştir. Siyasi şahsiyetlerle ilişkisi daima ılımlı ve ölçülü olmuştur.

SONUÇ

Arap edebiyat geleneği yüzyıllar boyunca gelişerek devam etmiştir. Araplar özellikle şiire verdikleri önemden dolayı, onun okunması için tarih boyunca farklı özel alanlar oluşturmuşlardır. Maryânâ Marrâş, Arapların kültürel birikiminin sonucu olan edebiyat salon geleneğini modern dönemde yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu geleneği yeniden ortaya çıkarmasında ise Fransa seyahatleri etkili olmuştur. Çünkü Avrupalı devletler kendilerine Endülüs Emevîleri'nden kalan bu edebiyat salonları kültürünü devam ettirmiştir. Evi modern anlamda Arap alemindeki ilk “Edebi Salon” olmuştur. Başka bir deyişle Arap topraklarından doğan bu gelenek, Maryânâ Mârâş eliyle tekrar Arap topraklarına getirilmiştir. Edebi eserleriyle Suriye'nin modern tarihine katkısı olsa da, bazılarının söylediği gibi Suriye'nin modern tarihi üzerine bir kitap yazmamıştır. Osmanlı yetkililerine *Bint Fikr* divanının yayınlanmasını kabul ettirerek önemli bir çalışma bırakmıştır. Maryânâ, Arap dilinin Arap ulusunun bayrağı ve aynası olduğuna, uygarlaşmasının bir resmi ve kültürel koşullarının bir sembolü olduğuna inanmıştır. Ona göre Arap dilinin en iyi dillere ayak uydurabilmesi, fiil türetmesinde barındırdığı ayırmadan dolayı mümkündür. Arap dilinin öğrenilmesine çok önem vermiştir. Maryânâ, Arapların klasik şiir üslubu yerine serbest kafiyeyle şiirler yazmıştır. Şiirlerinden oluşan divanı küçük hacimli olmakla beraber derin felsefî nitelikler taşımakta, düşüncesinin inceliği ve güzelliğini yansıtmaktadır. Fikirleri Halep şehrinin sınırlarını aşmış, diğer Arap şehirlerinde yayılmıştır.

Maryânâ Marrâş'ın hayatına baktığımızda onun daha çok, kadınlara çağrılarını dikkatimizi çekmektedir. Maryânâ, cahil insanlara kadınların özgür olması gerektiğini söylemekte daha doğrusu bunu göstermek istemektedir. Bu nedenle kadınlara fırsat verilmesi gerektiğini ve onların önüne engel çıkarılmaması gerektiğini savunur. Kendisi de suriyeli ilk kadın gazeteci, yazar, şair ve edebiyat salonlarını yeniden canlandıran kişi olması sebebiyle bu görüşünün en güzel örneğidir. Zira Maryânâ'nın yaşadığı dönemde gazete ve dergilerde şiir yazmak bir kadın için önemli bir olaydır. Maryânâ'nın kadın hakları konusundaki görüşlerin yaşadığı dönemde başka yazarları da etkilemiştir.

Maryânâ'nın mensup olduğu ailenin Halep kentinin kültürüne ve Arap edebiyatına büyük katkıları olmuştur. Onun aile fertlerinin kaleme aldığı eserler bizim o dönemi çok daha iyi anlamamıza kolaylık sağlamaktadır. Özellikle erkek kardeşi

Fransîs'in yaşamış olduğu Avrupa tecrübesini kendi memleketinde yayma arzusuyla kaleme aldığı eserler bu noktada önem arz etmektedir.

Biz bu çalışmadan yola çıkarak söyleyebiliriz ki; Osmanlı'nın XIX. Yüzyılda batıdan geri kalmaması için çabalayan insanlar olmuştur. Batı ise orta çağın karanlığından sıyrılmış ve edebiyat alanında kültürel reformlar yaşamıştır. Batı ile Doğu arasındaki bu etkileşimin taşıyıcılarından en önemli kesim de şairler ve yazarlar olmuştur. Bu dönemdeki kadın şairler ve yazarların çabaları günyüzüne çıktığında Osmanlı topraklarında kadınların eğitim-öğretime dahil oldukları anlaşılacaktır.

Osmanlı gayri müslim tebaası XIX. yüzyıl devlet politikalarından zaman zaman rahatsız olsalar dahi bu durum devlete isyan etmeyi değil, batının eğitim ve teknoloji alanında yaptığı gelişmelerden faydalanmak isteğini barındırmaktadır. Zira bazı aydınlanma düşünürleri eğitim sisteminde, müfredatta yeniliklere gidilmesi gerektiğini ve bunun toplum için daha iyi olacağını dile getirmişlerdir. Maryânâ'nın eserlerinden de bunu anlayabilmekteyiz.

Elbette ki Arap dünyasının geniş coğrafyasında farklı bölgelerde başka öncü kadınlar da vardır. Diğer bölgelerde var olan hazinelerin keşfedilmesini, ortaya faydalı çalışmalar çıkmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

- Abdullah, Mahmut. *Cahiliye Döneminden Modern Döneme Arap Şiirinde Intihâl*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Acam, Büşra. *Osmanlı Batılılaşma Döneminde Konut Mimarisinde Süsleme: Halep Ve Gaziantep Örnekleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akgöz, Hakan. “XIX. Yüzyılda Halep Vilayetinin Etnik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3/1 (Nisan 2017).
- Akgöz, Hakan. *XX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halep Vilayeti’nin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu* Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Anas, Aljaad- Ayas, Mehmet. “Halep’teki Osmanlı Camilerinin Önemi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Aralık 2018).
- Araz, Mehmet Ali Kılây. “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Eleştirmenler” *Eskiyeni* 26 (Mayıs 2013).
- Ayyıldız, Erol. “Matbûât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayyıldız, Erol. “Mey Ziyâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ayyıldız, Esat. “El-Hansâ’ Bint ‘Amr: Eski Arap Şiirinde Öncü Bir Mersiye Şairi Hanım”. *Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2020).
- El- Aroud, Ahmed. “Kustâkî el-Hımsî ve Modern Arap Eleştirisinde Tarihsel Yaklaşımın Öncülük Etmek” *Ceraş Üniversitesi Araştırma ve Çalışma Dergisi* 9/1 (Kasım 2008).
- Alshorbajı, Nıdal F. A. *Muhammed Mendûr Ve Modern Arap Edebiyatında Eleştirinin Gelişmesindeki Rolü* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

- Bayram, Encümen. “Arap Edebiyatındaki İlk Edebî Mahfiller”, *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13 (Ekim 2023).
- Can, Sara Şeyma. *Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı Ve Abdurrahmân Munîf’in Şarku’l-Mutavassıt Adlı Eseri* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çetinkaya, Gökhan-Buzpınar. Tufan. “Midhat Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Durmuş, İsmail. “Methiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ekinci, İsmail. “Modern Arap Edebiyatı Ekolleri ve Şiir Toplulukları”, ed. Nesrin Güllüdağ vd. (Iğdır: Iğdır Üniversitesi Yayınları, 2021).
- Elçiçeği, Büşra-Yılmaz, Ali. “Maârif Sâlnamelerine Göre Halep İdadisinde Eğitim”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/1 (Mart 2021).
- El-Tal, Ahmed İsmail İbrahim. *Es-Sehâfetu’l-İnsanîyye fî’l-Vatani’l-Arabiyye*. Kahire: Uluslararası Yayıncılık ve Dağıtım Evi, 1. Basım, 12 Mayıs 2008.
- Er, Rahmi. “19. Yüzyıl Türk ve Arap Edebiyatında Yenileşme”, *Ekev Alademi Dergisi* 3/1 (Bahar 2001).
- Elyasino, Hamza. *Abbâsî Döneminde Öne Çıkan İsyân Hareketlerinin Arap Şiirine Yansıması*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslâmî İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Fattah, İsa. “19. Yüzyılda Özgürlük ve Demokrasinin Öncüsü Fransîs Marrâş”. *Ürdün Kültür Dergisi*, 61, (2004).
- Günay, Selçuk. “II. Abdulhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17/28 (Mayıs 1995).
- Gürbüz, Sultan Duran. “Zeyneb Fevvâz Hayatı, Çalışmaları ve Modern Arap Edebiyatına Etkileri”. *Doğu Araştırmaları*, 2/26 (Aralık 2022).
- Güz, Nurettin. “Osmanlı Basını”. *Selçuk İletişim* 1/3, (Mayıs, 2014).

- Hut, Davut. “Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği”. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/0 (Ekim2016).
- İshakoğlu, Ömer. “19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü Ve Zeynep Fevvâz”. *Şarkiyat Mecmuası* 21 (2012).
- İshakoğlu, Ömer. *Modern Suriye Edebiyatı*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2021.
- Kehhâle, Joseph İlyas. *Maryânâ Marrâş: el-Fikru ve 'ş-Şi'ru ve 'l-Vetr*. Beyrut: Numan Kültür Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Karabulut, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal Ve Kültürel Durum”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Kasım 2016).
- Karahüseyin, Güller. *Sultan Abdülmecid’in Hatt-ı Hümayûnları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Karakoç, Fulya Düvenci. “19. Yüzyıl Sonunda Halep’te İngiliz Belgelerine Göre Toplum, Yönetim Ve Konsoloslar Arasındaki İlişkiler”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/24 (Ocak, 2013).
- Karaköse, Hasan. “Halep’te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017).
- Kartal, Ahmet. “Klasik Türk Şairinin Dilinden Haleb”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12/12 (Haziran 2016).
- Kavruk, Hasan. *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Kılıç, Remzi. “19. Yüzyılda Halep Vilayeti İdaresi”. *Yeni Türkiye* (2016).
- Koltuk, M. Taner (ed). *Osmanlı Belgelerinde Halep*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Bülent. “Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54/1 (2014).
- Kula, Mevlüt. “Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış”. *Doğu Araştırmaları* 7 (Ocak 2011).

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Küçükzoroğlu, Merve. “Emevî Dönemi Arap Şiiri Türlerine ve Şairlerine Genel Bir Bakış”. *Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Temmuz 2023).
- Marraş, Fransîs Fethullâh. *Gabetu'l Hak*. Kahire: Hindavi Eğitim ve Kültür Vakfı, 2012.
- Marrâş, Fransîs Fethullâh. *Meşhedu'l-Ahvâl*. Birleşik Arap Emirlikleri: Hindavi Eitim ve Kültür Vakfı, 2021.
- Marrâş, Fransîs Fethullâh. *Mirâtu'l-Hasnâ*. Birleşik Arap Emirlikleri: Hindavi Eitim ve Kültür Vakfı, 2017.
- Marrâş, Maryânâ. *Bint Fikr*. Beyrut: el-Edebiyye Matbaası, 1. Basım, 1893.
- Memiş, Nevin. *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekonomik Yapı Ve Dış Ticaret* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- el-Mutenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn. *Divânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1983.
- Ortaylı, İlber. “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar”. *Osmanlı Araştırmaları* IV (1984).
- Öncel, Hayati. “Arap Kadın Gazeteciliği ve Dergiciliği”, *Doğu Esintileri*, 12 (Şubat 2020).
- Öncel, Hayati. *Arap Edebiyatında Feminizm*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Özcan, Murat. “Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı”. *Eskiye* 5, (Mayıs/2007).
- Pala, İskender. - Kılıç, Filiz. “Musammat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Somuncuoğlu, Ecehan. “On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 3/1 (Mart 2015).

- Sonyel, Salahi. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, 1966.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları* 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Sönmez, Nesim. *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Sümer, Çağdaş. “İstibdat Rejimi Ve Osmanlı İktidar Bloğunda Restorasyon”, *Memleket Siyaset Yönetim* 17/37 (Haziran 2022).
- Şanlı, İbrahim. *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Nesir*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uzun, Mustafa İsmet. – Arslan, Ahmet Turan. “Takriz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ürün, Ahmet Kazım. “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2016).
- Temizer, Nihal Cihan. “19.Yüzyılda Batı’da ve Osmanlı’da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2022).
- Tekin, Kemal Hakan. *Halep’teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Tekin, Kemal Hakan. “Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013).
- Teko, Zeynep. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ndeki Şiire Dair Arapça Yazma Eserler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).
- et-Tilimsânî, Şemsuddîn Muhammed b. Afifiddîn Süleyman. *Divânu’ş-Şâbbi’z-Zarîf*. thk. Şakir Hadî Şükr. Beyrut: Matbaatu’n-Necef, 1967.
- Tutar, Adem. “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010).

Yazıcı, Talip. “Halep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Zeyn El Abidin, Mahmut - Saatçi, Suphi. “Halep Geleneksel Evleri ve Özellikleri”. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019).

Zor, Salih, *Dîvân Grubu’nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Elektronik Kaynaklar

Ebu Kubbe, Salim Mevlüd. “Er-Riyâdetu’t-Tenvîrâtî’l-Fransîs Marrâş”. *Mecelletu’l-Cesretu’s-Sekâfiyye*. Erişim 23 Ekim 2023.

<https://aljasrah.net/aljasra58095/%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%86%D9%88%D9%8A%D8%B1%D9%8A%D8%A9%D9%84%D9%81%D8%B1%D9%86%D8%B3%D9%8A%D8%B3-%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%B4/>

El-Binaa (Al-Bina), “Maryânâ Marrâş...” (5/11/2023).

<https://www.al-binaa.com/archives/article/211310>

El-Kabas. “Maryânâ Marrâş: Sahibetu’l Evvelu’s-Sâlûnu’l-Edebiyyi’l Arabiyye”. Erişim 20 Kasım 2023.

<https://www.alqabas.com/article/5864833-%D9%85%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%D8%A7-%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%B4-%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%A8%D8%A9-%D8%A3%D9%88%D9%84-%D8%B5%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%86-%D8%A3%D8%AF%D8%A8%D9%8A-%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A>

Saade, Abdullah Taha Farhat. “Ususu’l-Medînetü’l Fâzıla Leda Fransîs Fethullâh Marrâş”. *Mecelletü’l Kânûn ve’d-Dirâsâtî’l-İctimâiyye*. 4/2 (Ekim, 2023).

https://mqss.journals.ekb.eg/article_320101.html

SYRMH, Et-Tarihu's-Sûriyyi'l-Muâsırı. “Maryânâ Marrâş”. Erişim 20/11/2023.

<https://syrmh.com/2018/03/05/%d9%85%d8%b1%d9%8a%d8%a7%d9%86%d8%a7-%d9%85%d8%b1%d8%a7%d8%b4-%d8%b5%d8%ad%d9%81%d9%8a%d8%a9-%d8%b3%d9%88%d8%b1%d9%8a%d8%a7-%d8%a7%d9%84%d8%a3%d9%88%d9%84%d9%89/>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mariye SOYSAL
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lisans	: Osmangazi Üniversitesi, Odunpazarı, Eskişehir	2020

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2022-2023	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen